

# SETA GÜVENLİK RADARI

2024'TE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ORTAMI

Çatışma Dünyasında Stratejik İstikrar Arayışı



*Editörler*

Murat Yeşiltaş

Bilgehan Öztürk

SETA | RAPOR

Ocak 2024

# SETA GÜVENLİK RADARI

2024'TE TÜRKİYE'NİN  
JEOPOLİTİK ORTAMI

Çatışma Dünyasında Stratejik İstikrar Arayışı

COPYRIGHT © 2024

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları 241

I. Baskı: 2024

ISBN: 978-625-6583-15-3

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

**SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI**

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

**SETA | İstanbul**

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

**SETA | Washington D.C.**

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 9885 | Faks: 202 223 6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

**SETA | Berlin**

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

**SETA | Brüksel**

Avenue des Arts 27, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +322 652 04 86

# SETA GÜVENLİK RADARI

## 2024'TE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ORTAMI

Çatışma Dünyasında Stratejik İstikrar Arayışı

### Editörler

Murat Yeşiltaş

Bilgehan Öztürk



# İçindekiler

<b>Ön Söz</b>	7	<b>Doğu Akdeniz: Gelişmeler ve Öngörüler</b>	
<b>Türkiye'nin Jeopolitik Perspektifi: Çatışmalarla Dolu Bir Dünyada Stratejik İstikrarı Aramak</b>	10	Murat Aslan	60
Murat Yeşiltaş, Bilgehan Öztürk		<b>Türkiye-Rusya İlişkileri: Jeopolitik Belirsizliğe Rağmen İş Birliğini Dayanımlı Kılmak</b>	70
<b>2024: Türkiye-ABD Diplomatik İlişkilerinde Bekleme Yılı</b>	20	Mehmet Çağatay Güler	
Gloria Shkurti Özdemir		<b>Türkiye-Afrika İlişkilerinin 2024 Projeksiyonu: Riskler ve Fırsatlar</b>	78
<b>Türkiye-AB İlişkileri: Gelişmeler ve Projeksiyonlar</b>	30	Tunç Demirtaş	
Murat Aslan		<b>Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Yeni Gelişmeler ve Bölgesel Güvenlik Çözümleri</b>	86
<b>Türkiye ve Ortadoğu: Zorlu Bir Yıl</b>	38	Sibel Düz	
Murat Yeşiltaş		<b>Savunma Sanayii ve Savunma Alımları</b>	96
<b>Suriye: Belirsiz Gelecek</b>	44	Rifat Öncel	
Kutluhan Görücü			
<b>Güney Kafkasya: Riskler ve Fırsatlar</b>	52		
Mehmet Devrim			



# ÖN SÖZ



**Burhanettin Duran**  
SETA Genel Koordinatörü

2023'te uluslararası sistemde bazı beklenmedik gelişmeler ve stratejik değişimler yaşandı. Büyük ülkelerdeki seçimler de küresel dinamikleri etkileyerek jeopolitik değişiklikleri tetikledi. ABD'den Rusya'ya kadar farklı ülkelerde 2024'te yapılacak seçimler de uluslararası ortamı dönüştürerek jeopolitik gerilimleri ve belirsizliği artıran çok boyutlu küresel sınamalara katkıda bulundu. Ukrayna'daki savaş, Tayvan ihtilafı, İran'ın nükleer programı ve İsrail-Filistin çatışması uluslararası dinamiklerin temel belirleyicileri arasında yer alarak hem bölgedeki hem de bölge dışındaki ülkeleri etkisi altına aldı. Enerji fiyatlarının belirsizliği ve iklim değişikliğinden kaynaklanan zorluklar da uluslararası siyasette belirsizlikleri tetikledi.

Bu durum, küresel güçlerin nüfuz alanlarının sorgulanmasına neden olmaktadır. ABD'nin küresel statüsünün karşı karşıya olduğu sınamalar ve Çin'in artan gücü, küresel güç pozisyonları ve bölgesel dinamiklerde değişim yaşanması ihtimaline dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Çin'in askeri anlamda henüz ABD'yi dengeleyemediği kabul görmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı, İsrail-Filistin çatışması ve Yemen krizi gibi süregelen çatışmaların yanı sıra Ortadoğu'da İsrail, İran ve Hizbullah'ın dahil olabileceği muhtemel çatışmalar da bölgesel istikrarsızlığı artırırken sonuçları tahmin edilemez gerilimleri de körüklemektedir.

Ortadoğu'da İsrail-Filistin çatışmasının başlaması ve devam etmesi, binlerce sivilin hayatına mal olurken bölgede daha istikrarsız bir ortam oluşturmuş ve normalleşme çabalarını sekteye uğratmıştır. İstikrarsızlığın derinleşmesi riski,



gerilimin tırmanması ve İsrail karşıtı bir siyasi blok oluşma ihtimali ise ABD'nin, Ortadoğu'dan çekilmeyi yeniden değerlendirmesine sebep olabilecektir. Husilerin İsrail'e giden gemilere düzenlediği roket saldırıları da ABD ile doğrudan bir çatışmaya zemin hazırlayabilecektir. Bu gerilim İran ile Suudi Arabistan ve BAE arasındaki tansiyonun yeniden yükselme ihtimalini artırmaktadır. Üstelik İsrail'in Gazze'den sonra Hizbullah'a yönelmesi de 2006'ya benzer bir çatışmanın fitilini ateşleyebilir. Mevcut durum, Irak'taki ABD üslerine İran'ın vekilleri tarafından daha çok roket saldırısı düzenlenmesi olasılığını artırırken Ortadoğu'da –İran'ın nükleer programı meselesinin çözüme kavuşmaması nedeniyle– Suudi Arabistan ve Türkiye'nin de içinde bulunacağı bir nükleer silahlanma yarışına dair endişeler doğurmaktadır.

Bu aşamada Türkiye, uluslararası arenada güvenlik ve sorumluluk ihtiyacının farkında olarak, bir kez daha krizlerin odak noktası haline gelmektedir. Bir önceki yıl başlattığı çalışmalarını sürdüren Türkiye, yıl içerisinde Körfez ülkeleri başta olmak üzere komşularıyla normalleşme süreçlerini yürütmeye devam etmiş ve küresel arenada varlığını hissettirmiştir. Seçimlerin ardından bölgesel bir dış politika benimseyen Türkiye, normalleşmenin desteğiyle ekonomiye öncelik verirken öte yandan da Ankara-Washington ilişkilerinde yaşanan sıkıntıların etkisiyle terör meselesi gündemdeki yerini korumuştur. Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile ilişkileri de jeopolitik dinamiklerin farklılaşmasına ve küresel krizlere bağlı olarak değişebilir.

Krizler ve karmaşık dengelerle dolu bir atmosferi yansıtan bu dinamikler ışığında Türk dış politikası, 2024'e girerken nüanslı jeopolitik sonuçlarla şekillenmektedir. Yeni senede Türk-Amerikan ilişkilerinin, terörden savunmaya kadar birçok çözülmemiş sorunun varlığı nedeniyle önemli rol oynaması beklenmektedir. Ayrıca 2024'te Türkiye-Avrupa ilişkilerinin geride kalan yılda ortaya çıkan atmosferin etkisinde kalması beklenebilir. Örneğin Türkiye-Yunanistan yakınlaşması gibi olumlu gelişmeler yaşanırken, Avrupa'da aşırı sağ ideolojilerin yükselişe geçmesi ve Rusya-Ukrayna savaşının devam etmesi farklı sonuçlar doğurabilecektir.

*SETA Güvenlik Radarı'nın* güncel sayısında Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarını 2023'te etkileyen önemli olaylar ele alınmaktadır. Yapılan analizler dış politikanın 2024'te izleyeceği seyri

öngörmeyi amaçlamakta ve Türkiye'nin değişmekte olan stratejik koşullarını oluşturan unsurlara odaklanmaktadır.

Bu çalışmaya katkıda bulunan dış politika ekibimize teşekkürlerimi sunarım.

**SETA Genel Koordinatörü**  
**Burhanettin Duran**

# TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİ: Çatışmalarla Dolu Bir Dünyada Stratejik İstikrarı Aramak



Murat Yeşiltaş



Bilgehan Öztürk

01

# 2023'ÜN ÖZETİ

1

2024'ün küresel ortamı, jeopolitik değişimler, stratejik belirsizlikler ve kökleri bir önceki yıla dayanan çatışmalarla dolu karmaşık bir mozaik gibidir. Büyük ülkelerde 4 milyardan fazla insan kritik seçimlere katılım sağlarken bu kararların etkileri dünyanın dört bir yanında hissedilecektir. ABD'den Rusya'ya, Hindistan'dan Tayvan'a kadar birçok yerde kullanılacak her bir oyun gölgesi uluslararası arenaya düşerek jeopolitik gerilimleri artıracak ve küresel koşulları daha da öngörülemez kılacaktır. Bu siyasi gerilimlerin arka planında çok boyutlu uluslararası sınamaların olduğu anımsanmalıdır. Rusya-Ukrayna savaşı, Tayvan ihtilafı, İran'ın nükleer programı, İsrail-Filistin çatışması ve iklim değişikliğinin etkileri gibi meseleler, uluslararası dinamiklerin ciddi bir biçimde değişmesine neden olma potansiyeline sahiptir. İlaveten dünyada 78 çatışmanın yeniden başlaması, küresel ortamın değişkenliğine dikkat çekmektedir.

2

Bu belirsizlik ortamında küresel güçlerin konumlanması da ciddi sorgulamalarla karşı karşıyadır. ABD'nin küresel statüsü, askeri, ekonomik ve diplomatik alanlarda sınamalarla karşılaşmaktadır. Çin, askeri açıdan ABD'nin dengi olmamakla birlikte, hedef gözeten tehditler oluşturarak bölgesel dinamikleri yeniden şekillendirmektedir. Bu sırada Rusya'nın Ukrayna'ya dair hırsları varlığını sürdürse de bu hedeflere ulaşılması halen mümkün değildir. Ortadoğu'ya baktığımızda ise İsrail-Filistin çatışmasının bir odak noktası olmayı sürdürdüğünü görmekteyiz. Bu çatışmanın uzun bir geçmişe sahip olması da bölgesel istikrarsızlığı artırma riskini beraberinde getirmektedir. Benzer bir şekilde Yemen'deki durumun yanı sıra İsrail-İran-Hizbullah hattında yaşanan çatışmaların hayaleti ciddi sonuçlara gebe gerilimlerin arttığı bir tablo çizmektedir.

3

Bu karmaşık uluslararası koşullarda Türk dış politikası kritik bir eşikte bulunuyor. Son yıllarda daha nüanslı bir yaklaşım sergileyen Türkiye, komşularıyla ilişkilerini normalleştirirken küresel düzeyde varlığını hissettirme gayreti içinde oldu. Buna rağmen Suriye'deki YPG varlığı gibi meseleler nedeniyle Türk-Amerikan ilişkileri başta olmak üzere farklı alanlarda sınamalar varlığını sürdürüyor. Geleceğe baktığımızda Türkiye-ABD ve Türkiye-Avrupa ilişkilerinde dinamiklerin, süregelen çatışmalar ve bölgesel yeniden konumlanmaların etkisiyle değiştiğini görüyoruz. Ukrayna'daki durum ve Türkiye'nin Rusya'yla yürüttüğü çok boyutlu ilişki de Ankara'nın dış politikasını şekillendiren başlıca faktörler arasındadır.

4

Özetle karmaşık durumlarla dolu olan küresel ortam, Türkiye'nin stratejik konumlanması açısından dinamik olmakla birlikte zorlayıcı koşullar oluşturmaktadır. Bölgede birçok kriz yaşanmakta; ince jeopolitik sonuçları olan her bir kriz ise Türkiye'nin değişmekte olan bölgesel ve uluslararası perspektifindeki seçim ve kısıtları şekillendirmektedir.

## ULUSLARARASI ORTAM

2023'te yaşananlar, takip eden yıla dair muhtemel jeopolitik ve stratejik senaryoları ciddi bir biçimde çeşitlendirmiştir. 2023'te ortaya çıkan veya sene boyunca devam eden trendler de kaçınılmaz bir biçimde 2024'ü etkileyecektir. Öncelikle bu sene 4 milyardan fazla insanın ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Hindistan, Tayvan ve Bangladeş'te düzenlenecek kritik seçimlere katılım sağlayacağı not edilmelidir. Bunların her birinin –kendilerinden kaynaklı olarak veya sıcak bir bölgenin ortasında olmaları nedeniyle– ciddi jeopolitik ağırlığı olacaktır. Zaten kutuplaşmış halde olan ülkelerde tartışmaları daha da artırması beklenen bu seçimler, en azından oy verme süreçleri tamamlanana dek uluslararası arenada belirsizlik ve istikrarsızlık meydana getirecektir. Ayrıca seçimlerden sonra bile –kazananların jeopolitik ve uluslararası eğilimlerine bağlı olarak– ilgili ülkelerin istikrar kazanması mümkün olmayabilir. Zira iktidara gelen hükümetler, ülkelerinin jeopolitik hizalanmasını değiştirmek isteyebilecektir.

İlaveten Ukrayna, Gazze, Tayvan ihtilafı, İran'ın nükleer programı, Ortadoğu'daki İsrail-Filistin çatışması, enerji fiyatlarının öngörülemesizliği ve iklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan beklenmedik gelişmeler uluslararası siyaseti derinden etkileyebilecek bazı değişimler başlatabilir. Son 24 ayda 78 çatışmanın yeniden başladığı veya daha önce “donmuş” durumda olan çatışmaların aktifleştiği hatırlanmalıdır. Bu durum, uluslararası sistemin çatışma ortamını tanımlayan en önemli boyutlardandır.

Sistemik değişim ve dönüşümleri çevreleyen belirsizlik varlığını sürdürürken ABD de bu süreçte etkili bir rol üstlenmektedir. ABD'nin birçok alandaki küresel itibarı, ciddi bir sınamayla karşı karşıyadır. Günümüzde Çin askeri açıdan ABD'nin dengi olmasa da yakın gelecekte belirli sektörlerde bu seviyeye gelme potansiyeline sahiptir. Bu ihtimal ise Çin'in bölgede ABD'nin hilafına dengeleyici bir güç haline gelmesini mümkün kılabilir. Ayrıca bilhassa

7 Ekim'den sonra, Ortadoğu'daki Amerikan askeri varlığına karşı önemli bir saldırı başlayarak ülkenin konumunu zayıflatmıştır.

İktisadi açıdan bakıldığında ABD'nin dünyanın en büyük ekonomiler arasında yer aldığı görülebilir. Ancak küresel ekonomik ortamda Amerikan hegemonyası ciddi meydan okumalarla karşılaşmakta; bunların büyük bir kısmı bölgesel güçlerden gelmektedir. Diplomatik açıdan Amerika'nın ahlaki üstünlüğü (bilhassa Gazze çatışması sırasında) zayıflamış gözükmekte ve bu gelişme, Amerikan diplomasisinin itibarına zarar vermektedir. Joe Biden yönetiminin kural temelli bir uluslararası düzen kurma hedefini tutturamaması da diğer küresel aktörlerin asice davranışlarına gerekçe oluşturmaktadır.

Bir başka sistemik endişe ise Rusya'nın Ukrayna'yı halen işgal altında tutmasıdır. Jeopolitik hedeflerini değiştirmeyen Rusya, Ukrayna'nın Karadeniz'e kıyısı olmayan bir devlete dönüşmesini arzu etmektedir. Finlandiya'nın NATO üyeliği ve İsveç'in NATO'ya katılması ihtimali de Rusya'nın çabalarını yoğunlaştırmasını beraberinde getirmiştir. Ancak Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2024'te de bu hedefine ulaşması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Ukrayna krizinde durağan muharebe koşulları meydana gelmiş; yüksek operasyonel yoğunlukla Moskova'nın coğrafi hedeflerine ulaşamaması arasında ciddi bir fark ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Ukrayna'daki savaş artık bir çıkmaza dönüşmüştür. Her ne kadar Batı, Ukrayna'ya ciddi askeri yardım sunsa da saha koşullarını henüz Rusya'nın aleyhine çevirememiştir. Her iki tarafın da askeri açıdan ciddi bir ilerleme kaydetmesi beklenmemektedir.

Coğrafi derinlik ile mühimmat ve insan gücünün sürdürülebilirliği gibi geleksel harp unsurlarının bir süredir belirleyici hale gelmesi, Ukrayna'nın zafer kazanmasını her geçen gün daha olanaksız kılmaktadır. Kazananı olmayan bu senaryonun iki ülke açısından sonuçları aynı değildir. Bir başka deyişle savaşın uzaması, Kiev'e nazaran Moskova için daha iyidir. Tüm Rus askerlerinin Ukrayna topraklarından ayrılmasına bağlı olan diplomatik gelişmeler, Ukrayna'nın barış müzakerelerine yaklaşmasını engellemektedir. Ukrayna'nın barış planı da 2024'te statükonun korunmasını öngörmekte; ABD başkanlık seçiminin bu süreci etkileyebileceğini varsaymaktadır. Diğer yandan Rusya seçimlerinin, Vladimir Putin'in iktidarına son vermesi beklenmemektedir. Öngörülemeyen bir durum yaşanmazsa Putin iktidarını tahkim edecektir. Bu durum, bilhassa ABD'de Donald Trump yeniden iktidara gelirse, Rusya-Avrupa ilişkilerini etkileyerek Avrupa'nın Ukrayna konusundaki otonom tavrını destekleyebilir.

## ORTADOĞU

Ukrayna'nın dışında İsrail-Filistin çatışması da Ortadoğu'da önemli bir cepheyi temsil etmektedir. İsrail'in Gazze'ye yönelik uzun soluklu saldırısı, bu

çatışmanın devam edeceğini göstermektedir. Bu durum daha çok sivil kayıpların ve şiddetin komşu ülkelere yayılması ihtimalini beraberinde getirmektedir. İsrail bazı askeri zaferler kazanabilirse de bölgesel ölçekte stratejik kayıplar yaşayabilecektir. Zira giderek uzayan çatışma, normalleşme süreçleri ve İbrahim Anlaşmaları'nın attığı temeli tehdit etmektedir. İsrail'in süregelen saldırıları ve Gazze'deki sivillerin maruz bırakıldığı şiddet, bölgede istikrarsızlığı artırarak gerilimi tırmandırabilecektir. İsrail ve Mısır'ın (en azından Gazzeli sivililerin Mısır sınırına doğru itilmesi konusunda) doğrudan karşı karşıya gelme ihtimali her geçen gün artmaktadır. Gazze'nin işgal süreci ve bombalanması dursa bile bu durumun tüm bölge açısından bazı sonuçları olacaktır. Savaşın ardından İsrail'in güvenlik stratejisinin kapsamı genişleyerek Suriye ve Irak'ı içine alabilir ve bu durum İran'la gerilimi artırabilir. Ayrıca (Arap-İsrail normalleşmesi olmasa da) Suudi Arabistan-İran normalleşme süreci, Gazze'deki çatışmalardan olumsuz etkilenecektir. Bölgede İsrail karşıtı bir siyasi blok inşa edilmesi ihtimali artarken bu durum, ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmeyi yeniden düşünmesine ve hatta askeri varlığını artırmasına neden olabilir. Yeni bir Trump yönetimi ise bu dinamikleri değiştirerek ABD-İsrail-Suudi Arabistan hattında yeni bir ittifak kurabilir.

Bir başka çatışma bölgesi olan Yemen'de de gerilimin tırmanması muhtemeldir. Husilerin İsrail'e giden gemilere saldırması, ABD'nin kurduğu bölgesel koalisyonla Husiler arasında doğrudan angajman riski doğurmaktadır. Bu da Husilerle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında gerilimin yeniden tırmanması anlamına gelebilir. İlâveten İsrail'in (Gazze'deki askeri hedeflerine ulaştığına kanaat getirmesiyle birlikte) Lübnan'daki Hizbullah'a yönelmesi son derece muhtemeldir. Bu gelişme ise İsrail ve Hizbullah arasında 2006 benzeri bir çatışmanın fitilini ateşleyebilir. İsrail ve Hizbullah arasında bir çatışma başlarsa Irak'taki ABD üsleri de İran'ın vekillerinin roketli saldırılarına hedef olabilir. Diğer yandan çözüm bulunamayan İran'ın nükleer programı meselesi, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkeleri içine alan bir nükleer silahlanma yarışı başlatabilir. Tüm bu gelişmeler Ortadoğu'nun onlarca yıldır varlığını koruyan düzeninin, dinamiklerinin ve varsayımlarının artık tüm aktörlerce yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Arap ülkeleriyle İsrail arasında İbrahim Anlaşmaları temelinde normalleşme başlatarak Filistin meselesinin üstünü kapatma çabası, 7 Ekim saldırısıyla geri tepmiştir. İsrail'in Gazze'ye yönelik süregelen saldırılarının maliyeti de bu senaryolar açısından çok önemlidir. Türkiye'nin bu dinamiklerle ilgili rolü oldukça karmaşıktır ve 2024'te rekabetçi ve saldırganca bir bölgesel ortamda dinamik bir dış politika izlenmesini gerektirmektedir. Beklentilerin aksine bölgede rekabetçi ve agresif süreçler yeniden yükselişe geçebilir.

## TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2023’ün Türk dış politikası açısından sakin bir yıl olduğunu ancak 7 Ekim saldırısı ve sonrasında yaşananları bir kenara bırakırsak söyleyebiliriz. Mayıs’ta yapılan seçimlerden itibaren hız kazanan normalleşme süreci, dış politikanın ana rotasını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Bazı meseleler henüz çözüme kavuşmadıysa da muhtemel çatışmaları asgari düzeye indirerek ortak çıkarları önceleme vurgusu ön plana çıkmıştır. Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, öncelikle ekonomiye odaklanarak, bölgesel politikanın merkezine Körfez ülkeleriyle ilişkileri yerleştirdi. Suriye’den kaynaklanan güvenlik risklerini kontrol altına alabilmek için Esed rejimiyle bakanlar seviyesinde görüşmeler başlatıldı. İsrail ve Mısır’la normalleşme konusunda da ilerleme kaydedildi. Erdoğan’ın Karabağ’ı özgürlüğüne kavuşturan Azerbaycan’a verdiği güçlü destek Türkiye’nin bir jeopolitik oyuncu olarak prestijini artırırken süreç içerisinde Batı ile ilişkilerin tamirine de gayret edildi. Böylece Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir rota çizilmesi hedeflenirken Ukrayna konusunda benimsenen dengeli tutuma sadık kalındı. Senenin son günlerinde ise Türkiye ile Yunanistan arasında önemli bir zirve yapıldı ve bu, önemli bir dış politika adımı olarak kayda geçti.

## 2024’E GİDERKEN

Henüz çözümlenmeyen bazı meselelerin etkisiyle Türk-Amerikan ilişkileri 2024’te tartışmalara damga vuracaktır. Bunların en önemlisi, PKK terör örgütünün Suriye kolu YPG’nin ABD tarafından desteklenmesidir. ABD’nin Suriye stratejisinde herhangi bir değişiklik beklenmemekte ve dolayısıyla Suriye’nin kuzeydoğusunda YPG’ye verilen desteğin süreceği öngörülmektedir. Bir süredir devam eden bu destek, YPG’nin askeri kabiliyetlerini ve uluslararası bağlantılarını geliştirmekte ve Türkiye açısından giderek daha ciddi bir sorun haline gelmektedir. Bölgeye “Kuzey Suriye Demokratik Yönetimi” adını veren yeni bir sözde anayasanın kabulü gibi güncel gelişmeler de Türkiye’nin hamle yapmasının aciliyetine dikkat çekmiştir. 2024’te YPG meselesi halledilmezse Türkiye açısından daha kapsamlı ve stratejik bir meydan okuma meydana gelebilir. Ayrıca Türk-Amerikan ilişkilerinin diğer boyutları da 2024’ün hareketli olacağına işaret etmektedir. F-16 satışıyla ilgili gelişmeler ve TBMM’nin İsveç’in NATO üyeliği konusunda olumlu bir karara varması, Türkiye-ABD ilişkilerinin askeri ve savunma boyutlarına etki edebilecektir. Ancak İsrail’in Gazze’de yürüttüğü savaş ve Türkiye’nin bu konuya bakışı gibi dinamikler, Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. İsrail ile Türkiye arasında derhal bir uzlaşma sağlanma ihtimalinin düşüklüğü de ikili ilişkilerde olumsuz bir unsur olabilecektir.



Türkiye-Avrupa ilişkileri açısından 2024'ün bir önceki senenin devamı olması beklenmektedir. Avrupa Birliği (AB) boyutunda bir canlanma olmasa da seçim sonrasında oluşan atmosfer kalıcı olacaktır. İlişkiler yıllar boyunca politizasyon, güvenlikleştirme ve meydan okumaya kurban edilmiştir. Ukrayna'da devam eden savaş da Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini etkileyerek, çatışmanın geleceğine dair belirsizlikler nedeniyle Türkiye'nin stratejik bir yaklaşım benimsemesini gerektirmektedir. Göç başta olmak üzere güvenlik endişeleri iş birliğini teşvik ederken karşılıklı ekonomik bağımlılık da Türkiye-Avrupa ilişkilerinin 2024'te istikrarlı seyredeceğine işaret etmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki uzlaşma ve iki ülkenin Doğu Akdeniz'de enerji iş birliğini artırması, Türkiye-Avrupa ilişkilerine olumlu şekilde yansıtacaktır. Türkiye'nin Yunanistan'la olan ikili ilişkilerinin, süregelen normalleşme çabaları sayesinde dönüşüm geçirdiği kaydedilmelidir. Dolayısıyla Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin artık jeopolitiğin değil dış politikanın konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir.<sup>1</sup> Öte yandan Avrupa'da aşırı sağın yükselişi ülkelerin siyasetini ve dış politikasını etkileyerek AB içerisinde Türkiye karşıtlığı oluşturabilir. Dolayısıyla bu konuda yaşanan gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Öte yandan Rusya-Ukrayna savaşı, Avrupa'nın Türkiye'yi göz ardı edemeyeceğini bir kez daha ortaya koydu. Hatta Ukrayna'daki savaşla birlikte hem Kiev'e silah gönderip hem de Rusya'yla gerilimi düşürücü adımlar atmaya çalışan Türkiye, Avrupa'nın güvenliği açısından vazgeçilmez olduğunu yeniden göstermiştir.

Hiç muhtemel olmamasına rağmen Avrupa'nın ABD'den stratejik özerkliğini elde ederek uzun vadeli istikrar ve güvenliğini teminat altına alması da Türkiye ile yapılacak samimi bir ittifaka bağlıdır. Elbette bu, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını da kapsamak durumundadır.

Ukrayna'da devam eden savaş, 2024'te uluslararası toplumun başlıca endişe kaynakları arasında yer alacak; çatışma bölgesine yakın olması ve bölgede çıkarları bulunması nedeniyle Türkiye'yi ciddi şekilde etkilemeyi sürdürecektir. Asıl mesele ise ABD ve Avrupa ülkelerinin Ukrayna'ya askeri yardımlarını sürdürüp sürdüremeyeceği olacaktır. Bu yardımların sürmesi halinde Ukrayna'nın çatışmaya devam etmesi mümkündür. Ancak yardımlar askıya alınırsa savaşın seyri (muhtemelen Rusya'nın lehine) değişecektir. Neticede Türk dış politikası, Ukrayna'daki savaşın muhtemel sonuçlarından etkilenecektir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Macaristan ziyaretinde yaptığı açıklamaların yanı sıra Rusya

1 Şubat'ta yaşanan depremlerden önce Türk-Yunan ilişkilerinin mahiyetini jeopolitik belirliyordu.

Devlet Başkanı Putin’le yeniden buluşma ihtimali, tahıl koridoru gibi konuların önemine dikkat çekmektedir. Türkiye’nin Rusya ile Suriye, Güney Kafkasya ve Libya’nın yanı sıra enerji alanında kurduğu çok boyutlu ilişkiyi göz önünde bulundurduğumuzda Türk-Rus ilişkilerinin 2024’te kritik bir odak noktası olacağını söyleyebiliriz.

Uzun vadeli bir vizyona sahip olan Türkiye savaş sonrasında yapılacak anlaşmanın uygulanabilmesi için Rusya’nın dışlanmasıyla ziyade sisteme dahil edilmesinden yanadır. Avrupa ile Rusya arasında istikrarlı ve uygulanabilir bir “büyük jeopolitik anlaşma” yapılacaksa Rusya’nın Avrupa güvenlik mimarisinin bir parçası haline getirilmesi daha iyi olacaktır. Elbette bu, Avrupa’nın Kiev’e gönderecek askeri teçhizatının azalması ve ABD Kongresinin yeni savunma bütçesini onaylamasının kesin olmaması nedeniyle “askeri bir çözüm” bulunamayacağı varsayımına dayanmaktadır.

Ortadoğu’da ise normalleşme, Türk dış politikasının en önemli unsurlardan olmayı sürdürecektir. Öte yandan Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında “normalleşme” kavramı, burada tam mutabakata ulaşılması neticesinde güncelliğini yitirebilir. Böylece Türkiye, Suudi Arabistan, BAE ve Katar’ı bilhassa savunma iş birliği temelinde bir araya getirecek yeni bir bölgesel konsensüs ortaya çıkabilir. Bu konsensüsün stratejik ittifaka evrilmesi de mümkündür. Buna rağmen henüz çözüme kavuşmayan Gazze meselesi, 2024’te Ortadoğu’da istikrarsızlık ortamı oluşturarak Türkiye’yi ve tüm bölgeyi etkileyebilir. Bu da Türkiye gibi ülkelerin çalışmalarını Gazze’ye yoğunlaştırması sonucunu doğurabilir. Diğer yandan ABD’nin 7 Ekim saldırısından hemen sonra bölgeye uçak gemilerini göndermesinin, Amerika’nın bölgeye döndüğünü gösterip göstermediği henüz netlik kazanmamıştır. Durum gerçekten böyleyse Türkiye’nin de aralarında bulunduğu bölgesel aktörler, on yıldır ABD’nin bölgeden kademeli olarak çekildiği veya varlığına son verdiği senaryoya göre şekillendirdikleri dış politikalarını yeniden gözden geçirmek durumunda kalacaktır.

Orta Asya da 2024’te Türkiye için bilhassa Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde kurulan ilişkiler açısından önemli olacaktır. İlk aşamada ekonomik iş birliğine odaklanan bu ortaklığın artık daha stratejik bir siyasi projeye dönüşmesi beklenmektedir. Bu da Türkiye’nin Orta Asya denklemindeki yerini korumaya yönelik bir dış politikaya yönelmesi anlamına gelmektedir.

Büyük güç rekabeti alanında San Francisco’daki Joe Biden-Şi Jinping buluşmasının ardından, ABD ve Çin’in (gerilimin muhtemel sonuçları ve karşılıklı bağımlılık nedeniyle) gerilimi düşürmeye karar verdiği anlaşılmaktadır. Bu, kriz bölgelerinde orta ölçekli güçlerin ve bölgesel aktörlerin daha büyük bir rol üstlenmesi anlamına gelir. Ancak bu durumun istikrara katkı sağlaması ke-

sin değildir. Yine de San Francisco Zirvesi'nden sonra düşen gerilime rağmen Şi'nin Biden'a Çin'in Tayvan'ı ana karaya bağlayacağı<sup>2</sup> uyarısında bulunmuş olması tarafların gerilimi düşürme yönündeki mutabakatını ortadan kaldırma ihtimalini beraberinde getirmektedir.

Genel olarak Türkiye'nin stratejik koşullarına dinamizm ve çeşitliliğin damga vuracağı; ortaya çıkan nispeten kısıtlayıcı bölgesel atmosferin ise Türkiye'nin yeni bölgesel ve küresel eğilimlerine meydan okuduğu söylenebilir. Türkiye'nin yakın çevresinde krizler yaşıyorsa da her bir krizin jeopolitik sonuçları ve anlamı farklıdır.

*SETA Güvenlik Radarı*'nın yeni sayısında 2023'te Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarını şekillendiren önemli olayları inceleyeceğiz. Analizlerimiz, Türkiye'nin değişen stratejik koşullarının birbiriyle etkileşim içindeki farklı yönlerine odaklanmaktadır. 2023'ün ana dinamiklerini yakından inceleyerek, Türk dış politikasının 2024'te izleyeceği seyri öngörmeye çalışacağız.

2 "Xi Warned Biden During Summit That Beijing Will Reunify Taiwan with China", NBC News, 20 Aralık 2023, <https://www.nbcnews.com/news/china/xi-warned-biden-summit-beijing-will-reunify-taiwan-china-rcna130087>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).



# 2024: Türkiye-ABD Diplomatik İlişkilerinde Bekleme Yılı



Gloria Shkurti Özdemir

02

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 F-16 alımı ile Finlandiya ve İsveç'in NATO üyelik başvurularıyla ilgili müzakereler, ana gündem maddeleri arasında yer aldı.
- 2 ABD'nin PKK/YPG'ye desteğinin sürmesi, Ankara-Washington ilişkilerinde en önemli ayrılık noktasını oluşturdu.
- 3 Gazze'de yaşanan çatışmalar, Türkiye ve ABD'yi bir kez daha jeopolitik yelpazenin karşıt uçlarına itti.

## 2023: PRAGMATİK TEMASLARIN YILI

Türkiye, ABD dahil olmak üzere dış güçlere bağımlılığını azaltarak stratejik otonomisini güçlendirme politikasına 2023'te de bağlı kaldı. Bu çerçevede Ankara-Washington ilişkileri, daha önceki senelerde olduğu gibi ciddi görüş ayrılıkları ve kilit konularda iş birliğinin bir karışımı oldu. Sene boyunca iki ülkenin liderleri arasında diyalog kanallarının açık kalması da kurdukları temasların pragmatik yönüne dikkat çekti. Pragmatizm şüphesiz ikili ilişkilerde süreklilik arz eden bir unsur oldu ve ilişkinin dinamiğini 2023'te de belirledi. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan'ın Haziran 2023'teki CNN röportajında hem Türkiye'nin bağımsız dış politika istikametini hem de ülkeler arasında (bilhassa F-16'lar konusunda) iş birliği olanakları olduğunu kabul etmesi de bu argümanı desteklemektedir.<sup>1</sup>

Bu süre zarfında birkaç kritik meselenin Türkiye-ABD ilişkilerine ciddi etkilerde bulunduğu söylenebilir. F-16 alımı, Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya kabulü ve ABD'nin PKK'ya yönelik tutumu bu meseleler arasındadır. İki ülkenin devlet başkanları ve dışişleri bakanları arasında verimli ve olumlu bir iş birliği tahsis edilmesine karşın Amerikan Kongresinde Türkiye karşıtlığının 2023'te de devam ettiği kaydedilmelidir. Bu durum ise ikili ilişkileri birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. İlaveten 7 Ekim'de başlayan İsrail-Filistin çatışması da kritik bir faktör olarak ortaya çıktı ve söz konusu kriz Türkiye ve ABD'nin birbirine zıt tutumlar takınması nedeniyle ikili ilişkileri etkiledi. Ancak bu görüş ayrılıklarına rağmen iki devletin pragmatik yaklaşımları sayesinde birçok farklı alanda iş birliğinin sürdürülmesi mümkün oldu. Bu kapsamda Türkiye ve ABD, 18 Ocak ve 23 Temmuz'da Stratejik Mekanizma Diyalogu'nu devam ettirdi. Söz konusu toplantılarda milli gü-

<sup>1</sup> Fareed Zakaria, "Interview with National Security Adviser Jake Sullivan; Interview with Copenhagen Consensus Center President and Founder Bjorn Lomborg", CNN, 4 Haziran 2023.

venliğin yanı sıra ikili ticaretin artırılması, ekonomik bağların kuvvetlendirilmesi ve yeni fırsatların değerlendirilmesi gibi yaşamsal konular masaya yatırıldı. Özetle 2023, Türkiye-ABD ilişkilerinde dengenin öne çıktığı bir yıl oldu. İki ülke iş birliği yapma konusunda istekli olduklarını göstermişse de yapabilecekleri, Kongredeki Türk karşıtlığı başta olmak üzere belirli kısıtlara tabi olmayı sürdürmektedir.

## TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN DİNAMİKLERİ

Türkiye-ABD ilişkileri son yıllarda istikrarlı bir seyir izlemiş; birçok mesele milli güvenlik endişelerine sıkı sıkıya bağlı olmuştur. 2023'te bu dinamik üç temel meseleden etkilendi: ABD'nin PKK/YPG'ye destek vermeye devam etmesi, F-16 savaş uçaklarının alınması ve NATO ile bağlantılı (Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya kabulü gibi) meseleler. Çoğu kez iç içe geçen bu faktörler, ikili ilişkileri birçok farklı şekilde etkiledi. Ayrıca Doğu Akdeniz'de güvenlik gibi konular zaman zaman önem kazanarak, iki ülkenin diplomatik ilişkilerine etki etti. Yine de 2023'ün sonuna doğru yaşanan önemli bir gelişme, yani İsrail-Filistin çatışması, Türkiye-ABD ilişkilerini ciddi şekilde etkiledi.

## ABD'NİN YPG'YE DESTEĞİ: SÜREKLİ VE KRİTİK BİR UYUŞMAZLIK KONUSU

ABD yıllar boyunca PKK'nın Suriye kolu ve Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) önemli bir unsuru olan YPG'ye finansal ve stratejik destek vermiştir. Türkiye ise milli güvenliğine doğrudan ve kayda değer bir tehdit oluşturan bu desteği endişeyle karşılamıştır. Bu açıdan bakıldığında ABD'nin YPG politikası, ikili ilişkileri etkileyen ana unsurlar arasındadır. 2023'te ABD'nin YPG'ye desteği sürerken bu mesele ikili diplomatik temaslardaki başlıca uyuşmazlık alanı olmayı sürdürmüştür.

Medyada yer aldığı üzere ABD geride kalan senede YPG'ye finansal desteğini devam ettirmiştir. Bilhassa ABD Savunma Bakanlığının 2024 bütçesinde DEAŞ ile mücadele kapsamına giren eğit-donat programına (CTEF) 398 milyon dolar ayrılırken; bu miktarın 156 milyon dolarlık bölümü Suriye'deki (aralarında PKK/YPG'nin de bulunduğu) gruplara destek için kullanılacaktır.<sup>2</sup> Öte yandan bütçeden ayrılan payın bir önceki yıla kıyasla azaldığı vurgu-

2 "Fiscal Year 2024 Budget Request", United States Secretary of Defense, (Mart 2023), [https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2024/FY2024\\_Budget\\_Request\\_Overview\\_Book.pdf](https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2024/FY2024_Budget_Request_Overview_Book.pdf), (Erişim tarihi: 7 Ocak 2024). Savunma Bakanlığı bütçesini kapsayan kanun tasarısı henüz yasalaşmasa da Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından onaylanan versiyonları ışığında ilgili bütçenin değişmeyeceği öngörülmektedir.



lanmalıdır. 2023'te Savunma Bakanlığı tarafından CTEF'e 542 milyon dolar ayrılmış, bunun 184 milyon doları ilgili örgütlere aktarılmıştı.<sup>3</sup>

Türkiye ve ABD arasında gerilim oluşturan bir başka gelişme ise Mart 2023'te gerçekleşti. Bu tarihte ABD Genelkurmay Başkanı Mark Milley, Suriye'nin PKK/YPG işgali altındaki kuzeydoğusuna tartışmalı bir ziyaret gerçekleştirerek burada kurulan Amerikan üssünde görev yapan Amerikan askerleriyle bir araya geldi. Bu ziyaretten bir hafta sonra CENTCOM komutanı General Michael Erik Kurilla'nın da bölgeye giderek Amerikan güçleri ve SDG liderleriyle buluşması, Türkiye'nin milli güvenlik endişelerini derinleştirdi.<sup>4</sup>

Joe Biden yönetiminin 14 Ekim'de Suriye kaynaklı "ulusal acil durum" kararını yenilemesi de ikili ilişkileri zedeledi. Bu kararda Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeydoğusunda icra ettiği askeri faaliyetler ile DEAŞ'ın yenilgiye uğratılmasını geciktirdiği, sivilleri tehlikeye attığı ve hem bölgenin hem de ABD'nin güvenliğine tehdit oluşturduğu ifadesi yer aldı.<sup>5</sup>

Son olarak Ekim'de ABD'nin "tehdit" oluşturduğu gerekçesiyle Suriye semalarında uçan bir Türk İHA'sını düşürmesi, gerilimi yükseltme potansiyeline sahip bir gelişme olarak kayda geçmiştir. Üstelik bu olay, Ankara'da gerçekleşen ve PKK'nın üstlendiği bir terör saldırısının ardından Türkiye'nin PKK/YPG hedeflerini vurduğu dönemde yaşanmıştır. Türkiye'nin bu hamleye cevabı nispeten ölçülü olsa da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yaşananların milli hafızaya kazındığını ve uygun bir zamanda gerekli adımların atılacağını ifade etmiştir.<sup>6</sup>

## F-16 ALIMI VE NATO

F-16 tedariki ve NATO ile ilgili (Rusya-Ukrayna savaşı ile İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik başvuruları başta olmak üzere) meselelere dair tartışmalar genel olarak ve özellikle devlet başkanları seviyesinde yapıcı bir şekilde yürütülmüştür. Dışişleri bakanları arasında artan diplomatik temaslar da bu sürece destek olmuştur. Ancak bu iş birliği ruhunun Kongreye yansımalarını söylemek mümkün değildir.

3 "Fiscal Year 2023 Budget Request", United States Secretary of Defense, (Nisan 2022), [https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2023/FY2023\\_Budget\\_Request\\_Overview\\_Book.pdf](https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2023/FY2023_Budget_Request_Overview_Book.pdf), (Erişim tarihi: 7 Ocak 2024).

4 U.S. Central Command, X, 11 Mart 2023, <https://twitter.com/i/web/status/1634552733913980930>, (Erişim tarihi: 9 Aralık 2023).

5 Briefing Room, "Notice on the Continuation of the National Emergency with Respect to the Situation in and in Relation to Syria", White House, 12 Ekim 2023, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/10/12/notice-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-the-situation-in-and-in-relation-to-syria-3/>, (Erişim tarihi: 17 Aralık 2023).

6 "Türkiye will Do What is Necessary After US Downing of Drone", *Daily Sabah*, 18 Ekim 2023.

Washington her ne kadar F-16 anlaşmasıyla Finlandiya ve bilhassa İsveç'in NATO'ya kabulünün birbirinden ayrı konular olduğunu söylüyorsa da hem Biden'ın bazı açıklamaları hem de Kongrenin muhalefeti, İsveç'in NATO üyeliğinin, F-16 anlaşmasının ön koşulu olduğunu göstermektedir.

İsveç'in NATO üyelik protokolünün TBMM'ye sunulduğu ve F-16 alımının Kongrede ele alındığı düşünülürse bu meselenin bir darboğazda olduğu söylenebilir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Erdoğan, her iki ülkenin gereken adımları eş zamanlı olarak atması çağrısında bulunarak, İsveç'in NATO üyeliği onaylanmadan önce Kongrenin F-16 kararını vermesini talep etmiştir.<sup>7</sup>

## TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE DİĞER KRİTİK DİNAMİKLER

Doğu Akdeniz, 2023'te Türkiye ve ABD arasında bir uyuşmazlık kaynağı oldu. Bilhassa USS San Juan ve USS Arleigh Burke gemilerinin Güney Kıbrıs limanlarına demirlemesi ve ABD'nin Güney Kıbrıs'a yönelik askeri ambargoyu sona erdirmesi bu gerilimi artırdı. Nitekim Türkiye, bunların ön yargılı, istikrara zarar verici ve Kıbrıs'ta adil ve sürdürülebilir bir çözüme engel teşkil eden hamleler olduğunu söyleyerek ABD'yi eleştirdi.

İlaveten İsrail-Filistin çatışması, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde gerilime sebebiyet vermiştir. Özellikle ABD'nin İsrail'e yoğun desteği, Türkiye'nin her iki tarafa yönelik itidal çağrısıyla taban tabana zıt bir tutum olmuş; iki ülkenin Birleşmiş Milletler oylamalarındaki tutumları da görüş ayrılıklarının derinleştiğine işaret etmiştir.

## 2024'TEN BEKLENTİLER: MUHTEMEL SINAMA VE SENARYOLAR<sup>8</sup>

2023'te ikili ilişkileri şekillendiren temel dinamiklerin yeni senede de varlığını sürdürmesi beklenmektedir. Ancak ilişkilerin geleceğine dair farklı görüşler mevcuttur. Yaygın bir kanaate göre Türkiye-ABD ilişkileri pragmatik kalacak; büyük krizlerden uzak durulurken karşılıklı temaslar da kayda değer bir biçimde artmayacaktır. Richard Outzen'in de ifade ettiği gibi ilişkileri etkileyen dinamikler tek başlarına kriz oluşturmamakla beraber bir araya geldiklerinde uyuşmazlık ve uzlaşma görüntüsü vermektedir. Ayrıca Outzen'e göre ticaret, Ukrayna krizi ve bölgesel normalleşme (yani Türkiye'nin Ermenistan, Yu-

<sup>7</sup> "Erdogan Expects Steps from US on F-16 Sale for Sweden NATO Accession", Al Jazeera, 6 Aralık 2023.

<sup>8</sup> Bu bölüme katkıları için Çağrı Erhan, Richard Outzen, Matthew Bryza, Yunus Paksoy ve Yusuf Erim'e teşekkürü borç bilirim.

nanistan ve Arap ülkeleriyle ilişkileri) alanlarındaki ortak çıkarlar, nezaketin ve işlevsel ilişkilerin elden bırakılmayacağına işaret etmektedir. Ancak 2024'ün daha sıcak ilişkiler ve daha çok yakınlık getirmesi beklenmemektedir.

Öte yandan kimi uzmanlar, Türk-Amerikan ilişkilerine dair daha iyimser görüşlere sahiptir. Örneğin Matthew Bryza, Gazze'deki savaş gibi güncel meselelerin iki ülke arasında görüş ayrılığı oluşturmasına karşın zaman içerisinde Türkiye ve ABD'nin birbirine yakınlaşacağı kanaatindedir. Bryza'ya göre bu yakınlaşma, Başkan Joe Biden ve Dışişleri Bakanı Antony Blinken'ın, İsrail'in masum Filistinlilere karşı işlediği savaş suçları konusunda sabırlarının tükenmesiyle yaşanabilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Benjamin Netanyahu ve İsrail'in siyasi liderlerine yönelik sert ifadelerine rağmen Bryza, çatışma sonrası dönemde İsrail, Hamas ve ABD'nin Türkiye'ye (tıpkı Rusya-Ukrayna savaşında olduğu gibi) ara bulucu olarak sıcak bakabileceğini ifade etmektedir.

Daha önce vurgulandığı üzere, ikili ilişkilerin temel dinamikleri 2024'te de varlığını sürdürecektir. ABD'nin PKK/YPG'ye desteğini sürdürmesi, ilişkilerde sorunlu bir mesele olmaya devam edecektir. Çağrı Erhan'a göre Türkiye, müttefiki ABD'den bilhassa PKK/YPG'ye desteği nedeniyle memnuniyetsizlik duymaktadır. Erhan bu durumun en son Milli Güvenlik Kurulu (MGK) açıklamasına da yansıtıldığını hatırlatmıştır. Bahse konu açıklama şu şekildedir:

Teröristleri müdafaaya yönelik ve müttefiklik hukukunu temellerinden sarsan eylemlerin dikkatle not edildiği ve hiçbir gayretin ülkemizi hedef alan terör örgütlerinin akibetini değiştiremeyeceği vurgulanmıştır.<sup>9</sup>

Bu açıklama, ABD ile süregelen bir anlaşmazlığa vurgu yapmaktadır. Yusuf Erim'in ifade ettiği üzere bu konu 2024'te Türkiye-ABD ilişkilerindeki ana anlaşmazlık olacaktır.

Uluslararası ilişkilerin bir başka kritik boyutu ise Türkiye'ye F-16 satışı ve İsveç'in NATO üyeliğinin iç içe geçmesidir. Zira iki konu da birbirinin sonuçlandırılmasının ön koşulu olarak görülmektedir. Bu bağlamda Erhan, TBMM'nin İsveç'e yeşil ışık yakması durumunda Kongrenin F-16 satışına onay vereceğine dair bir güvence olmadığına dikkat çekmiştir. Outzen de PKK'nın İsveç'te faaliyetlerini sürdürmesi ve Kongrenin Türkiye'ye önemli silahların satışını durdurması dolayısıyla İsveç'in NATO'ya kabulünün (üçlü muhtıra uyarınca) diplomatik temelden ve ABD'den gelecek siyasi karşılıktan yoksun olduğu görüşündedir. Ancak Bryza ve Erim, Türkiye'ye F-16 satışının 2023'te tamamlanmasının faydalı olacağı kanaatini ifade etmiştir. Bryza'ya göre; F-16 satışı, Türkiye'nin Rus S-400 hava savunma sistemi alması

9 "29 Kasım 2023 Tarihli Toplantı", Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 29 Kasım 2023, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/mgk-toplantisi-basin-aciklamalari/son-toplantinin-basin-aciklamasi>, (Erişim tarihi: 20 Aralık 2023).

ve Donald Trump yönetiminin buna cevaben Türkiye'yi F-35 programından çıkarmasıyla başlayan tartışmaları ortadan kaldırarak Türk-Amerikan ilişkileri rayına oturtacaktır. Erim ise Türkiye'nin F-16 veya Eurofighter Typhoon gibi alternatif bir uçak alamaması halinde farklı seçeneklere yönelebileceğini eklemiştir. Bu tür bir hamle, ikili ilişkileri daha da gererek, Türkiye ve ABD arasındaki görüş ayrılığını derinleştirebilir.

Gazze'deki savaş, 2024'te ikili ilişkileri etkileyecek başlıca (ve hatta en kritik) faktör olarak görülmektedir. Erhan'a göre Türkiye'nin, İsrail'in uluslararası hukuk ihlallerine itirazı nedeniyle ABD'deki İsrail yanlısı yönetim ve Kongrenin Türkiye ile daha yakın iş birliğinden yana olma ihtimali çok düşüktür. Erim de bu durumun aslında İsrail Başbakanı Netanyahu'nun siyasi kaderiyle bağlantılı olduğu kanaatinde. Buna göre Netanyahu'nun görevden ayrılması veya çatışmanın sona ermesi, duruma olumlu etki edecektir. Buna mukabil Bryza da Türkiye'nin çatışmanın çözümü için ara buluculuk rolü üstlenerek ABD ile ilişkilerini kayda değer biçimde iyileştirebileceğini ifade etmiştir.

Ekonomik ilişkiler, ikili ilişkilerin kritik bir unsurudur. Son yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacmi artmasına rağmen ABD Hazine Bakanlığının bilhassa Rusya ile teması olan veya Hamas'la bağlantılı Türk şirketleri ve bankalarına bakışı kaygıya neden olmaktadır. Erim'e göre ABD'nin muhtemel hamleleri Türkiye ekonomisine ciddi zarar verebilecektir. Zira önemli Türk kurumlarına yönelik kapsamlı Amerikan yaptırımları Türkiye'nin hem ekonomisini hem de ekonomik toparlanma çabalarını olumsuz etkileyebilir.

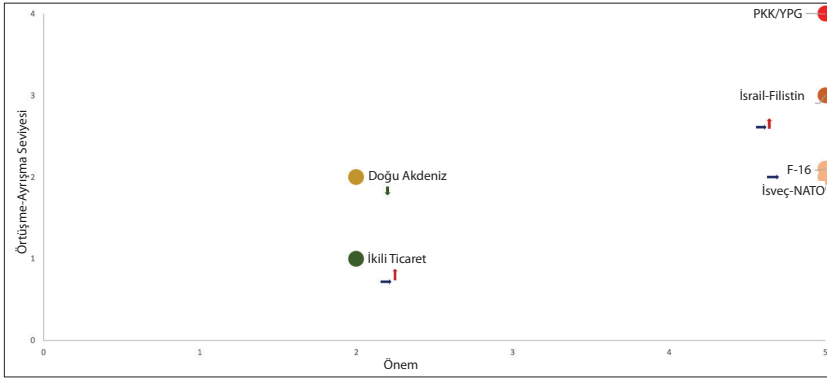
Doğu Akdeniz'de bilhassa Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin iyileşmesi sebebiyle olumlu işaretler mevcuttur. Bu iyileşme ise bölgede çatışma istemeyen Washington tarafından olumlu karşılanacaktır. Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu seyri, ABD Kongresi dahil olmak üzere daha geniş anlamda ikili ilişkilere faydalı olacaktır.

2024'te Türk-Amerikan ilişkilerine etki etmesi beklenen son mesele ise ABD başkanlık seçimidir. Yunus Paksoy'a göre ABD başkanı kim olursa olsun ilişkilerde gerilim üreten temel meseleler varlığını koruyacaktır. Ancak Trump'ın Biden'a kıyasla Cumhurbaşkanı Erdoğan'la daha açık ve kişisel bir ilişki kurduğu algısı mevcuttur. Paksoy'a göre Trump'ın yeniden seçilmesi Türk-Amerikan ilişkilerinin toparlanmasını kesinleştirmeyecekse de son üç yılda Türk muhatabıyla sınırlı temas kuran Biden'ın görevde kalması Ankara açısından olumsuz olacaktır. İki başkanın pek sıcak ilişkilere sahip olmadığını ve son yıllarda resmi ziyaret gerçekleşmediğini hatırlatan Erhan ve Outzen, Biden'ın seçim kampanyasına odaklandığı dönemde ilişkilerde iyileşme beklememektedir. Ayrıca Erhan, etnik lobilerin desteğini almak isteyen senatör ve temsilcilerin Türkiye'ye yönelik uzak ve hatta düşmanca

bir tavır ve söylem benimseyebileceği kanaatindedir. Buna karşılık Bryza, Türkiye'nin ABD başkanlık seçiminde önemli bir gündem maddesi olmayacağını kaydederek, mevcut durumun devam edeceğini öne sürmektedir. Son olarak Erim, iki devletin ilişkilerinin Ankara'nın bekle ve gör politikasını benimsemesiyle, otopilotta kalacağı görüşündedir. Buna göre Biden'ın yeniden seçilmesi Ankara-Washington ilişkilerinin kurumsallaşmasının devam etmesi anlamına gelmektedir. Trump'ın geri dönmesi ise (Cumhurbaşkanı Erdoğan'la yakın ilişkileri dolayısıyla) lider diplomasisini geri getirecektir.

Görsel 1'de 2023-2024 arasında Türkiye-ABD ilişkilerinin ana dinamikleri yer almaktadır. Görüşlerin ortaklığı veya ayrılığı 1-4 arasında, meselelerin önem derecesi ise 1-5 arasında puanlanmıştır.<sup>10</sup> PKK/YPG, İsrail-Filistin çatışması, F-16 satışı ve İsveç'in NATO üyeliği gibi çok önemli meseleler, örtüşme-ayrışma açısından 2023'teki trendi takip edecektir. Öte yandan Gazze'deki çatışma, ABD'nin politika değişikliğine gitmemesi durumunda görüş ayrılıklarını derinleştirebilir. Buna karşılık Doğu Akdeniz bir yakınlaşmaya vesile olurken ABD'nin yaptırım uygulaması halinde ikili ticari ilişkiler sınamalarla karşılaşabilir. Bunlara rağmen iki ülkenin, önceki senelere nazaran birbiri hakkında daha itidalli bir dil kullandığı ve bu durumun daha yakın iş birliğine zemin hazırlayabileceği söylenebilir.

### Görsel 1. 2024'te Türkiye-ABD İlişkileri



**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

10 1- Örtüşme, 2- Anlaşma, 3- Anlaşmazlık, 4- Ayrışma. 1- Hiç önemli değil, 2- Biraz önemli, 3- Önemli, 4- Oldukça önemli, 5- Çok önemli.



# TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ: Gelişmeler ve Projeksiyonlar



Murat Aslan

03

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Türkiye, stratejik vizyon olarak adaylığa bağlılığını sürdürmektedir.
- 2 AB iyi komşuluk çerçevesinde Türkiye'ye özel statü vermeye daha yakındır.
- 3 Küresel ve bölgesel gelişmeler, Türkiye-AB ilişkilerinin seyrini belirleyerek her iki tarafın da çıkarlarına hizmet edebilir.
- 4 Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat olanağı tanınması, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve güven artırıcı adımlar atılması gibi olumlu gelişmeler, önümüzdeki dönemin gündemini belirleyecektir.
- 5 Türkiye-Yunanistan yakınlaşması, Türkiye-AB ilişkilerine katkı sunabilir.
- 6 Öte yandan Türkiye'nin Rusya-Batı gerilimini azaltıcı rol oynama ihtimaline rağmen Batılı devletler Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini zayıflatması konusunda ısrarcı olabilir.



## SIYASİ, ASKERİ VE GÜVENLİKLE İLGİLİ GELİŞMELER

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri Birlik kurumları arasında sağlanacak ikili senkronizasyon sayesinde ilerleyebilir. Ancak üçüncü tarafların hamlelerinden kaynaklanan gelişmeler, ilişkinin anlaşılması ve açıklanması açısından önemlidir. Bu kapsamda küresel ve bölgesel gelişmeler, Türkiye-AB ilişkilerinin tasarımını belirlemektedir. En önemli hususlar ise Transatlantik bölgesinin güvenliğine zarar veren küresel ve bölgesel gerilimlerdir. Örneğin Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması, özellikle AB veya NATO üyesi olan Doğu Avrupa ülkeleri açısından çok ciddi bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Nitekim bu savaş, Batı yarı kürede konvansiyonel veya konvansiyonel olmayan gerilimlerin çatışmaya yol açma ihtimaline dikkat çekmiştir. Bu nedenle de AB –Türkiye'nin AB coğrafyasına dahil edilmesini de içerecek şekilde– güvenliğe öncelik vermiştir. AB ve NATO, Doğu cephesinde gerilimin tırmanması ihtimaline dair farkındalığı artırırken Türkiye'den somut taleplerde bulunmuştur.

Türkiye'den beklenen ilk adım Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmasıdır. AB'nin 29 Kasım'da yayımlanan Türkiye raporunda da bu konuya dikkat çekilmiştir. Bu amaçla Birlik kurumlarının açıklamalarında Türkiye'ye Batı yarı kürenin Rusya politikasına uyum sağlaması çağrısında bulunulmuştur. Öte yandan Rusya-Ukrayna savaşının uzaması, ara bulucu veya kolaylaştırıcı ihtiyacını gündeme getirmiş; Türkiye de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in süregelen temasları dolayısıyla Rus hükümetiyle iletişim kanalı haline gelmiştir. Bir başarı öyküsü olan ve 2024'te de başarılı olması beklenen Tahıl Koridoru Anlaşması da Ankara-Moskova ilişkilerinin, çatışmanın etkilerinin yönetilmesini mümkün kılacak olan işlevselliğini ortaya koymuştur.

Rusya'nın Batı yarı küreye tehdit oluşturduğu algısı AB'nin de güvenlik ve istikrar adına bir Avrupa ordusu kurmaya odaklanmasına neden olmuştur.

Avrupa'nın konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan bir gerilime hazırlıklı olmaması ise NATO üyesi olan Türkiye'nin güçlü ordusuyla bir çarpına dönüşmesine olanak tanımıştır. Dolayısıyla AB'nin Türkiye algısı artık güvenliğe odaklanmakta ve Türkiye Avrupa'nın güvenliğini tahkim edecek bir coğrafya olarak görülmektedir. Bu kapsamda İsveç'in (TBMM onayı bekleyen) NATO üyeliği, bu tahkimatın ilk adımı olarak anlaşılmalıdır. Bu konuda olumlu gelişmeler yaşanması ise Türkiye-AB-ABD ilişkilerinde bir pazarlık unsuru olabilir.

Türkiye'nin AB adaylığı tıpkı İsveç'in NATO üyeliği gibi Ankara-Brüksel ilişkilerinin uzun vadeli ve önemli bir unsurudur. Türkiye'nin üyeliği konusunda olumsuz açıklamalar yapıp, adımlar atılsa da AB, ülkemizi göz ardı edilemez bir komşu ve ortak olarak görmektedir. Piyasalar ve ekonomik ilişkilerin olumlu etkisiyle birlikte karşılıklı bağlar, tarafları yeni bir alana itmektedir. Aynı zamanda “yaşlanan” Avrupa, kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi dışlamakla kapsamak arasında bir ikilem yaşamaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinin değerlendirilmesinde Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar önemli bir parametre olmuştur. AB Antlaşması'nın dayanışma maddesi, Birlik üyelerinin bu iki aktörün çıkarlarını korumasını gerektirmektedir. Bu kapsamda Doğu Akdeniz meselesi ve Kıbrıs'ın statüsü, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinin başlıca şartları arasına girmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin “öteki” rakip veya ortak olmasına göre 27 üye ülkenin farklı çıkarları ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle Türkiye'ye yaptırım uygulanması gibi bir talepte bulunulup, AB'nin siyasi çözüm bulması arzu edildiğinde üye ülkeler arasında görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. Bu nedenle Yunanlar ve Kıbrıslı Rumlar, AB karar alıcılarından sözlü destek almalarına rağmen fiili destek görememektedir. 7 Aralık'ta Türk-Yunan normalleşmesinin olumlu bir gündemle ortaya çıkması da siyasi gerilimin azalacağına yönelik beklenti oluşturmakta ve iyimser temaslara olanak tanımaktadır.

İlişkilerin Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar boyutuna bakıldığında Doğu Akdeniz'de Avrupalıların siyaset ve enerji ile ilgili hedefleri olduğu görülmektedir. Bilhassa Rusya'ya tam olarak uygulanamayan yaptırımlarla birlikte enerji sıcak bir konuya dönüşmüştür. Ancak Avrupa'nın, piyasaların ihtiyacını karşılayabilmek için alternatif enerji kaynaklarına ihtiyaç duyduğu açıktır. Türkiye ve AB arasında anlaşmazlık oluşturan Libya'nın dışında Doğu Akdeniz de gerekli enerji rezervlerine sahiptir. Türkiye'nin enerji arama ve sondaj faaliyetlerine başlaması durumunda askeri gerilimlerin artma ihtimali, Avrupalı karar alıcıların Doğu Akdeniz gazından mahrum kalma endişesini beslemektedir. Kafkasya'daki enerji kaynaklarının da Türk toprakları ve deniz koridorlarından geçmek zorunda olması dolayısıyla Ege'de veya Doğu Akdeniz'de yaşanabilecek bir çatışma Avrupa'nın arz rotalarını tehlikeye sokacaktır. Sonuç olarak

Türkiye-AB ilişkilerinin siyasi ve askeri boyutları, enerjiyi ve ilgili ekonomik alanları da kapsamaktadır.

## TOPLUMSAL GELİŞMELER

Yasa dışı/düzensiz göç hem Türkiye hem de AB açısından önemli bir meseleye dönüşmüştür. 16 Aralık 2013 ve 7 Mart 2016 tarihli anlaşmalar uyarınca düzensiz göç engellenirken, Türkiye'deki sığınmacılardan kalifiye olanlar Avrupa'ya alınacaktır. Bu anlaşma koronavirüs (Covid-19) salgısını sırasında askıya alınsa da Birlik sürekli olarak anlaşmanın uzatılmasını talep etmiştir. Türkiye'de yapılan 2023 seçimleri kamuoyunun hazım kapasitesini aşan sığınmacıları kabul etmeye isteksiz olduğunu göstermiştir. AB Komiserleri Oliver Varhelyi ve Josep Borrell'in 19 Kasım'da düzenlediği ortak basın toplantısında da anlaşmanın gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir. Öte yandan AB'nin vize serbestisi, maddi yardım, üyelik müzakerelerinin yeniden başlaması ve Gümrük Birliği anlaşmasının güncellenmesi gibi tutmadığı sözler göç anlaşmasının sürdürülmesine engel teşkil etmektedir.

Göç tartışmalarıyla birlikte AB, Türkiye'nin düzensiz göç anlaşmasıyla ilgili taleplerini uzun müzakereler sonucunda karşılamayı taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliği halen gündemde değildir. Bunun yerine siyasi liderler bahsi geçen kısa vadeli anlaşmalardan bahsetmektedir. Bu kapsamda Türkiye ilk anlaşmada taahhüt edilen vizesiz seyahat olanağının vatandaşlarına tanınmasını beklemektedir. AB ise on dört farklı alanda kendi düzenlemelerine uyum sağlanmasını talep etmektedir. Öte yandan Türkiye'ye göre vize serbestisinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. İkinci husus olan Gümrük Birliği ise her iki tarafa da fayda sağlayabilecek bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hamlenin yapılmasıyla ticari ve ekonomik ilişkilerde ilerleme kaydedilecek ve bu durum da diğer alanlara olumlu etki edecektir.

## TÜRKİYE'NİN AB POLİTİKASININ DİNAMİKLERİ

AB üyeliğini stratejik vizyonunun parçası olarak gören Türkiye, buna rağmen Birliğin olumsuz tavrı nedeniyle varoluşsal çıkarlarını korumak için alternatif seçeneklerini göz önünde bulundurabilir. 2023 gündemi ise kısa vadede odak noktası olmayı sürdürecektir. Bu kapsamda Türkiye, kazan-kazan stratejisi kapsamında AB'den şeffaf politikalar çerçevesinde adil muamele bekleyecektir. Türkiye'nin şu dinamikleri göz önünde bulunduracağı söylenebilir:

- Adaylık statüsüyle ilgili ilerleme kaydedilmesi
- Küresel ve bölgesel sınamalarla eş güdümlü ve entegre bir şekilde başa çıkılması için Türkiye'nin AB kurum ve mekanizmalarına dahil edilmesi

- Siyasi tıkanıklığın aşılması için daha çok teknik iş birliği ve etkileşim
- Türkiye'nin varlığına tehdit oluşturan terör örgütlerinin AB'den çıkarılması
- AB piyasalarına erişimin önündeki toplumsal, kültürel ve ticari engellerin kaldırılması
- Türkiye'nin ve Birliğin güvenliğini tahkim etmek için güvenlik iş birliğinin artırılması

## MEVCUT DİNAMİKLER 2024'TE NASIL DEĞİŞEBİLİR?

Hem Türkiye hem de AB; siyaset, güvenlik, enerji ve toplum alanlarındaki sınıma ve projeksiyonların farkındadır. Geride kalan senede ilişkilerde yaşanan gelgitlerin, her iki tarafın da çıkarlarına zarar verdiği görülmüştür. Küresel ve bölgesel gerilimlerin oluşturduğu kırılmalık ise aktörlerin politikalarını kazan-kazan anlayışı üzerine kurması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda AB, Rusya-Ukrayna savaşını takip ederken, Türkiye'den Avrupa çıkarlarına uyumlu hareket etmesini isteyecektir. Türkiye ise bunun karşılığında adil bir bedel talep edecektir. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda ise Birliğin üyelik müzakerelerini ilerletmekten ziyade özel ortaklık statüsüne yakın olduğu söylenebilir. Avrupa'nın mevcut stratejisi Türkiye'nin kısa vadeli hedeflerine uygun olmakla birlikte uzun vadede Türkiye'nin üyelik hedefi değişmeyecektir.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Kıbrıs meselesi gibi diğer konular da Yunanistan Avrupa'dan destek alabildiği sürece Avrupa'nın masasında yer alacaktır. Avrupa'nın Yunan ve Kıbrıslı Rumların taleplerinden sıkıldığı düşünülürse hem Türkiye hem de Yunanistan'a cevap verecek, dengeli bir tutum sergileyeceği söylenebilir. Öte yandan Kıbrıs meselesi, Türkiye-Yunanistan yakınlaşmasının olumlu gündeminde bir kenara atılabilir. Nitekim Kıbrıslı Rumların 2004'te Annan Planı'na karşı çıktığı Avrupalıların halen hafızasındadır. Bu nedenle Avrupalılar, Kıbrıslı Rumları dinliyor gibi yaparak taleplerini göz ardı etmektedir.

2024'ün hem göç hareketleri hem de PKK ve FETÖ'nün terör faaliyetleri nedeniyle gergin olacağı söylenebilir. AB PKK'yı terör örgütü olarak tanımasına rağmen FETÖ'nün kıtada tabanını genişlettiği bilinmektedir. Bu konu ise Türk kamuoyu ve karar alıcılar açısından endişe vericidir. Öte yandan yeni bir düzensiz göç anlaşmasının imzalanması, 2023 seçimlerinden önce görüldüğü üzere Türk kamuoyunun artan tepkisi dolayısıyla güçtür. Buna karşılık –hidrokarbonla sınırlı olmamak üzere– enerjinin en büyük potansiyele sahip iş birliği alanı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda düşük maliyetleri ve yeşil enerji

kaynaklarından istifade edilmesi ve Avrupa pazarına taşınması noktasında ortak projeler hayata geçirilebilir. Bu alanda her iki tarafın da birlikte çalışabileceği alanlar arasında hidrojen ve doğal gaz bulunmaktadır.

**Tablo 1. Doğu Akdeniz Bölgesinin Geleceği**

Konu	AB	Türkiye	Muhtemel Sonuç
<b>Siyasi konular, adaylık</b>	İyi komşuluk kapsamında stratejik üyelik	Tam üyelik vizyonu	Uzun soluklu müzakereler
<b>Güvenlik</b>	Türkiye'yi AB politikalarına uymaya ikna etmek	AB'den kayıpları telafi etmesini, Türkiye'nin güvenlik endişelerine saygı gösterip, bunları kabul etmesini beklemek AB'den Türk çıkarlarını hedef alan terör ağlarını ortadan kaldırmasını beklemek	Güven en önemli koşuldur. Şu anda mevcut olmayan doğrudan güvenlik iletişimine ihtiyaç duyulmaktadır.
<b>Enerji</b>	Doğu Akdeniz, enerji arayışının önemli bir unsurudur. Türkiye, Akdeniz ve Kafkasya'dan enerji transferini kolaylaştırmalıdır.	Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin hakları, adil muamele kapsamında göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye, Avrupa'ya giden enerji hatlarına olumlu yaklaşmaktadır.	İş birliği ve karşılıklı kazanım beklenmelidir. İsrail'in Gazze'ye saldırıları süreci yavaşlatabilir.
<b>Toplum</b>	Düzensiz göçü engellemek için yapılan anlaşma uyarınca AB'nin taleplerinin karşılanması	Türkiye bir göçmen deposu değildir. Uluslararası hukuka saygı gösterilmelidir. Düzensiz göç ancak ortak fiziksel çabayla engellenir. İki kamuoyu arasındaki ilişkiler teşvik edilmelidir. Vize serbestisi konusunda verilen sözler tutulmalıdır.	Türkiye'nin herhangi bir anlaşmayı kabul etmesi, olumlu koşullara bağlıdır. Vize serbestisi konusunun kademeli olarak çözümlenmesi gerekmektedir.
<b>Ekonomi</b>	Ticari ilişkiler kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir.	Türkiye, Gümrük Birliği'nin güncellenmesini beklemektedir.	Müzakere süreci, üyelik müzakerelerine uygun olarak gündemde olabilir.



# TÜRKİYE VE ORTADOĞU: Zorlu Bir Yıl\*



Murat Yeşiltaş

04

\* Katkıda Bulunanlar: İsmet Horasanlı, Zehra Gündüz

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Türkiye Körfez ülkeleriyle normalleşme sürecini devam ettirmekte ve ilişkileri tahkim ederek stratejik iş birliği inşa etme yolunda ilerlemektedir.
- 2 Türkiye, Körfez ülkeleri başta olmak üzere Ortadoğu'daki Arap devletleriyle bağlarını artan iş birliği çabaları ve yeni anlaşmalar üzerinden güçlendirmiştir. Ancak 7 Ekim'de İsrail-Filistin çatışmasının başlaması neticesinde bölgesel belirsizlik artmış; beklenmedik stratejik değişimler yaşanırken İsrail'le normalleşme çabaları sekteye uğramıştır.
- 3 ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı azalırken Çin ve Rusya bölge ülkeleriyle bir dizi anlaşma imzalayarak varlıklarını güçlendirmiştir. Ancak 7 Ekim sonrasında ABD'nin bölgede aktif rol oynaması, gerilimin tırmanma ihtimalini artırmıştır.
- 4 Türkiye, Irak ve Suriye'nin kuzeyindeki terör unsurlarını ortadan kaldırmak amacıyla konvansiyonel operasyonlar ve "dekapitasyon" operasyonları gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. Bu faaliyetler İçişleri Bakanlığını hedef alan 1 Ekim 2023'teki saldırının ardından yoğunlaşmış; Dışişleri Bakanı Hakan Fidan da Türkiye'nin güvenliğine vurgu yaparak gereken adımların atılacağını açıklamıştır.



## GİRİŞ

Ortadoğu'da 2023'te yaşanan bir dizi kriz Türkiye'yi etkisi altına alarak, beklenmedik stratejik değişimlere ayak uydurmak zorunda bıraktı. Ülkedeki seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar ziyaretleri, iyileşen ilişkileri yansıtırken ilave ekonomik, siyasi, jeopolitik ve stratejik anlaşmalara zemin hazırladı. ABD'nin bölgedeki varlığını azaltmasıyla Çin ve Rusya gibi aktörler dikkatlerini buraya çevirdi. Her iki ülke de bölgedeki devletlerle çeşitli anlaşmalar imzalarken Türkiye de Zengezur Koridoru'nun açılmasına yönelik somut adımlar attı ve hem İsrail hem de Arap ülkeleriyle normalleşme süreçlerini başlattı. Bu durumdan memnun olmayan İran ise Zengezur Koridoru'nun açılmasını engellemeye çalışsa da somut adımlar atmakta başarısız oldu. Öte yandan Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'de Amerikan askeri varlığının güçlenmesi, İran'ın vekilleri açısından bir endişe kaynağı haline geldi.

2023'te Ortadoğu'daki ana dinamiklerden biri de Türkiye'nin terörle mücadelesi oldu. Bu operasyonlar Irak ve Suriye'nin kuzeyine odaklanırken 1 Ekim'de İçişleri Bakanlığını hedef alan saldırının ardından hız kazandı.

Geride kalan senede Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakışını etkileyen beş ana dinamik şöyle sıralanabilir: normalleşme, Körfez ülkeleriyle iş birliği, terörle mücadele faaliyetleri, 7 Ekim'de başlayan İsrail-Filistin çatışması ve jeopolitik.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasının temel hedefi ise normalleşme sürecinin tamamlanarak bölge ülkeleriyle (stratejik ve ekonomik anlaşmalar temelinde) ilişkilerin güçlendirilmesi oldu. Bir dizi girişimin ardından Körfez bölgesiyle belirli bir mesafe kat edilmesine karşın İsrail-Filistin çatışması bu ülkeyle normalleşme sürecini sekteye uğratarak bölgeyi istikrarsızlaştırdı.

## TEMEL DİNAMİKLER

### Normalleşme

2023'te Türkiye'nin Ortadoğu politikasının ana stratejik eğilimlerinden biri de normalleşme olmuştur. Jeopolitik dinamiklerle birlikte bölgede yaşanan krizlere ayak uydurmaya çalışan Türkiye, bu istikrarsız ortamda bölgesel bağlarını güçlendirirken yapıcı bir yaklaşımla normalleşme adımları atmaya ve ulusal çıkarlarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Suriye ve Mısır'la normalleşme çabaları sürerken Körfez ülkeleriyle bir süredir iyileşen ilişkilerin derinleştirilmesine gayret edilmiştir. Öte yandan 7 Ekim'de başlayan İsrail-Filistin çatışması neticesinde İsrail ile normalleşme süreci sekteye uğramıştır. İsrail'in Arap devletleri ve Türkiye ile normalleşme çabaları askıya alınmış olsa da devam eden savaş, Türkiye'nin bölgesel güvenlik ve iş birliği bağlamında Körfez devletleri için potansiyel bir müttefik olmasına ve Türkiye'nin bölgesel etkisinin artmasına sebebiyet verebilecektir.

### Körfez Ülkeleriyle İş Birliği

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında 2020'de başlayan normalleşme süreci, ticaret, yatırım, savunma sektörü, iletişim ve enerji başta olmak üzere birçok alanda iş birliğinin gelişmesine vesile olmuştur. Türkiye tüm Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler tesis ederek iş birliği yapmaya başladıysa da bu alanda Suudi Arabistan, BAE ve Katar öne çıkmaktadır. Bunlardan Katar'ın Türkiye ile en yakın iş birliği içerisindeki Körfez ülkesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye (diğer Körfez ülkelerinin aksine) Katar'la iş birliğini tahkim etmeye değil; zaten tahkim ettiği iş birliğini daha da güçlendirmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye'nin bu üç ülkenin dışında kalan Körfez devletleriyle de çok iyi ilişkilere sahip olduğu anımsanmalıdır. Bu çerçevede BAE ve Katar'ın yanı sıra Bahreyn ve Kuveyt'e de insansız hava araçları (İHA) ihraç edilmiştir.

### Terörle Mücadele

Türkiye 2014-2015 yıllarından itibaren Suriye ve Irak kaynaklı terör tehditleriyle karşı karşıya kalmış ve bunları kaynağında ortadan kaldırmak amacıyla sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin terörle mücadelesi Irak ve Suriye'nin kuzeyine odaklanırken, buralarda yuvalanan terörist unsurlar hedef alınmıştır. Söz konusu operasyonların 1 Ekim'deki İçişleri Bakanlığı saldırısının ardından hız kazandığı söylenebilir.<sup>1</sup> Nitekim Dışişleri

1 "Basın Açıklaması", T.C. İçişleri Bakanlığı, <https://www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi-01>, (Erişim tarihi: 20 Aralık 2023).

Bakanı Hakan Fidan da söz konusu terör eyleminin ardından PKK/YPG terör örgütünün Irak ve Suriye'deki altyapı, üstyapı ve enerji tesislerinin güvenlik güçleri ve istihbarat unsurları açısından meşru hedef haline geldiğini ifade ederek üçüncü taraflara PKK/YPG bağlantılı tesis ve şahıslardan uzak durma uyarısında bulunmuştur.<sup>2</sup> Bu açıklamanın ardından Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Irak ve Suriye'de hem konvansiyonel operasyonlar hem de “dekapitasyon” faaliyetleri icra edilmiştir. Ayrıca terör saldırısına misilleme olarak 5 Ekim'de Suriye'nin kuzeyindeki Tel Rıfat, Cezire ve Derik'te birçok hedef ortadan kaldırılmıştır.<sup>3</sup>

## 7 Ekim

Senenin ortasına kadar Türkiye'nin tutumunun seçimler ve seçim sonrası dinamikler tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Ancak 7 Ekim'de İsrail-Filistin çatışmasının başlaması, Ortadoğu'da hiç beklenmeyen bir stratejik değişimi beraberinde getirmiştir. Söz konusu çatışma Türkiye açısından doğrudan doğruya bir dış politika konusu olmasa da belirsizliği artırarak tüm bölge ülkeleri için stratejik bir mesele haline gelmiştir. Aynı zamanda bu çatışma, İsrail'le ilişkilerden gerilimin yeniden artmasına neden olmuştur. Türkiye'nin yaşanan krize ilk tepkisini istikrar ve çözüm arzusu şekillendirmiştir. Arap ülkeleri ile iş birliğini yoğunlaştırarak bölgesel diplomasiye ağırlık vermiş; böylece bir İslam İşbirliği Teşkilatı toplantısı ve Ortak Arap İslam Olağanüstü Zirvesi gerçekleşmiştir. Burada etkili kararlar alınmamasına rağmen zirve, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'ya yönelik saldırılarının toplu olarak kınanmasına vesile olmuştur.

## Jeopolitik Dinamikler

Bölgesel dinamikler açısından bakıldığında Ortadoğu her zaman hareketli bir coğrafya, Türkiye de bu açıdan önemli bir ülke olmuştur. Bu bağlamda son dönemde ön plana çıkan başlıca mesele, ABD'nin bölgeden çekilmesi ve bununla bağlantılı gelişmelerdir. ABD'nin 2021'den itibaren askerlerini bölgeden kısmen çekmesi, Çin'in etkisini artırmasını beraberinde getirmiştir. Çin ve Rusya'nın yanı sıra İran da Körfez bölgesini ilgilendiren siyasi gelişmelerde aktif rol almak istemiştir. İran, Çin'in desteğiyle Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap Körfez ülkeleriyle ilişkilerine normalleştirmeye yönelik önemli

2 “Hakan Fidan: PKK/YPG'nin Kontrolündeki Tüm Tesisler Artık Meşru Hedef”, TRT Haber, 4 Ekim 2023.

3 “No: 246, 6 October 2023, Press Release Regarding Operations Against PKK/YPG Terrorist Targets in Iraq and Syria”, Ministry of Foreign Affairs, [https://www.mfa.gov.tr/no\\_-246\\_-irak-ve-suriye-de-pkk-ypg-teror-hedeflerine-yonelik-operasyonlarimiz-hk.tr.mfa](https://www.mfa.gov.tr/no_-246_-irak-ve-suriye-de-pkk-ypg-teror-hedeflerine-yonelik-operasyonlarimiz-hk.tr.mfa), (Erişim tarihi: 21 Aralık 2023).

adımlar atmıştır.<sup>4</sup> Bölgesel dinamikler açısından ise İsrail-Filistin çatışması bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme bir yandan ABD'yi bölgede yeniden aktif bir rol üstlenmeye iterken, diğer yandan Müslüman ve Arap ülkeler arasındaki iş birliğini güçlendirmiştir.

## Geleceğe Dair Beklentiler

Son yıllarda kaydedilen ilerleme neticesinde Körfez ülkeleriyle normalleşmenin tamamlandığı söylenebilir de Türkiye'nin bölgesel politikalarının daha stratejik bir yaklaşıma dönüşmesi ve savunma iş birliğinin güçlenmesiyle birlikte 2024'te ekonomik çıkarlara öncelik verilmesi beklenebilecektir. Buna göre Türkiye, Körfez ülkeleriyle daha önce imzaladığı anlaşmaları uygulamaya 2024'te başlayarak ilgili iş birliği alanlarında somut adımlar atacaktır. Bu adımlar arasında Türkiye-BAE Üst Düzey Stratejik Konseyi'nin kurulması ve Baykar'ın Suudi Arabistan'da bir fabrika açması sayılabilir. Dolayısıyla Körfez ülkeleriyle normalleşme sürecinin tahkim edileceğini söyleyebiliriz. Son dönemde yaşanan gelişmeler ve 7 Ekim'den sonra istikrarsızlığın artması dolayısıyla bölge ülkeleri önümüzdeki 2024'te politikalarında bazı değişiklikler yapacaktır. Böylece Türkiye'nin İsrail'le diplomatik temasları sekteye uğradıysa da Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin ortak tutumların desteğiyle güçleneceği söylenebilir.

Jeopolitik dinamikler bağlamında –İran'ın tutumu da göz önünde bulundurulduğunda– Zengezur Koridoru'nun açılması için her türlü çaba gösterilecektir. Ancak gerekli anlaşmaların zaten imzalandığı düşünülürse İran'ın buna engel teşkil edemeyeceği de anlaşılacaktır. 7 Ekim'den itibaren ABD'nin bölgede daha aktif bir rol üstlenmesi, İran'ın vekil güçleriyle çatışma ihtimalini artırmıştır. Nitekim İran destekli Husilerin petrol tankerlerine saldırmasının ardından ABD, seyrişer güvenliğini sağlamak amacıyla Kızıldeniz'de bir koalisyon oluşturmuştur. Öte yandan Rusya ve Çin'in bölgede daha çok varlık göstermesi de bölgesel gerilimi artırma potansiyeline sahiptir.

2024'te terörle mücadele kapsamında Türkiye'nin, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde sürdürdüğü aktif operasyonların devam edeceği söylenebilir. Türkiye'nin PKK/YPG terör örgütünü zayıflatma ve ortadan kaldırmaya odaklanması güçlü bir olasılıktır.

<sup>4</sup> Mersiha Gadzo, "Changing Global Order: China's Hand in the Iran-Saudi Deal", Al Jazeera, 11 Mart 2023.

# SURİYE: Belirsiz Gelecek



Kutluhan Görücü

05

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı binasına düzenlenen terör saldırısının ardından TSK, Suriye'nin kuzeyindeki terör hedeflerine kapsamlı kara ve hava operasyonları düzenledi.
- 2 Arap İrtibat Komitesi, Esed rejimiyle normalleşmeyi "Arap Birliği'ne yeniden katılmasına rağmen normalleşmeye yönelik ilave adımları atmadığı" gerekçesiyle askıya aldı.
- 3 Cumhurbaşkanı Erdoğan, Beşar Esed ile temas kurmaya açık olmasına rağmen Türkiye'nin Suriye'den ayrılmasının imkansız olduğunu vurguladı. Buna cevaben Esed, Erdoğan'ın belirlediği koşullar altında bir görüşme olmayacağını söyledi.

## GİRİŞ

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki güncel trendler arasında rejimin hem Türkiye hem de Arap devletleriyle normalleşme çabaları ve PKK/YPG terör örgütüyle mücadelenin aralıksız sürmesi gösterilebilir. Bu bağlamda senenin ilk günlerinde Türkiye ve rejim arasında normalleşme gayretini yansıtan açıklamaların sayısında artış yaşandı. Ancak Türkiye’de yapılacak seçimler ve muhalefet liderlerinin koşulsuz olarak Şam’a büyükelçi gönderme ve iletişim kanallarını açma taahhüdü nedeniyle rejim “bekle ve gör” politikası benimsedi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın yeniden seçilmesine karşın Beşar Esed tarafından normalleşmeye yönelik hiçbir olumlu adım atılmadı; ki bu durum, rejimin Arap devletleriyle ilişkileri için de geçerlidir. Dolayısıyla yılın ikinci yarısında normalleşmeden neredeyse hiç bahsedilmedi.

Buna karşılık rejimle Arap devletleri arasında normalleşmeye dair önemli gelişmeler kayda geçti. Son yıllarda rejimle irtibatını yavaş yavaş yeniden tesis eden Arap ülkeleri, Mayıs’ta rejimin Arap Birliği’ne yeniden katılmasına yeşil ışık yaktı. Bu karar kısmen Şubat’ta yaşanan yıkıcı depremlerle ilgiliydi. Böylece Suudi Arabistan, Ürdün, Irak, Lübnan ve Arap Birliği tarafından normalleşmenin iletişimini yürütmek üzere Arap İrtibat Komitesi ihdas edildi. Öte yandan Arap devletleri Şam’daki büyükelçiliklerinin ne zaman yeniden açılacağını tartışırken rejimin normalleşme kapsamında beklentileri karşıla(ya)ması bu sürece sekte vurdu. Neticede Arap İrtibat Komitesi yol haritasında belirtilen adımların atılmadığını ifade ederek rejimle normalleşmeyi askıya aldı.

Türkiye’nin Suriye’de yürüttüğü terörle mücadele faaliyetleri, 2023’te de angajman kurallarına uygun olarak devam etti. Bu kapsamda Türk hükümeti bir yandan “lider dekapitasyonu” yaparak örgütün finans kaynaklarını hedef alırken diğer yandan da kara hareketi ihtimalini düzenli aralıklarla gündeme getirdi. Yılın en önemli gelişmesinin, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlı-

ğı binasına yapılan terör saldırısının Suriye'den kaynaklandığının anlaşılması üzerine Türkiye'nin geniş kapsamlı bir SİHA operasyonu gerçekleştirmesi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca örgütün petrol sahaları gibi finansman kaynaklarının hedef alınması da dikkat çekti. 2023'te yapılan operasyonun bir önceki sene İstanbul'daki terör saldırısının ardından Suriye ve Irak'ta yürütülen faaliyetlere benzer ancak daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

## TEMEL DİNAMİKLER

### Rejimle Arap Devletleri Arasında Normalleşme

Rejim ve Arap devletlerinin normalleşmeye yönelik ilk adımları 2018'den itibaren attığını söyleyebiliriz. Suriye muhalefetinin (İdlib dışında) tüm bölgelerden çıkarılması, rejimin varlığını sürdüreceğini büyük ölçüde kesinleştirmişti. Bu da bölgesel aktörlerin yeni koşullara ayak uydurmasını beraberinde getirdi. Rejimin Dera ve çevresinden çekilmesinin ardından Şam'la temas kuran ilk ülke Ürdün olmuştu.

Ürdün'ün rejimle temas kurmasından kısa bir süre sonra, 2018'in son aylarında, Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Şam'daki büyükelçiliği yeniden açıldı. Bahreyn de kısa süre sonra aynı adımı attı.<sup>1</sup> Böylece BAE, Arap Birliği üyelerinin çoğunluğuyla mutabık kalmadan bu adımı atmış oldu. Dönemin koşulları ve Bahar Kalkanı Harekatı'nı göz önünde bulundurursak BAE'nin rejimle ilişkilerini onarma kararı muhtemelen Türkiye karşıtlığından besleniyordu. Nitekim BAE'nin rejime İdlib'e saldırması karşılığında 3 milyar dolar teklif ettiği iddia edilecekti.<sup>2</sup>

O dönemde BAE ile görüş ayrılığı yaşasalar da diğer Arap devletleri de rejimle normalleşme kararı verdi. Katar tek istisna olmakla birlikte Suriye'nin Arap Birliği'ne yeniden katılmasını veto etmedi. Bu açıdan bakıldığında rejimin Arap Birliği'ne dönüşü, Arap ülkelerinin normalleşmeye şans verdiği şeklinde yorumlanabilir. Bu kararı etkileyen iki önemli gelişme ise komşu ülkelere uyuşturucu sevkiyatının sonlandırılması ve Suriyeli sığınmacıların ülkelere dönmeydi.<sup>3</sup>

Bunun karşılığında rejim, Arap devletlerinden ABD yaptırımlarının hafifletilmesi için lobicilik ve Suriye'ye yatırım yapmalarını isteyecekti. Ancak yatırım

1 Bu noktada Bahreyn'in söz konusu hamlesinin doğrudan doğruya BAE etkisiyle gerçekleştiğini not etmekte yarar vardır.

2 David Hearst, "Mohammed bin Zayed Pushed Assad to Break Idlib Ceasefire", Middle East Eye, 8 Nisan 2020, <https://www.middleeasteye.net/news/abu-dhabi-crown-prince-mbz-assad-break-idlib-turkey-ceasefire>, (Erişim tarihi: 11 Ocak 2024).

3 Maya Gebeily, "Arabs Bring Syria's Assad Back into Fold But Want Action on Drugs Trade", Reuters, 10 Mayıs 2023.



talebini karşılamak daha kolaysa da ABD'nin yakın gelecekte yaptırımları hafifletmesi imkansızdı. Bunun olması için rejimin (Suriye Demokratik Güçleri veya SDG olarak bilinen) PKK'yı resmen kabul etmesi gerekliydi. Ancak bunu yaparak Türkiye'nin "kırmızı çizgi"sini aşması olasıydı.

Neticede Arap İrtibat Komitesi rejimin talepleri karşılamadığı gerekçesiyle görüşmeleri Eylül'de askıya aldı. Buna rağmen rejimin Suudi Arabistan'daki büyükelçiliği 17 Aralık'ta yeniden faaliyete geçti.<sup>4</sup> Bu aşamada Arap İrtibat Komitesi üyeleri arasında görüş ayrılığı olduğu gözlemlendi. Bilhassa Ürdün, rejim kontrolündeki bölgelerden kendi topraklarına uyuşturucu sevkiyatından rahatsızlık duyduğu için askeri seçenekleri bile masaya yatırdı.<sup>5</sup> Dolayısıyla Komite üyelerinin tehdit algılarının ve yaklaşımlarının farklılık gösterdiği söylenebilir.

## Türkiye ile Rejimin Normalleşme Süreci

Tıpkı Arap ülkeleri gibi Türkiye de Suriye rejimiyle normalleşme kapsamında iki önceliğe sahiptir: PKK/YPG ile mücadele ve Suriyeli sığınmacıların ülkelere dönüşü. Rejim, bunun ön koşulu olarak tüm Türk askerlerinin Suriye'den çekilmesini talep etmektedir. Suriye'deki terör varlığı devam ettiği müddetçe Türkiye'nin böyle bir adım atamayacağı aşikardır. Bu husus da devlet başkanı seviyesinde vurgulanmıştır.

Türkiye söz konusu ön şartı kabul edemeyeceğine göre normalleşme sürecinin ancak rejimin bir taviz vermesi durumunda devam edebileceğini söyleyebiliriz. İlaveten rejimin Türkiye'nin taleplerini karşılamak isteyip istemediği ve böyle bir imkana sahip olup olmadığı tartışma konusudur. Elbette Suriye'den kaçan muhaliflerin ülkelerine dönmeleri de –rejimin ülkeyi ancak bu kesimin yurt dışında olduğunda yönetebileceğinden hareketle– arzu edilmemektedir.

PKK/YPG ile mücadele noktasında ise rejimin yeterli askeri kapasiteden yoksun olduğu söylenebilir. Buna göre rejim (dolayısıyla Rusya ve İran) bu örgütün Amerikan güvenlik şemsiyesinin altında kaldığı müddetçe hedef alamaz. Nitekim ABD, Deyrizor'un kuzeydoğusuna gitmeye çalışan çok sayıda Rus paralı askeri hava saldırısıyla öldürmüştü.<sup>6</sup>

Ankara ile Şam arasındaki temaslar Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 11 Ağustos 2022'de Suriye Dışişleri Bakanı Faysal Mikdad ile temas halinde

4 Omer Koparan, "Syria's Bashar Al-Assad Regime Appoints Ambassador to Saudi Arabia After 11 Year Hiatus", Anadolu Agency, 6 Aralık 2023.

5 Bu husus, dışişleri bakanları seviyesinde gündeme gelmişti. Bkz. Zeena Safi ve Becky Anderson, "Arab League May Have Enough Votes to Bring Syria Back into the Fold", CNN, 5 Mayıs 2023.

6 Julian Borger ve Marc Bennets, "Scores of Russian Mercenaries Reportedly Killed by US Airstrikes in Syria", *The Guardian*, 13 Şubat 2018.

olduğunu açıklamasıyla başladı. Son olarak iki taraf, İran ve Rusya ile birlikte bir dörtlülük mekanizma kurdu. Dışişleri bakanlarının 10 Mayıs 2023'te gerçekleştirdiği toplantı ise bu kapsamda atılan somut adımlar arasındaydı.<sup>7</sup> Her ne kadar taraflar bir yol haritası oluşturulması konusunda mutabakata varsa da bu toplantıdan anlamlı bir sonuç çıkmadı. Üstelik Beşar Esed, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yeniden seçilmesinin ardından normalleşme sürecine dair olumsuz yorumlarda bulundu. O tarihten sonra da ikili ilişkilerde herhangi bir ilerleme yaşanmadı.

## TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELESİ VE MUHTEMEL ASKERİ HAREKAT

Türkiye'nin PKK/YPG ile mücadelesi Ekim 2019'da gerçekleşen Barış Pınarı Harekatı'nın ardından seyrini değiştirdi. Bu noktada Tel Rıfat haricindeki Suriye topraklarına yönelik herhangi bir kara hareketinin ABD yaptırımları riskini ortaya çıkaracağı vurgulanmak gereklidir. Tel Rıfat ise Rusya ve İran destekli Şii milisler tarafından korunmaktadır. Moskova ve Tahran yönetimleri söz konusu bölgenin Halep'in güvenliği için stratejik önem taşıdığına inanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye 2019'dan itibaren terörle mücadelesini yeni yöntemlerle sürdürmüştür.

2020'den itibaren yeni bir askeri angajman geliştiren Türkiye, Suriye'deki PKK/YPG üyelerini SİHA'larla etkisiz hale getirdi. Bu operasyonlar 2021'de ivme kazanırken 2022 ve 2023 senelerinde giderek daha sık icra edilmeye başlandı. Ayrıca 2022'den itibaren PKK/YPG kontrolündeki bölgelerde bulunan petrol sahaları hedef alındı.

Ankara'da yaşanan terör saldırısının ardından Türk ordusu 5 Ekim'de bir hava harekatı icra ederek terör örgütünün petrol sahaları ve doğal gaz tesisleri gibi finansman kaynaklarını hedef aldı. Bu hava saldırılarının örgüte maliyetinin 1 milyar dolardan fazla olduğu ifade edildi.<sup>8</sup>

## TEMEL DİNAMİKLERİN 2024'TE NASIL DEĞİŞEBİLECEĞİNE DAİR ÖNGÖRÜLER

Türkiye, terörle mücadele faaliyetlerinin kapsamını her geçen yıl genişletmektedir. Bilhassa örgütün üst düzey yöneticileri ve 2022'den bu yana petrol saha-

<sup>7</sup> "Russia, Syria, Turkey and Iran Hold High-Level Talks in Moscow", Al Jazeera, 10 Mayıs 2023.

<sup>8</sup> "Türkiye'nin Hava Operasyonları Nedeniyle SDG'nin Kontrolündeki Bölgelerde Meydana Gelen Zarar 1 Milyar Doları Aştı", Şarkul Avsat, 23 Ekim 2023, <https://turkish.aawsat.com/araþ-d%C3%BCnyasi/4622991-t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-hava-operasyonlar%C4%B1-nedeniyle-sd%E2%80%99nin-kontrol%C3%BCndeki-b%C3%B6lgelerde>, (Erişim tarihi: 11 Ocak 2024).

ları gibi finansman kaynakları hedef alınmaktadır. Hükümetin 2024'te de aynı stratejiyi yeni taktiksel hamlelerle destekleyerek takip edeceğini söyleyebiliriz.

İfade edildiği üzere örgütün iki küresel güç tarafından korunması, Türkiye'nin Ekim 2019'dan itibaren kara harekatı yapamaması sonucunu doğurmuştur. Bu durumun bir başka önemli sebebi Türkiye'nin 2020'den bu yana bazı ekonomik sıkıntılar yaşamasıdır. Dolayısıyla Türk karar alıcıların, yaptırım tehditleriyle başa çıkabilmek için doğru zamanı beklediğini söyleyebiliriz. İlâveten kimi yorumculara göre ABD'de yaşanabilecek siyasi değişimler, Türk-Amerikan ilişkilerini de etkileyebilir.

Buna rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan, 1 Ekim'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin güney sınırını en az 30 kilometre derinliğinde bir güvenlik bölgesiyle koruma ve bu hattın ötesindeki tüm faaliyetleri kontrol altında tutma konusunda kararlı olduklarını ve atılacak yeni adımların hazırlık, zamanlama ve şartlara bağlı olduğunu ifade etmiştir.<sup>9</sup> Buradaki zamanlama ve şartlar vurgusu, ekonomik sorunlar ve daha geniş anlamda karşı karşıya olunan koşullar açısından özellikle önemliydi. Türkiye'nin yeni senede de ekonomik iyileşme ve enflasyonu düşürmeye odaklanacağını düşünürsek bir kara hareketinin pek muhtemel olmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye'nin rejimle normalleşme müzakereleri 2023'te hızlı başlasa da seçimlerin ardından bu temasların kesildiği gözlemlenebilir. Daha detaylı bir biçimde ifade edildiği üzere Türkiye'nin rejimle normalleşmeden muhtemel kazanımları sınırlı ve şüphelidir. Ayrıca rejimin Türk askerinin çekilmesi talebini karşılamak mümkün değildir.

Aynı zamanda normalleşme, Türk-Rus ilişkileri açısından da büyük önem taşımaktadır. Rusya bilhassa masraflarını azaltmak ve sembolik zaferini tahkim etmek için rejimi uluslararası topluma yeniden entegre etme gayretindedir. Dolayısıyla sahanın ve bölgenin en önemli oyuncusu Türkiye'den rejimle normalleşmeye çalışmasını istemektedir. Beşar Esed'in Türk karşıtı açıklamaları devam etse de Türkiye ve Suriye rejimi arasındaki normalleşme görüşmelerinin sürüp sürmeyeceğinin ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında karara bağlanacağını söyleyebiliriz. Bir başka önemli husus da normalleşme sürecine daha önce Milli İstihbarat Teşkilatı başkanı sıfatıyla dahil olup, rejim içerisindeki muhataplarıyla görüşmeler yapan Hakan Fidan'ın dışişleri bakanı olarak katalizör işlevi görme ihtimalidir.

Yorumculara göre 2023'te Arap ülkeleriyle Suriye rejimi arasındaki normalleşme süreci hız kazanmıştır. Arap İrtibat Komitesi'nin görüşmeleri askıya alma

<sup>9</sup> "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu Sabah İki Caninin Etkisiz Hale Getirildiği Eylem, Terörün Son Çırpınışlarıdır", Anadolu Ajansı, 1 Ekim 2023.

kararına karşın Esed rejimi hem yeniden Arap Birliği'ne hem de İslam İşbirliği Teşkilatı ile Arap Birliği'nin ortak zirvesine katılmıştır. Bu gelişmeler genel gidişata dair fikir vermektedir.

Bu açıdan bakıldığında Esed rejimiyle uyuşturucu kaçakçılığı, sınır güvenliği ve Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönüşü bağlamında sorun yaşayan tek ülke olan Ürdün'ün diğerlerinden farklı bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Rejimin de Ürdün'ü –bilhassa uyuşturucu ticareti açısından– önemli bir pazar olarak gördüğü sır değildir. Ürdün'ün aynı zaman ticaret yolları üzerinde bulunması dolayısıyla 2024'te bu ihtilafın devam edeceği öngörülebilir.

# GÜNEY KAFKASYA: Riskler ve Fırsatlar



Mehmet Devrim

06

# 2023'ÜN ÖZETİ

1

Azerbaycan, 19 Eylül'de hızlı bir terörle mücadele operasyonu yaparak otuz yıldır işgal altında olan topraklarını 24 saatte özgürlüğüne kavuşturdu. Karabağ'daki rejim ortadan kalkarken operasyonu takip eden gün ve haftalarda çok sayıda Ermeni ülkeden ayrılarak Ermenistan'a yerleşti. Operasyonun ardından güven artırıcı önlemler hızla hayata geçirilirken Bakü-Erivan ilişkilerinde ilerleme kaydedildi.

2

AB, Gürcistan'a aday ülke statüsü verdi.

3

Zengezur Koridoru ve Orta Koridor meselesi; Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın konuya farklı şekillerde müdahil olmak istemesiyle birlikte bölgenin ana gündemi haline geldi.

## GİRİŞ

Güney Kafkasya yıllar içerisinde kademeli olarak bir sınır bölgesinden Avrupa ve Asya açısından kilit bir meseleye dönüştü. Çin'in Yol ve Kuşak Girişimi'nin parçası olan bölge, Avrupa ve Çin (ve arada kalan tüm bölgeler) arasında istikrarlı bir bağlantı kurmanın en kısa ve hızlı yolu haline geldi. Ancak bu bölgede yaşanan çatışmalar ilgili taraflar açısından riskleri artırdı. 2023'te gerilim yüksek seyretse de yılın ikinci yarısında bazı dinamiklerin hızla değişmesi hem gidişatı olumlu yönde etkiledi hem de bölgesel istikrarın 2024'te artma ihtimalini güçlendirdi. Bu olumlu değişimi tetikleyen en önemli gelişme ise Karabağ meselesinin çözümlenmesi oldu. Bu durum kalıcı olarak çözüme kavuşmamışsa da meselenin yakın gelecekte yeni bir çatışmaya mahal vermeyecek şekilde kontrol altına alındığını söylemek mümkündür.

## İSTİKRAR

2023'ün ilk yarısı gerilimli olmakla birlikte nispeten istikrarlıydı. Ancak yılın ikinci yarısında tüm bölgeyi etkileyen bazı dinamikler hızla değişti. Azerbaycan, 19 Eylül'de kendi toprağı olan Karabağ bölgesinin Ermeni işgali altındaki kısımlarına yönelik bir terörle mücadele operasyonu başlattı. Operasyonun hazırlıkları aylar sürerken iki devletin yeniden savaşıp savaşmayacağı sorgulandı. Ayrıca iki taraf da birbirini savaş hazırlığı yapmakla suçladı.<sup>1</sup> Operasyonun ardından bölgedeki Ermeni nüfusun neredeyse tamamı buradan ayrılarak Ermenistan'a göç etti.<sup>2</sup> Çatışmanın yeniden başlaması ve çok sayıda Ermeni'nin

1 "Azerbaijan and Armenia Accuse Each Other of Military Build-Up", Reuters, 7 Eylül 2023.

2 "Azerbaijan Must Let Ethnic Armenians Return to Nagorno-Karabakh: UN Court", Al Jazeera, 17 Kasım 2023.

evlerini terk etmesi üzücü olsa da bölgedeki sorunun kökünden çözüldüğü söylenebilir. Her ne kadar Azerbaycan daha önce bölgede yaşayanların evlerine dönmesine izin vermeyi taahhüt ettiyse de çoğu kişinin bu kadar radikal bir değişiklik yapma konusunda isteksiz olacağı düşünülmektedir. Bu gelişmenin kısa süre sonra yaşananları tetiklediği de söylenebilir.

## İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

Güney Kafkasya bölgesinin iç ve dış dinamiklerini üç kategoriye ayırabiliriz: Normalleşme, bölgeselcilik ve çeşitlendirme. Normalleşme, mağduriyetlerini bir kenara bırakarak birbirleriyle normal (ve belki de faydalı) ilişkiler kurmak isteyen Güney Kafkasya ülkeleri tarafından başlatılmıştır. Buna yukarıda bahsettiğimiz üzere Ermenistan ve Azerbaycan'ın yanı sıra Türkiye-Ermenistan ve İran-Azerbaycan ilişkilerini örnek gösterebiliriz.

Güney Kafkasya bölgesini şekillendiren ikinci büyük dinamik ise bölgeselciliktir. Bölgenin üç büyük ülkesi olan Türkiye, İran ve Rusya'nın liderliğinde ortaya çıkan bu yaklaşım, dış müdahalelerin bölgesel istikrar ve potansiyele olumsuz etkisini asgari düzeye indirmeyi hedefler. Buna dış güçlerin Azerbaycan-Ermenistan barış sürecine etki etme çabalarını gösterebiliriz. Avrupa Birliği bu konuda arabuluculuk rolü oynamak istemesine rağmen Türkiye'yi Avrupa Siyasi Topluluğu'nun Granada'daki toplantısına davet etmeyip, Ermenistan'ı açıkça desteklemiştir. Neticede Azerbaycan da bu görüşmelere katılmayı reddetmiştir. Benzer bir şekilde Fransa ve Hindistan da Ermenistan'a silah satışını artırarak Azerbaycan-Ermenistan barış sürecine müdahale etmektedir. Bu durum, Azerbaycan tarafından tehdit olarak görülmektedir.<sup>3</sup>

Bu durum zamanla Ermenistan'ın tekrar Azerbaycan'ı işgal etmeye çalışmasına veya böyle bir niyeti varmış gibi davranmasına ve Azerbaycan'ın önleyici bir saldırı düzenlemesine sebebiyet verebilir. Dolayısıyla barış süreci, Güney Kafkasya İşbirliği Platformu zirvesinde yaşanan önemli gelişmeler sebebiyle bölge ülkelerinin eline geçmiştir. Zirve sonrasında Ermenistan tarafından "Barış Kavşağı" girişimi ortaya atılırken Aralık ayında Azerbaycan'la bir esir takası gerçekleştirilmiş ve ilave güven artırıcı önlemler açıklanmıştır.<sup>4</sup> Güney Kafkasya İşbirliği Platformu, üyelerin bölgeselci politikalarını desteklemekte; İran, Türkiye, Azerbaycan ve Rusya ise bölge dışındaki devletlerin müdahalelerinden rahatsızlık duymaktadır. Platformun Ekim ayında gerçekleşen ikinci zirvesi ise Rusya, İran, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan'ı bir araya getirmiştir;

3 "President of the European Council Charles Michel Made a Phone Call to Ilham Aliyev", President of the Republic of Azerbaijan, 7 Ekim 2023, <https://president.az/en/articles/view/61511>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

4 "Armenia, Azerbaijan Agree to Take Steps Towards Normalization", Al Jazeera, 8 Aralık 2023.



ancak Gürcistan, Rusya'nın katılımını gerekçe göstererek toplantıyı boykot etmiştir. Öte yandan pozitif etkilerin nispeten hoş görüldüğü söylenebilir. Örneğin Avrupa Birliği'nin (AB) Gürcistan'a adaylık statüsü vermesinin ardından Türkiye'nin Tiflis Büyükelçiliği, sosyal medya hesabından bir tebrik mesajı yayımlamıştır.<sup>5</sup>

Üçüncü ve son önemli dinamik ise çeşitlendirmedir. Bu kavram, yol ve ilişkilerin çeşitlendirilmesiyle ilgili olsa da buradan "bölge aşırı iş birliği" de anlaşılabilir. Daha önce bahsettiğimiz Gürcistan'ın AB adaylığı, bu ülkenin ortaklarını çeşitlendirme çabasının bir yansımasıdır. Türkiye ve Azerbaycan ise Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) ciddi miktarda yatırım yapmaktadır. İran'ın elinde bir direniş eksenini bulunurken Ermenistan da Rusya tarafından kenara atıldığını hissettiği için yeni ortaklar aramaktadır. Bu gelişmelerin tamamının arkasındaki itici güç, yollar olmuştur. Güney Kafkasya, Avrupa ve Çin arasında kritik bir bölgedir. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Avrupa'ya giden taşıma yollarını çeşitlendiren Çin'in projelerinden biri de Orta Koridor'dur. Burası, tarihi İpek Yolu'na en yakın ve en hızlı yoldur olmakla birlikte ilgili bölgede sürekli çatışma yaşanması, ilgili tarafların farklı rotalara yönelmesine sebebiyet vermiştir. Yatırımcı çekmek için bölgenin kısmen istikrarlı hale gelmesi elzemdir.

## GELECEĞE BAKMAK: NORMALLEŞME, ÇEŞITLENDİRME, BÖLGESELÇİLİK

Güney Kafkasya'nın karşı karşıya olduğu üç önemli mesele, bölgenin gelecek potansiyelini etkilemektedir. Bunlardan ilki, hala gergin olmasına rağmen (özellikle Karabağ meselesinin çözülmesinden sonra) önemli ilerlemelere sahne olan Ermenistan-Azerbaycan ilişkileridir. Bir diğer konu ise Gürcistan topraklarının bir bölümünün hala Rus işgali altında bulunmasıdır. Üçüncü ve son husus ise Zengezur Koridoru ve Orta Koridor'un ana meselelere dönüşmesidir.

2008'den bu yana Rus işgali altında olan Gürcistan, bu durumdan memnuniyetsizlik duymasına rağmen içinde bulunduğu koşulları değiştirmek için aktif adımlar atma iradesini gösterememektedir.<sup>6</sup> Rusya'nın tüm dikkatini Ukrayna'ya vermesi dolayısıyla yakın gelecekte mevcut durumun devam edeceği söylenebilir. Gürcistan da muhtemelen AB üyelik koşullarını sağlamaya odaklanacaktır.

5 T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından resmi açıklama yapılmamış olsa da Türkiye'nin Tiflis Büyükelçiliği, X hesabında söz konusu kararı memnuniyetle karşılamıştır. T.C. Tiflis Büyükelçiliği, X, 14 Aralık 2023, <https://twitter.com/TCTiflisBE/status/1735362203224572051>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

6 "Kremlin Says EU Decision on Ukraine, Moldova, Georgia Attempt to 'Annoy Russia'", Anadolu Ajansı, 15 Aralık 2023.

Öte yandan Ermenistan, ilişkilerini ve ortaklarını çeşitlendirme arzusunu açıkça ifade etmiştir. Fransa, Hindistan, İran, AB ve ABD de potansiyel müttefikler olarak ortaya çıkmıştır. Ermenistan'ın Rusya'yla bağlarını tamamen koparması mümkün gözükmese de Rus nüfuz alanından uzaklaşmakla kalmayıp hızla ayrıldığı söylenebilir. Fransa ve Hindistan, Ermenistan'a silah satışı yapacaklarını açıklasa da bu ülkelerin fiziki uzaklığı, bölgesel etkilerini sınırlandırmaktadır.

İran ise tamamen farklı bir konumdadır. Ülke nüfusunun yüzde 25 ile 30'unu etnik Azerbaycanlıların oluşturması, İran'ın kuzeyinde etnik milliyetçiliği artırmaya veya ayrılıkçı hareketlere sebebiyet verebilecek herhangi bir mesele- nin İran tarafından hayati bir tehdit olarak algılanmasına neden olabilir. Ancak böyle bir tehdidin, İran'ın Azerbaycan'a karşı açık hamlelerini de ciddi bir biçimde sınırladığı anımsanmalıdır. 2023'te yaşanan gerilimlerin ve Karabağ meselesinin çözümlenmesinin ardından İran da Azerbaycan'la ilişkisini yeniden tanımlama arzusunda olacak; iş birliğini artırarak gerilimi düşürmeye çalışacaktır. Bu eğilimin ilk göstergesi, Güney Kafkasya İşbirliği Platformu'nun ikinci zirvesinden sonra Azerbaycan'ı (Ermenistan yerine) İran üzerinden Nahcivan'a bağlayacak koridorun oluşturulması hususunda iki devletin mutabık kaldığını ilanı oldu.<sup>7</sup> Olası gerilim kaynaklarının ortadan kalkmasıyla birlikte bu eğilimin sürmesi beklenebilir.

Rusya-Ukrayna savaşının sonucu ne olursa olsun Güney Kafkasya'daki Rus nüfuzu 2024'te zayıflamaya devam edecektir. Zira bu savaş, Rusya'nın sınırlarını ortaya koymuştur.

Güney Kafkasya'da senenin kazananları Azerbaycan ve Türkiye oldu. Askeri kazanımlar bir kenara bırakıldığında dahi iki ülke hem ikili ilişkilerini hem de TDT marifetiyle diğer Türk devletleriyle ilişkilerini derinleştirdi. İlâveten Azerbaycan'ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Özbekistan'la da ikili ilişkilerini güçlendirdiği söylenebilir. Azerbaycan ve Türkiye'nin Orta Asya Türk devletleriyle ikili ilişkilerini geliştirirken bölgesel bağlar kurması beklenebilir. Destek bulması halinde Orta Koridor, Güney Kafkasya ile Orta Asya arasında bölgesel bir bağlantı noktası olacaktır. Bu çerçevede 2024'te Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerinin birbirine yakınlaşmasını ve bölgeler arası bağlantılar kurulmasını bekleyebiliriz.

Yeni yılda göz önünde bulundurulması gereken muhtemel gelişmelerden biri de Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin lağvedilme kararının geri alınmasıdır.<sup>8</sup>

7 "Azerbaijan Drops Armenian Land Corridor Plan, Looks to Iran-Aliyev Adviser", Reuters, 25 Ekim 2023.

8 "Nagorno-Karabakh Separatist Leader Says Dissolution Decree Not Valid", Radio Free Europe, 22 Aralık 2023, <https://www.rferl.org/a/armenia-azerbaijan-separatists-decree/32743775.html>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

Bölgedeki eski hükümet, söz konusu kararın baskı altında alındığını ve dolayısıyla yok hükmünde olduğunu iddia etmektedir. Bu durumun Azerbaycan'ı "kızdıracağı" kesindir. Karabağ Ermenilerinin bölgeyi tamamen boşaltmış olması nedeniyle bu meselenin yakın gelecekte büyümesi pek mümkün görünmese de bu gerilimi kibrit kutusundaki kıvılcıma benzetmek mümkündür. Karabağ'ı terk eden Ermenilerin Ermenistan'da yeni bir hayata mı başlayacağı yoksa Azerbaycan'a dönerek aşırılıkçı fikirler mi geliştireceği, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde belirleyici bir unsur olacaktır.

Bu kapsamda 2024'te ilgili ülkeler açısından üç ana meseleye odaklanılacaktır: güven artırıcı tedbirleri hayata geçirirken ikili ilişkileri güçlendirmek, bölgesel iş birliğini artırmak ve bölgenin sınırlarını aşan iş birliği girişimlerinde bulunmak.



# DOĞU AKDENİZ: Gelişmeler ve Öngörüler



Murat Aslan

07

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Gazze'de yaşanan savaş bölgede gerilimi artırarak istikrarı tehlikeye düşürdü.
- 2 Önemli bir potansiyele sahip olan enerji konusunda yapılan girişimler bölgesel iş birliği destekleyebilir.
- 3 Gazze savaşı bölgeyi kutuplaştırarak riskleri artırdı.
- 4 İsrail dışında tüm Doğu Akdeniz ülkelerin ve civar bölgelerin yapıcı diyalogu desteklemesi muhtemeldir.

## GÜVENLİK VE ASKERİ GELİŞMELER

Gazze savaşı, 2023'ün bir numaralı güvenlik ve askeri meydan okumasıydı. 7 Ekim saldırısıyla Filistin'de yeni bir dönem başlarken, İsrail tercihini şehir ve sivilleri hedef gözetmeksizin hedef aldığı bir saldırıdan yana kullandı. Aralarında çocuk ve kadınların da olduğu sivil kayıplar, uluslararası toplumun tamamını travmatize etti ve savaşın kuralı olmadığı algısını oluşturdu. Gazze'nin tamamen yerle bir edilmesi de savaşın uzun vadeli maliyetini ve ortaya çıkarabileceği ilave riskleri gözler önüne serdi. Buna karşılık Doğu Akdeniz'de yaşanan diğer bölgesel sorunlar ise yönetilebilir seviyede kaldı.

## SIYASET VE ENERJİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

### Siyasi Gelişmeler

Türkiye'nin İsrail ve Mısır'la normalleşme çabaları, Doğu Akdeniz bölgesindeki en önemli siyasi gelişmeydi. Bu iki ülkeye büyükelçi atanarak diplomatik ilişkiler daha ileriye taşınmış oldu. Siyasi, ekonomik ve askeri boyutlar açısından İsrail, Türkiye için en önemli ülkeydi. Bu durumun İsrail için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira İsrail, Körfez ülkeleriyle sürdürdüğü normalleşmeyi ancak Türkiye'yle de normalleşerek tamamlayabilirdi. İsrail'in münhasır ekonomik bölgesinde (MEB) bulunan enerji kaynakları açısından Türkiye, hem İsrail gazı için yakın bir piyasa hem de Avrupa'ya gidecek gaz için maliyet etkin bir rota sunuyordu. Bu nedenle bir dizi toplantı gerçekleştiren iki devlet, büyükelçileri Irit Lillian ve Şakir Özkan Torunları'ı sırasıyla 27 Aralık 2022 ve 12 Ocak 2023'te atadı.<sup>1</sup> Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın New York'ta düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) marjında İsrail Başba-

<sup>1</sup> Mücahit Aydemir, "New Turkish Ambassador Presents Credentials to Israeli President", Anadolu Agency, 11 Ocak 2023.

kanı Benjamin Netanyahu ile görüşmesi de bir dönüm noktası mahiyetindedi. Toplantıyı 22 Eylül 2023'te değerlendiren Erdoğan, İsrail'le enerji arama ve sondaj faaliyetlerinde ortaklık yapabilecekleri yorumunda bulunmuştu.<sup>2</sup> Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), İsrail-Türkiye yakınlaşmasını endişeyle izlerken yaşanan bu gelişme iyimserliğe neden olacaktı. Ancak Hamas'ın 7 Ekim saldırısı ve Netanyahu hükümetinin Gazze'deki Filistinli sivilleri hedef almaya başlamasıyla birlikte bu umutlar boşa çıktı. Çocukların, kadınların ve masum insanların öldürülmesi hem Türkiye hem de İsrail'de kutuplaşmaya neden olurken daha önce yapılan anlaşmadan geri adım atılmasıyla sonuçlandı. Erdoğan'ın İsrail'i savaş suçu işlemekle itham etmesinin yanı sıra İsrail medyasının propaganda faaliyetleri ikili ilişkilere zarar verirken beklentilerin "Netanyahusuz" döneme kadar rafa kalkmasını beraberinde getirdi.

Türk dış politikasındaki normalleşme sürecinin diğer ayağı ise Mısır oldu. İki ülkenin müşterek çıkarları, uzun soluklu müzakereler neticesinde görüş ayrılıklarının bir kenara bırakılmasını sağladı. 6 Şubat depremleri sonrasında Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükri'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi de normalleşme sürecine katkıda bulundu.<sup>3</sup> Bu tarihten itibaren her iki tarafın da normalleşme sürecini iyi yönettiği ve net bir çerçeve ortaya koyarak üçüncü taraflara bir tehdit veya risk oluşturmaktan kaçındığı söylenebilir.<sup>4</sup>

Mısır'ın Müslüman Kardeşler'in Türkiye'deki varlığından kaynaklanan endişeleri nedeniyle Müslüman Kardeşler, Türkiye'deki yayın stüdyosunu gönüllü olarak kapattı.<sup>5</sup> Normalleşmenin diğer boyutları ise Libya ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasıydı. Libya sahasında Mısır'la rekabet halinde olan Türkiye, buna rağmen Libya ile deniz yetki alanlarının sınırlandırma anlaşmasını imzalarken Mısır'ın çıkarlarına zarar vermemeye özen göstermişti. Aynı zamanda Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı da Mısırlılar açısından (Yunanistan-Mısır sınırlandırmasına kıyasla) daha cazipti. Zira böylece Mısır'a ciddi tavizler veriliyordu.<sup>6</sup> Dolayısıyla "Doğu Akdeniz ve Libya'daki jeopolitik faktörler ve ekonomik ilişkilerin tahkim

2 "Erdogan Says Hopes to Soon Start Work with Israel on Energy Drilling, Networks", Times of Israel, 22 Eylül 2023, <https://www.timesofisrael.com/erdogan-says-hopes-to-soon-start-work-with-israel-on-energy-drilling-networks/>, (Erişim tarihi: 8 Aralık 2023).

3 "Mısır Dışişleri Bakanı Şükri 10 Yıl Sonra Türkiye'de: Normalleşme Süreci Hızlanacak mı?", BBC, 28 Şubat 2023.

4 Doaa El Bey, "New Warmth in Egypt-Turkey Relations?", Ahramonline, 10 Mart 2023, <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/50/1201/491330/AlAhram-Weekly/Egypt/New-warmth-in-Egypt-Turkey-relations.aspx>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

5 "Müslüman Kardeşler'in Yayın Organı Mekameleen TV, Türkiye'deki Yayınlarını Durdurma Kararı Aldı", Euronews Türkçe, 30 Nisan 2023.

6 Ali Bakır, "Egypt-Turkey Normalization: Ankara's Perspective", Atlantic Council, 12 Nisan 2023, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/egypt-turkey-normalization-ankaras-perspective/>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).



edilmesi” normalleşmenin rotasını etkilemiştir.<sup>7</sup> Normalleşme kapsamında her iki devlet de diğerinin başkentine büyükelçisini gönderdi.<sup>8</sup> Yaşanan insani felakete rağmen Gazze meselesi de Mısır ve Türkiye'nin ortak perspektifini güçlendirerek, düğümü çözmek için birlikte hareket etmeleri sonucunu doğurdu.

Doğu Akdeniz'in kapsamına, Kıbrıslı Rumların 2004 Annan Planı'nı reddetmesiyle çözümden uzaklaşan Kıbrıs meselesi de girmektedir. Kıbrıslı Türkler ve Rumların temel tezleri tamamen kutuplaşmış durumda olup, Kıbrıslı Rumlar Türkleri “işgalci” olarak itham etmekte ve tüm teklifleri reddetmektedir. Kıbrıslı Türkler ve Türkiye ise Rumların 2004 referandumunda (konfederasyona hayır oyu kullandığından hareketle iki devletli bir çözümü desteklemeye başlamıştır. Bu koşullar altında Rum Kesimi'nin yeni Başkanı Nikos Christodoulides “çıkamaz sokaktan çıkmaya ve Kıbrıs müzakerelerini sürdürmenin koşullarını oluşturmaya” niyetli olduğunu ifade etmişti.<sup>9</sup> Ancak 2023'te bu konuda önemli bir gelişme olmamıştır. Hatta beklentilerin aksine Kıbrıslı Rumlar, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde aşama kaydedilmesi için ilave şartlar öne sürmüştür.

Kıbrıs meselesine rağmen Türk-Yunan ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşandı. İki ülke arasında ‘pozitif diyalog’ gündemi belirlerken bir dizi teknik toplantı ile “Track 1.5” ve “Track 2” görüşmeleri gerçekleşti.<sup>10</sup> Türk ve Yunan dışişleri bakanları yeni yaklaşımlar<sup>11</sup> geliştirme konusunda mutabakat sağlarken, pozitif atmosferden faydalanarak ikili ve uluslararası anlaşma ve iş birliği alanları aramaya karar verdi.<sup>12</sup> Bu bağlamda Dışişleri Bakan Yardımcıları Burak Akçapar ve Konstantinos Frangogiannis, pozitif gündemi daha da ileriye taşımak üzere bir ortak eylem planı üzerinde anlaştı.<sup>13</sup> Nihayet Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 7 Aralık'taki Yunanistan ziyareti ve bir dizi anlaşma imzalanmasıyla normalleşme sürecine derinlik kazandırıldı. Bu sürecin iki ülkenin ortak çıkarlara sahip olduğu alanlarda başlaması kararlaştırıldı.

7 Burak Elmali, “The Tantalizing Reconciliation between Türkiye and Egypt”, Anadolu Agency, 5 Mayıs 2023.

8 Gobran Mohamed, “Egypt, Türkiye Appoint Ambassadors for the First Time in a Decade”, Arab News, 5 Temmuz 2023, <https://www.arabnews.com/node/2332141/middle-east>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

9 “Christodoulides Focused on Ending Cyprus Talks' Impasse”, *Cyprus Mail*, 30 Nisan 2023.

10 Antonia Dimou, “High Time for Multi-Track Dialogues between Greece and Turkey”, *Modern Diplomacy*, 12 Eylül 2023, <https://modern diplomacy.eu/2023/09/12/high-time-for-multi-track-dialogues-between-greece-and-turkey/>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

11 “Turkish and Greek Foreign Ministers Agree to Revive Talks and Seek ‘New Approaches’”, *Kathimerini*, 5 Eylül 2023.

12 “Türkiye-Greece ties to Advance on Positive Atmosphere”, *Daily Sabah*, 18 Ekim 2023.

13 “Turkish and Greek Foreign Ministers Agree to Revive Talks and Seek ‘New Approaches’”.

## Enerji ile İlgili Gelişmeler

Doğu Akdeniz’de enerji hem rekabet hem de iş birliğinin konusudur. 2023’te de somutlaşan projeler ve çıktılar sayesinde enerji iş birliği ön plana çıktı. Her ne kadar Gazze meselesi, enerji ekonomisine sekte vurduysa da bölgesel projelerin geliştirilmesi ve sürece dair anlaşmazlıklara rağmen iş birliği yapılması halen mümkündür.

Geride kalan senede Kıbrıslı Rumlar, çok uluslu şirketlere lisans vermeye ve yıllardır süren arama faaliyetlerinden kâr elde etmeye ağırlık verdi. Başka ülkelerin enerji devlerini devreye alarak Kıbrıslı Türklere karşı siyasi avantaj sağlamaya ve onları muhtemel kârdan mahrum bırakmaya çaba gösterdi. Buna rağmen Kıbrıslı Rumların, adanın güney kıyılarını bir gaz işleme merkezi haline getirmeye çalıştığını; ancak bu projenin şirketler için maliyet etkin olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla asıl mesele, çıktının küresel piyasalara nasıl taşınacağı olmuştur. ABD gibi ülkeler de Kıbrıslı Rumlara karşı enerji şirketlerinin yanında yer almıştır.<sup>14</sup> Gazın taşınması hususunda İtalyan ENI firması, Kıbrıslı Rumlara İsrail’e boru hattı kurma teklifinde bulundu. Ancak İsrail, ürettiği gazın ya Mısır’da sıvılaştırılmasını ya da Türkiye’ye gönderilmesini tercih ediyordu.<sup>15</sup>

Kıbrıs Rum medyasında yer alan bir değerlendirmeye göre Christodoulides, “Türkiye ile sorun yaşayan ülkelerle güçlü ilişkiler kurarak stratejik veya farklı bir avantaj sağlayabileceği hayaline kapılan” selefiyle aynı politikaları destekliyordu.<sup>16</sup> Amerika’nın Kıbrıslı Rumların talebine karşı çıkması ve yerel medyanın haberleri ise Christodoulides’in enerji politikalarının önemini sorgulanmasına yol açtı. Aynı zamanda Kıbrıs meselesinin çözümü ve enerji konusunda yeni bir siyasi süreç değerlendirmeye alındı. Öte yandan gaz projelerinin gecikmeli realizasyonu endişe oluşturdu.<sup>17</sup> Kıbrıslı Rumların Enerji Bakanı George Papanastasiou da doğal gaz çıkarmaya “2027 ya da 2028 civarında” başlayacaklarını açıklayarak, Chevron’la yaşadıkları ihtilaf konusunda iyimser olduğunu söyledi.<sup>18</sup>

İsrail’in enerji programı konusunda çok daha istikrarlı olduğu ve bu faaliyetlerinden somut fayda elde etmeye başladığı söylenebilir. Bilhassa Lüb-

14 Ron Bousso, Timothy Gardner ve Michele Kambas, “US Backs Chevron in Dispute with Cyprus over Giant Gas Field”, Reuters, 1 Eylül 2023.

15 “ENI Positive on Cyprus-Israel Pipeline”, Financial Mirror, 28 Haziran 2023, <https://www.financialmirror.com/2023/06/28/eni-positive-on-cyprus-israel-pipeline/>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

16 “Our View: Energy Can Open Way for Cyprus Talks”, *Cyprus Mail*, 9 Nisan 2023.

17 Nikolaos Prakas, ‘Long-term Conflict in the Region Could Hit Cyprus Energy’, *Cyprus Mail*, 31 Ekim 2023.

18 Kyriacos Nicolaou, “Energy Minister Optimistic Over Chevron Talks”, *Cyprus Mail*, 25 Kasım 2023.

nan'la deniz alanlarının sınırlandırılması konusunda anlaşma imzalanmasının ardından temel strateji, İsrail, Mısır ve Kıbrıslı Rumların kapasite ve kabiliyetlerinin bir araya getirilmesiydi.<sup>19</sup> Avrupa'nın enerji kaynaklarına erişme arzusu da Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasının ardından önemli bir motivasyon kaynağı haline geldi. Dolayısıyla İsrail'in geliştirdiği kısa vadeli çözüm, gazı Mısır'da sıvılaştırarak AB'ye satmak oldu. Uzun vadede ise boru hatlarının inşa edilmesi planlandı. Kıbrıs-Girit-Yunanistan boru hattı yüksek maliyeti nedeniyle enerji şirketlerinden kabul görmezken Anadolu rotası maliyet etkin bir hat olacaktı. Türkiye'yle normalleşme sonucunda bu görüşün ağırlık kazanmasına karşın Gazze meselesi, enerji projelerinin rafa kalkmasına neden oldu. Bu nedenle İsrail de kısa vadeli çözümlere odaklanarak, 2023'te ihracat rekoru kıran İsrail gazının piyasaya ulaşması konusunda Mısır'a güvendi.<sup>20</sup> Önceden tartışmalı olan İsrail-Lübnan MEB'inden ilk petrol ihracatının yapılması da umut verici bir gelişmeydi.<sup>21</sup> Üstelik Gazze'de yaşanan çatışmalara rağmen devam eden enerji çalışmaları kapsamında İsrail, BP ve ENI'ye 12 lisans verdi.<sup>22</sup>

Mısır, doğal gazı işlemeye ve satmaya devam etse de ülkedeki ekonomik sorunlar, altyapının yenilenmesine ve bakımına sekte vurdu. Öte yandan yeni petrol ve gaz sahalarının keşfi, Mısır'ın enerji sektörü açısından umut kaynağı oldu. Bu kapsamda Mısır açıklarındaki Nargis Offshore bölgesinde bulunan Nargis-1 arama kulesinde gaz bulunması olumlu bir gelişmeydi.<sup>23</sup> Mısır, Ağustos'ta ise Süveyş Körfezi'nde petrol bulduğunu ilan etti.<sup>24</sup> Tüm bunlar yaşanırken de Ürdün'e gaz taşıyan altyapıyı, verimliliği artırmak amacıyla genişletti.<sup>25</sup> Asıl meselelerden biri Mısır'ın 2022 sonunda Libya'yla olan deniz sınırını tek taraflı olarak

19 Danny Zaken, "Israel Expected to Increase Natural Gas Drilling in 2023", Al-Monitor, 28 Aralık 2023, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/12/israel-expected-increase-natural-gas-drilling-2023>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

20 "Israel Gas Exports to Egypt Hit New Heights as Output Continues to Climb", MEES, 26 Mayıs 2023, <https://www.mees.com/2023/5/26/oil-gas/israel-gas-exports-to-egypt-hit-new-heights-as-output-continues-to-climb/9a099f70-fbb1-11ed-bd86-35eac60e974c>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

21 "Israel's First Crude Oil Exports to Start from Energean Project", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/48fd85f5-9730-4339-b532-b91057ce533d>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

22 Sharon Wrobel, "Amid Ongoing War, BP and ENI Among Firms Awarded Gas Exploration Licenses in Israel", *Times of Israel*, 29 Ekim 2023, <https://www.timesofisrael.com/amid-ongoing-war-bp-and-eni-among-firms-awarded-gas-exploration-licenses-in-israel/>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

23 Alex Proyck, "Chevron Discovers Gas Offshore Egypt", *Oil and Gas Journal*, 17 Ocak 2023, <https://www.ogj.com/exploration-development/discoveries/article/14288363/chevron-discovers-gas-offshore-egypt>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

24 "Egypt Announces New Oil Discovery in Gulf of Suez", *Reuters*, 22 Ağustos 2023.

25 "Egypt, Jordan Partner to Optimize Natural Gas Infrastructure", *Arab News*, 11 Haziran 2023, <https://www.arabnews.com/node/2319616/business-economy>, (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

çizmesiydi.<sup>26</sup> Libya bu karara tepki gösterse de sorunun yönetilmesi mümkün oldu. Libya'nın Ulusal Birlik Hükümeti katı sahanlığını 12 milden 24 mile çıkarırken, bitişik suların sınırlandırılması bir süreliğine belirsizliğini korudu.<sup>27</sup>

Lübnan da bölgenin faal devletleri arasındaydı. Bu ülkenin İsrail'le (ABD'nin ara buluculuğunda) imzaladığı deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması tam bir başarı öyküsü oldu. Ancak kara sınırlarında yaşanan çatışmalar da ara buluculuk gerektiren bir sorun olarak ortaya çıktı. Gazze'de savaşın başlaması ise bu çalışmaları durdurdu.<sup>28</sup> Diğer yandan deniz üstü gaz sondajı, Total'in liderlik ettiği bir konsorsiyuma ihale edildi.<sup>29</sup> Nihayet medya kuruluşları, Filistin ile İsrail arasında yapılan ve Gazze'nin 36 kilometre açığında gaz çıkarılmasını konu alan gizli görüşmeleri kamuoyuna açıkladı.<sup>30</sup>

## TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKASININ DİNAMİKLERİ

İsrail, Mısır ve Yunanistan'la normalleşme sürecini destekleyen Türkiye'nin bu tercihi, siyasi tansiyonu düşürerek tüm tarafların azami faydasını gözecek bir enerji diplomasisine zemin hazırlayabilecektir. Gazze savaşının başlaması, bu meseleyi iki açıdan öncelikli hale getirmiştir. Türkiye açısından Gazze meselesi, Mısır'la normalleşmeyi hızlandırırken Yunanistan'la yakınlaşmaya sekte vurmamıştır. Öte yandan Türkiye-İsrail ilişkileri, sivil kayıpların endişe konusu haline gelmesiyle gerilemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 7 Ekim'i nesnel bir şekilde değerlendirmeye gayret etmesine karşın İsrail'in saldırılarında çocuk ve kadınların hayatını kaybetmesiyle kamuoyunda duygusal söylemler daha fazla ön plana çıktı. Bu kapsamda İsrail'e gerilimi düşürme ve kalıcı bir ateşkesi tesis etme çağrıları yapılmıştır. Türkiye, çatışmayı ortadan kaldırmak için insani yardım, ara buluculuk ve garantörlük konusunda sorumluluk alma teklifinde bulunmuştur. Resmi açıklamada da 1967 sınırları temelinde iki devletli çözüm vurgusu yapılmıştır.

26 Ahmed Aleiba, "Preventive Measure: Egypt's Unilateral Demarcation of Maritime Border with Libya", Ahram Online, 22 Aralık 2023, <https://english.ahram.org.eg/News/483029.aspx>. (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

27 "Libya Expands Its Maritime Border", Middle East Monitor, 27 Ekim 2023, <https://www.middleeastmonitor.com/20231027-libya-expands-its-maritime-borders/>. (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

28 "Hochstein Discusses Land Border, Gas and Stability in Lebanon Talks", Naharnet, 31 Ağustos 2023, <https://www.naharnet.com/stories/en/299983-hochstein-discusses-land-border-gas-and-stability-in-lebanon-talks>. (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

29 Maha El Dahan, "Total-led Consortium to Start Drilling Offshore Lebanon in September", Reuters, 9 Mayıs 2023.

30 Mohammad Najip, "Israel in 'Secret Talks' with Palestinian Authority to Extract Gas from off Gaza Coast", Arab News, 5 Mayıs 2023, <https://www.arabnews.com/node/2298436/middle-east>. (Erişim tarihi: 6 Aralık 2023).

Türk dış politikası, enerji konusunda aynı yaklaşımı sürdürmektedir. Buna göre bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunları çözmek isteyen Türkiye, normalleşmeyi tamamladıktan sonra enerji kaynaklarının keşfi, sondajı ve taşınması konusunda ortak projeler geliştirme arzusundadır. Bu politikanın hem bölgesel aktörler hem de AB için faydalı olduğu söylenebilir. Gazze savaşı nedeniyle İsrail'le devam eden süreç sekteye uğradıysa da Cumhurbaşkanı Erdoğan, yaşanan felaketten İsrail devletini değil, Başbakan Netanyahu'yu sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla Gazze sorununun barışçıl bir çözüme kavuşmasıyla birlikte Türkiye, önceki tutumuna bağlı kalacaktır.

## MEVCUT DİNAMİKLER 2024'TE NASIL DEĞİŞEBİLİR?

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de geleceği tahmin etmek hiçbir zaman kolay olmamıştır. Zira planlanan siyasi, ekonomik ve askeri hamleler, muhtemel rekabetler nedeniyle risk altına girebilir. 2023'te yaşananları referans alıp, ilgili aktörlerin mevcut görüşlerine bağlı kalacağını varsayarsak, siyasetin muğlak kalacağını ve enerjiyle ilgili dosyaların iş birliğini teşvik edeceğini söyleyebiliriz. Devletler ve çok uluslu enerji devleri, bilhassa Rus petrol ve gazına alternatif üretebilmek amacıyla, bölgenin enerji kaynaklarından faydalanmak için barış ve istikrarı arzu eder.

Maliyet açısından etkinlik, enerjinin ve enerjiyle bağlantılı siyasi girişimlerin seyrini değerlendirmek için ana parametre olacaktır. Bu açıdan Gazze savaşı, 2024'te endişe kaynağı olmakla birlikte İsrail'e olumlu etki edebilecektir. Zira İsrail'de iktidarın el değiştirmesi ve akil bir liderin yabancı devletlerle ilişkileri ele almasıyla yeni bir normalleşme başlayacaktır. Öte yandan İsrail, insani felakete yol açan Gazze savaşının daha da şiddetlenmesi halinde bölgede yalnız kalabilir.

Kıbrıs meselesi de bölgeye karışık ve karmaşık sinyaller göndermektedir. Kıbrıslı Rumlar 2024'te gaz satışıyla milli gelirin artmasını sabırsızlıkla beklemesine karşın gaz satışı yalnızca sondaj, çıkarma ve pazarlamadan ibaret değildir. Kıbrıs'ta siyasi çözümsüzlük devam ettiği sürece enerji projeleri kırılgan olacaktır. Sigorta maliyetleri yüksek seyrederken gazın taşınması da olumsuz gelişmelerden etkilenecektir. Burada ideal çözüm, Kıbrıslı Türklerin adil muamele görmesi ve Türkiye'nin beklentilerinin iyi tasarlanmış diplomatik süreçler marifetiyle karşılanmasıdır. Hızla gelişen ve umut vaat eden Türkiye-Mısır iş birliği bu açıdan bir model teşkil edebilir. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında tesis edilen olumlu gündem de Kıbrıslı Rumları, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'ye yönelik politikalarını gözden geçirmeye itebilir.

**Tablo 1. Doğu Akdeniz Bölgesinin Geleceği**

Konu	Ülke	Türkiye	Muhtemel Sonuç
<b>Gazze savaşı</b>	İsrail insani felaketi derinleştirmek suretiyle gerginlik seviyesini artırabilir.	Türkiye garantörlük ve ara buluculuk teklifini sürdürebilir. İsrail ile ilişkiler, İsrail'in Filistinlilerle kurduğu ilişkiye bağlı olacaktır.	Daha önce yapılan proje planlarında gecikme yaşanabilir. Başbakan Netanyahu'nun görevden ayrılması olumlu bir gelişme olabilir. Normalleşme zamanla yeniden gündeme gelebilir.
<b>Mısır ile ilişkiler</b>	Mısır, Türkiye ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. İllave iş birliği çabaları gündeme alınacaktır.	Türkiye, Mısır'a ortak enerji projeleri ve enerjinin pazarlanması üzerinden katkıda bulunabilir. İki ülke de Libya ile ilişkilerini (Libyalıları da içerecek şekilde) derinleştirebilir.	Ülkelerin dış politikaları birbirine uyumlu hale getirilebilir.
<b>Kıbrıs</b>	Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkleri dışlamayı sürdürebilir. Bu politikanın değişmesi halinde olumlu bir gündem oluşturulabilir.	Türkiye, Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ı hakimiyetleri altına alma çabalarını kabul etmeyecektir. Kıbrıslı Rumlar (Yunanistan gibi) olumlu sinyaller göndermeye başlarsa yeni bir pozitif diplomasi dalgasının başlaması ümit edilebilir.	Kıbrıs meselesi, Kıbrıslı Rumların tutumuna bağlı olarak çözümsüz kalabilir veya kademeli olarak çözülebilir.
<b>Yunanistan</b>	Yunanistan, tehdit algısını zayıflatmak amacıyla pozitif gündeme bağlı kalma eğilimindedir.	Türkiye Yunanistan'a olumlu ve yapıcı yanıt vermektedir. Egemenlik konuları rafa kaldırılabilir. Uluslararası Adalet Divanı'nın kapısı çalınabilir; ancak bu, kolay bir süreç olmayacaktır.	Küçük meselelerin çözüme kavuşturulması, uzun vadeli istikrarın temelini güçlendirebilir. İş birliği eğilimi, Kıbrıs meselesine bakışı etkileyebilir.

# TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: Jeopolitik Belirsizliğe Rağmen İş Birliğini Dayanıklı Kılmak



Mehmet Çağatay Güler

08

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Liderler ve dışişleri bakanlarının yüz yüze ve telefon görüşmelerinde ön plana çıkan hususlar şu şekildedir: (i) Ukrayna merkezli bölgesel gelişmeler, (ii) enerji ve ticaret başta olmak üzere ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi.
- 2 Türkiye, Ukrayna'nın Mariupol şehrinin savunmasında önemli rol oynayan Azov Taburu komutanlarını serbest bıraktı.<sup>1</sup>
- 3 Temmuz 2022'de hayata geçirilen Karadeniz Tahıl Girişimi, Türkiye'nin büyük çabalarıyla 2023'te iki kez uzatıldı. Ancak Rusya Federasyonu'nun sert muhalefeti sebebiyle Temmuz 2023'te sona erdi.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Mehmet Şah Yılmaz, "5 Azov Battalion Commanders Return to Ukraine in Prisoner Exchange", Anadolu Ajansı, 9 Temmuz 2023.

<sup>2</sup> "Что известно о прекращении зерновой сделки", TASS, 17 Temmuz 2023; "Tahıl Anlaşmasından Çekilen Rusya'dan Yeni Karar! Putin: Batı, Siyasi Şantaj Olarak Kullandı", Hürriyet, 19 Temmuz 2023.



Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'yı yasa dışı işgaline sert muhalefet eden bir NATO ülkesi olmasına karşın muharip devletlerin taraf olduğu "Karadeniz Tahıl Girişimi" adlı önemli bir anlaşmanın ara buluculuğunu üstlenmiştir. Bu kapsamda 32,8 milyon ton tahıl ve gıda ihraç edilirken Ankara, küresel gıda güvenliğine olağanüstü bir katkıda bulundu.<sup>1</sup>

Tahıl Girişimi'nin ortadan kalktığı süreçte Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski ile görüşmesinin ardından Azov Taburu komutanlarını ülkelerine göndermesi Moskova'da geniş yankı buldu. Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğini veto etmekten vazgeçmesi<sup>2</sup> ise Türk-Rus ilişkilerinde soğuk duş etkisi yaptı. Bu gelişmeler sonucunda Rus medyasında Türkiye sert bir biçimde eleştirildi. Hatta Rus devlet medyasında Türk devleti ve resmi görevliler hakkında hakarete varan ifadeler kullanıldı.<sup>3</sup>

Daha sonra Rusya'nın, Türkiye'nin hamlelerine cevaben Karadeniz Girişimi'nden ayrılma kararı aldığı yazıldı. Yani anlaşma uzatılmayacaktı. Gerçekten de Moskova, daha önce tehdit ettiği üzere, anlaşmadan çekildi. Ülkenin resmi söylemi farklı olsa da Rusya, anlaşmanın yenilenme tarihinden hemen önce Türkiye'nin birbiri ardına attığı adımlara misilleme yapmıştır. O tarihten itibaren de Rus medyasında Türkiye'nin yeniden Doğu'dan uzaklaşarak Batı'ya yakınlaştığı yorumları yapılmıştır.

1 "Update from the Office of the UN Coordinator for the Black Sea Grain Initiative", United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre, 15 Temmuz 2023, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/update-15-july-2023#:~:text=Almost%20one%20year%20into%20the,be-en%20stranded%20since%20February%202022>, (Erişim tarihi: 5 Aralık 2023).

2 Patrick Wintour, "Turkey Agrees to Support Sweden's NATO Application", *The Guardian*, 10 Temmuz 2023.

3 "Press Review: Erdogan Whirls Like Dervish on Swede NATO Bid and Gulf Arabs Push for Peace", TASS, 11 Temmuz 2023, <https://tass.com/pressreview/1645065>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

Türk ve Rus devlet başkanlarının 4 Eylül'de Soçi'de gerçekleştirdiği yüz yüze görüşmeye dek Türk dış politikasının değişen yönü, Rus medyasında yer bulmayı sürdürmüştür. Ancak liderlerin iş birliği vurgusu ve takip eden dönemde ticari faaliyetlerin artması, söz konusu tartışmaları boşa düşürmüştür. Bunun sadece kağıt üzerinde olmadığı ifade edilmelidir. Zira Rusya günümüzde Türkiye'nin en önemli ithalat ve dış ticaret ortağı konumundadır (Kasım'da Rusya, toplam ithalatta ikinci ve ticaret hacminde birinci sıradaydı).<sup>4</sup> Savaş koşullarına ve yaptırımlara rağmen Türkiye'nin Rusya'yla ticaret hacmi 2023'te 65 milyar doları aşmıştır.<sup>5</sup> Özetle yaşananları ne Türk dış politikasının eksen değiştirmesi ne de bir yakınlaşma çabası olarak yorumlamak mümkündür. Aslında Türkiye sadece kendi çıkarlarına en uygun olduğuna inandığı adımları atmıştır. Yeni yılda da –daha önceki senelerde olduğu gibi– görüş ayrılıklarının boyutu, derinliği, bağlamı ve etkileri ne olursa olsun hem çatışma hem de iş birliği alanlarının muhafaza edileceği söylenebilir.

## EŞ ZAMANLI ÇATIŞMA VE İŞ BİRLİĞİNİN TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ

İki ülkenin yüzlerce yıllık ilişkilerine ve bu ilişkinin temel dinamiklerine baktığımızda çatışma ve iş birliği kavramlarının yüz yıldır el birliğiyle muhafaza edilip, pratiğe döküldüğünü görürüz.<sup>6</sup>

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye ve Rusya arasında muhtelif jeopolitik meselelerle ilgili doğrudan ihtilaflar veya çıkar çatışmaları yaşanmaktadır. İki devlet buna rağmen iş birliğini sürdürebilmektedir.<sup>7</sup> Burada birkaç mesele ön plana çıkmaktadır: Suriye, Karabağ ve Ukrayna. Karabağ'da Ankara dost ve kardeş Azerbaycan'ı desteklerken, Rusya bölgedeki çatışma ve istikrar-sızlıktan istifade etmekte ve müttefiki Ermenistan'ı korumaktadır. Ancak iki ülke, Karabağ'ın Ağdam bölgesinde kurulan Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi marifetiyle birlikte çalışmayı başarmıştır.<sup>8</sup>

4 "Ülkelere Göre Dış Ticaret", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>, (Erişim tarihi: 13 Aralık 2023).

5 Gökhan Yıldız, "Türkiye-Russia Trade Volume to Exceed \$65B in 2023", Anadolu Ajansı, 23 Kasım 2023.

6 Samuel J. Hirst ve Onur İşçi, "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development", *Diplomatic History*, Cilt: 44, Sayı: 5, (2020), s. 834-859; William Hale, "The Turkey-Russia Relationship in Historical Perspective: Patterns, Change and Contrast", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 20, Sayı: 78, (2023), s. 43-58.

7 Cemil D. İpek ve Mehmet Ç. Güler, "Turkey and Russia in Syrian War: Hostile Friendship", *Security and Defence Quarterly*, Cilt: 35, Sayı: 3, (2021), s. 77-92; Seçkin Köstem, "Russian-Turkish Cooperation in Syria: Geopolitical Alignment with Limits", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt: 34, Sayı: 6, (2021), s. 795-817.

8 "Dağlık Karabağ'da Ateşkesin Gözlemlenmesi için Kurulan Türkiye-Rusya Ortak Merkezi Faaliyetlerine Başladı", Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı, 30 Ocak 2021;; "Türkiye-Rusya Ortak Merkezi, Ateşkes İhlallerini Önlemeye Yönelik Tedbirler Alıyor", Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı, 5 Şubat 2021.

Türkiye, Rusya'nın 2014 ve 2022 yıllarında Ukrayna topraklarını işgal etmesine karşı çıkmakta; üstelik Kiev'e sözlü destek vermekle kalmayıp, zırhlı araç ve insansız hava araçları göndermektedir. Buna rağmen muharip devletlerin taraf olduğu Karadeniz Tahıl Girişimi'nin ara buluculuğunu Türkiye üstlenmiştir. Hatta doğrudan çatışmaya konu meselelerde iş birliği olanakları oluşturulmuştur.<sup>9</sup> Suriye savaşının başından itibaren Moskova ve Ankara'nın taban tabana zıt stratejiler benimsediği ve birbiriyle çatışan aktörleri desteklediği anımsanacaktır. Bir başka deyişle, ulusal çıkarlar Suriye'de ilk günden itibaren çatışmıştır. Hatta iki ülkenin karşı karşıya gelerek, doğrudan çatışmaya girdiği zamanlar olmuştur. Doğrudan çatışma olmayan hallerde ise sahadaki vekiller eliyle dolaylı çatışmaya girilmiştir. Bu koşullar altında dahi Türkiye ve Rusya bazı mekanizmalar kurarak, Suriye'de diyalog, iş birliği ve istikrar konusunda anlaşmaya varabilmiştir.<sup>10</sup>

Bu bölümde Türk-Rus ilişkilerinde yıllardır görülen çatışma ve iş birliklerinin artık ilişkinin genetik koduna işlendiği öne sürülmektedir. İlâveten karşılıklı bağımlılık o kadar derinleşmiştir ki muhtelif jeopolitik çatışmalara rağmen iş birliği yapılabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye-Rusya ilişkilerinde eş zamanlı çatışma ve iş birliğinin tarihi sürekliliğini gözlemlemek mümkündür. Son yüzyılda da iki ülkenin ne ilelebet müttefik ne de ilelebet düşman olabileceği görülmüştür. Yüz yıl önce kurulan Türkiye Cumhuriyeti ne belirli bir dengeleme stratejisi izlemekte ne de herhangi bir ülkeyi bir diğerine tercih etmektedir. Bu nedenle 2023'te veya daha önce yaşanan çatışmalar bir eksen kaymasına sebebiyet vermediği gibi giderek artan iş birliği de Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştırmamaktadır.

Tarihsel devamlılığı göz önünde bulundurduğumuzda, geçtiğimiz yıl yaşanan çatışma ve yapılan iş birliğinin şaşırtıcı olmadığını görürüz. Dolayısıyla iki ülkenin 2024'te hem jeopolitik çatışmalar yaşamasını hem de daha derin iş birliği yapmasını beklemek oldukça makuldür. Aşağıda iki devletin, Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail-Filistin çatışmasının ortaya çıkardığı jeopolitik belirsizliğe karşın, iş birliklerini tahkim edeceği ve bunun her geçen gün artacağı öne sürülmektedir.

## 2024'TEN BEKLENTİLER

İkili ilişkilerin dinamikleri ve 2023'te yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda önümüzdeki sene Türk-Rus ilişkilerinde yaşanması muhtemel olayları belirli kategorilere ayırmak gerekir. (Tablo 1) Bu çalışmada yüz yıllık trendler

9 İpek ve Güler, "Turkey and Russia in Syrian War".

10 İpek ve Güler, "Turkey and Russia in Syrian War"; Köstem, "Russian-Turkish Cooperation in Syria".

ve 2023'te ulaşılan ticaret hacmi ışığında daha derin ekonomik iş birliğinin mümkün olduğu savunulmaktadır. Böyle bir ticaret hacminin Rusya-Ukrayna savaşından kaynaklanan jeopolitik belirsizliğe rağmen muhafaza edilmesi de dikkat çekicidir. Buna İsrail-Filistin çatışması da eklenmiştir. Ancak iki ülke (Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail-Filistin çatışmasının sebep olduğu) belirsizliğe rağmen iş birliğini tahkim edebilmiştir. Bu eğilim önümüzdeki yıl da artarak devam edecektir. Ayrıca her iki ülke de Türkiye'nin enerji merkezi konumuna gelmesi hakkında konuşmakta; bu da ilgili gelişmelerin gerçekleşme ihtimalini artırmaktadır. Yine de Türkiye'nin enerji arz güvenliği açısından Rusya'ya bağımlılığın azalmasında fayda vardır.

Türkiye ve Rusya'nın Ağdam'da kurduğu Ortak Gözlem Merkezi'nin de faaliyetlerine devam etmesi beklenebilir. Son yıllarda işlevselliğini ve önemini kanıtlayan merkez, gelecek yıllarda da çalışmalarını sürdürecektir. Ancak ne gözlem merkezinin ne de bölgesel barış ve istikrarı hedefleyen mekanizmaların varlığı, Ermenistan'ın taciz ve saldırılarına son vermemiştir. Nitekim 2020 ateşkes anlaşmasının yapı ve içeriği kadar bölgedeki Rus barış gücü de söz konusu saldırı ve tacizler karşısında etkisizdir. Hatta bunlar Erivan'a rahatlık vermekte ve alan kazandırmaktadır. Azerbaycan 2023'te tam olarak bu nedenle bir terörle mücadele operasyonu başlatmıştır. 2024'te benzer gelişmelerin yaşanması ihtimali de bununla bağlantılıdır. Bu operasyon sırasında Rusya, beklentilerin aksine Ermenistan'a yardım elini uzatmamıştır. Bunun sebebi ise süregelen savaştır. Hatta Moskova, Bakü yanlısı bir tutum sergilemiştir. Yeni senede de (Laçın Koridoru ile ilgili veya Hankendi'de) benzer bir süreç yaşanırsa Türkiye ve Rusya'nın gerilimi azaltmak için yeni bir mekanizma oluşturması beklenebilir. Ancak en önemli husus, Zengezur Koridoru için yol haritasının oluşturularak nihayete erdirilmesi olacaktır. Ermenistan ve Rusya'nın dikkat dağıtma çabaları ortadan kaldırılmalı; koridorun ne zaman, nasıl ve hangi koşullar altında açılacağı en kısa zamanda belirlenmelidir.

İlaveten Rusya-Ukrayna savaşı hem Rusya'yı hem de Ukrayna'yı yıpratmış durumdadır. Bu, günümüzde de devam etmektedir. Her iki tarafın da mühimmat ve insan gücü sıkıntısı çektiği bilinmektedir ancak kimse karşı saldırılarla hedeflerine ulaşamamıştır. Yeni senede –tıpkı savaş sahasında olduğu gibi– Ukrayna konusuyla ilgili statüko Türk-Rus ilişkilerinde devam edebilecektir. Bu kapsamda hiçbir kökten değişim beklenmemektedir. Öte yandan savaşın sisi halen dağılmamış ve saha koşulları belirsiz ve öngörülemez iken beklenmedik bir gelişme yaşanabilir. Bu nedenle savaşın seyrine bağlı olarak, Türkiye ve Rusya arasında Ukrayna'da dolaylı bir çatışma yaşanması –tıpkı Azov komutanlarının serbest bırakılmasında olduğu gibi– olasıdır. Bunların ötesinde başarı ihtimali çok düşük de olsa 2024'te küresel gıda güvenliğini teminen Karadeniz Tahıl Girişimi'nin yeniden uzatılması için çaba göstermek gerekir.

Son olarak Astana formatı, ortaya çıktığı günden beri çatışmasızlık bölgeleri, barış süreci ve Suriye krizinin kalıcı çözümü için ne kadar önemli olduğunu yeniden teyit etmiştir. Her ne kadar Kazak makamları söz konusu toplantıların artık Astana'da yapılmayacağını duyurduysa da mekanizmanın Astana 2.0 olarak yeni bir formatla yoluna devam etmesi mümkündür. Üstelik mekanizmanın yeni yılda yerini sağlamlaştırıp, daha etkili olacağını beklemek makuldür. Ancak Rusya ve Türkiye'nin Suriye politikalarına baktığımızda iki ülke arasında doğrudan veya dolaylı çatışma yaşanması olasılığının düşük olmadığı görülmektedir. Bilhassa güvenliğin Türkiye tarafından sağlandığı yerlerde ve buraların yakınlarında iki ülke muhtemelen vekiller marifetiyle mücadeleye girecektir. En önemlisi de bölgede kalıcı çözüm ve barış için yeni ve kapsayıcı bir anayasanın, tüm partilerin temsil edildiği adil seçimlerle birlikte hazırlanmasıdır. Bu pek olanaklı görünmese de yeni anayasa ve adil seçimler, Suriye'nin geleceği kadar Türkiye'nin milli güvenliği açısından da büyük önem taşımaktadır.

**Tablo 1. 2024'te Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceği**

Makul Sonuç	Olası Sonuç	Tercih Edilen Sonuç
Daha derin ekonomik iş birliği	Türkiye'nin enerji merkezi konumu merkezli gelişmeler	Rus enerji kaynaklarına bağımlılığın azaltılması
Ağdam bölgesinde Türkiye-Rusya Ortak Gözlem Merkezi'nin faaliyetlerini sürdürmesi	Laçın Koridoru veya Hankendi'de tansiyonu düşürecek bir mekanizma kurulması	Zengezur Koridoru için yol haritasının hazırlanması
Ukrayna'da statükonun muhafaza edilmesi	Ukrayna'da dolaylı çatışma	Karadeniz Tahıl Girişimi'nin uzatılması
Astana 2.0 formatının oluşturulup, güçlendirilmesi	Suriye'de doğrudan veya dolaylı çatışma	Anayasa yazılması ve seçim yapılması



# TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİNİN 2024 PROJEKSİYONU: Riskler ve Fırsatlar



Tunç Demirtaş

09

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Somali Devlet Başkanı Hasan Şeyh Mahmud, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı İstanbul'da ziyaret etti.
- 2 Afrika Kültür Evi ve Afrika Birliği arasında mutabakat zaptı imzalandı.
- 3 6 Şubat'ta yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Afrika ülkeleri Türkiye'nin yanında olarak, yıllardır Türkiye'den aldıkları desteğin bir karşılığı olarak Türkiye'ye yardım ettiler.



## GİRİŞ

Türk dış politikasının dinamiklerinin ışığında Afrika'yla ilişkiler 2023'te gelişmeyi sürdürdü. "Türkiye Yüzyılı" vizyonu çerçevesinde Afrika ülkeleriyle (2023'te yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen) stratejik hedeflere dayalı, dengeli bir ilişki kuruldu. Geride kalan yıl boyunca Afrika, Rusya-Ukrayna savaşının uluslararası sisteme etkileri, Wagner liderinin uçak kazasında ölmesi<sup>1</sup> ve Sahel bölgesindeki askeri müdahaleler<sup>2</sup> ile enerji, terörle mücadele, ticaret, çatışmalar, seçimler, iklim değişikliği ve doğal afetler dolayısıyla küresel gündemde yer buldu. Kıtanın Türkiye ile ilişkileri de bu bağlamda şekillendi.

Türkiye, Afrika'yla ilişkilerini eğitim, kültür, insani yardım, diplomasi, ekonomi, siyaset, askeri konular ve güvenlik meseleleri gibi alanlarda sürdürdü. Bu bağlamda 2023'te Türkiye-Afrika ilişkilerinde öne çıkan eğitim sahasındaki gelişmeler arasında Pretoria Üniversitesi'nde Maarif Türkiye Araştırma Merkezinin açılması, Türkiye Bursları ile ülkemizde eğitim alan Afrikalı öğrencilere destek sağlanması<sup>3</sup> sayılabilir. Kültürel alanda Afrika Kültür Evi ile Afrika Birliği arasında bir mutabakat zaptı imzalanırken<sup>4</sup> insani yardım konusunda ise Sudan'daki çatışmalardan kaçarak Çad'a sığınanlara bin çadır gönderil-

1 Michael Hernandez, "Pentagon Says Reports 'Inaccurate' That Prigozhin's Plane Brought Down by Missile", Anadolu Agency, 25 Ağustos 2023.

2 Nosmot Gbadamosi, "Will Intervention Stabilize the Sahel?", Foreign Policy, 4 Ekim 2023, <https://foreignpolicy.com/2023/10/04/niger-mali-burkina-faso-intervention-stabilize-sahel/>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

3 "Türkiye Maarif Vakfı Güney Afrika'da Faaliyet Alanlarını Genişletiyor", Türkiye Maarif Vakfı, <https://turkiyemaarif.org/news/turkiye-maarif-vakfi-guney-afrikada-faaliyet-alanlarini-genisletiyor>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

4 "African Union Signs Memorandum of Understanding with the African Culture House", African Union, 19 Eylül 2023, <https://au.int/en/pressreleases/20230919/african-union-signs-memorandum-understanding-african-culture-house>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

miştir.<sup>5</sup> Diplomatik ilişkiler kapsamında Türk büyükelçilerin ve Dışişleri Bakanlığı mensuplarının yoğun çalışmalarını farklı platformlarda devam ederken Afrika'nın Türk dış ticaretindeki payının yüzde 5'e çıkması ve Ziraat Katılım Bankası'nın Somali'de faaliyetlerine başlaması<sup>6</sup> başlıca ekonomik gelişmeler arasında yer almıştır.

Siyasi ilişkiler açısından ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Somali Devlet Başkanı Hasan Şeyh Mahmud'un yanı sıra Sudan Egemenlik Konseyini ağırlamış olup, General Abdülfettah el-Burhan ve Hızlı Destek Güçleri Komutanı Muhammed Hamdan Dagalo ile telefon görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Son olarak Somali'nin terörle mücadelesine destek ve yardım sağlanmış ve birçok Afrika ülkesine savunma ürünleri teslim edilmiştir. Ek olarak Egemenlik Konseyi Başkanı General Abdülfettah el-Burhan ile Hızlı Destek Güçleri Komutanı Muhammed Hamdan Dagalo arasındaki mücadele, Somali'nin terörle mücadelesine destek verilerek bölgesel ve küresel sisteme entegre edilmesi ile Sahel bölgesindeki gelişmeler, Türkiye ile ilişkilerde önemli bir yere sahip olmuştur. İlave olarak 2023'te Türkiye-Afrika ilişkilerinde önemli ilerleme kaydedilmiş olup, 6 Şubat depremlerinin ardından Afrika ülkeleri Türkiye'ye yardım ellerini uzatmıştır. Afrika ülkelerinin büyükelçileri, Türkiye'deki Afrikalı diplomatlar adına AFAD'a bir ziyaret gerçekleştirmiş; aynı büyükelçiler maaşlarından sembolik bir miktarı da deprem mağdurları için bağışlamıştır. Dolayısıyla uzun yıllar boyunca samimiyetle Afrika'ya yardım elini uzatan Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremlerinden sonra Afrika ülkeleri de bir ahde vefa örneği göstermiştir.

## TEMEL DİNAMİKLER

2024'te Türkiye ile ilişkilerin Afrika'yla bağlantılı temel konu ve dinamikler çerçevesinde sürdürülmesi beklenmektedir. Bunlara jeopolitik, gıda güvenliği, savunma ve güvenlik, kalkınma, enerji, ekonomi, bankacılık ve istikrar örnek gösterilebilir. Afrika'nın küresel sistemin dönüşüm sürecinde oynadığı giderek önem kazanan rol, yeni senede de varlığını koruyacaktır. Ancak 2023'te küresel ekonomi yavaşlamasına karşın Afrika ülkelerinin dayanıklılığı, Türkiye ile ekonomik ilişkilerin olumlu seyretmesine imkan tanımıştır. Dolayısıyla 2024'te Afrika'da görülecek ekonomik ivmelenme nedeniyle kalkınmanın

5 "Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Sudan'daki İç Savaş Nedeniyle Çad'a Sığınan Ailelere 1.000 Çadır Ulaştırdı", T.C. İletişim Başkanlığı, [https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel\\_basin/detay/afet-ve-acil-durum-yonetimi-baskanligi-sudandaki-ic-savas-nedeniyle-cada-siginan-ailelere-1000-cadir-ulastirdi](https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/afet-ve-acil-durum-yonetimi-baskanligi-sudandaki-ic-savas-nedeniyle-cada-siginan-ailelere-1000-cadir-ulastirdi), (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

6 Tunç Demirtaş, "Tunç Demirtaş, Ziraat Katılım ve Afrika ilişkilerini Merhaba Afrika için Değerlendirdi", Merhaba Afrika, 10 Kasım 2023, <https://merhabaafrika.com/tunc-demirtas-ziraat-katilim-ve-afrika-iliskilerini-merhaba-afrika-icin-degerlendirdi/>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerine olumlu etki etmesi beklenebilir. İlaveten Ziraat Kalkınma Bankası'nın geçen sene Somali'de bir şube açmasının ardından 2024'te farklı ülkelerde de faaliyete başlaması beklenmektedir. Bu da ekonomik ilişkilere olumlu etkide bulunacaktır.

Öte yandan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle Afrika'da baş gösteren gıda güvensizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan “tahıl koridoru” 2024'te yeniden gündeme alınması en muhtemel başlıklar arasındadır. Türkiye'nin Tahıl Koridoru Anlaşması'nda oynadığı önemli rol, kıtayla ilişkilerinde bir kez daha ön plana çıkacaktır. Anlaşmanın askıya alınması<sup>7</sup> dolayısıyla uluslararası emtia fiyatları 2023 boyunca yüksek seyretmiş; bu da Afrika ülkelerinin ithalat yapmasını güçleştirmişti. Bir yandan da dünyanın neredeyse yarısında yeni senede seçimler yapılacağı anımsanmalıdır.<sup>8</sup> Bu bağlamda 18 Afrika ülkesinde de seçimler düzenlenecektir. Bu nedenle seçim ve seçim sonrası süreçler, ilgili devletlerin ulusal, bölgesel ve kıtasal güvenliğine etki edebilecektir. Bu durumun da istikrarsızlık ve belirsizlik nedeniyle ikili ilişkileri etkilemesi mümkündür. Bunlara ek olarak Sudan'da yaşanan savaşın bölgesel sonuçları, Türkiye ile Sudan'ın etrafındaki ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyebilir. İlaveten Türkiye'nin Sudan'daki savaşla ilgili mutedil tavrı, hem bu ülkede hem de bölge genelinde pozitif imajını muhafaza etmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu gibi konulardaki ılımlı ve barışçı destekleyen yaklaşımı, 2024'te Afrika ülkeleriyle ilişkilerin ana belirleyicileri arasında olacaktır.

## 2024 PROJEKSİYONU: RİSKLER VE FIRSATLAR

Geçtiğimiz sene BRICS'in (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) genişlemesi, Çin'in liderliğinde alternatif bir kuruluş olarak varlığını sürdürmesi sonucunu doğurmuştu. Güney Afrika, Mısır ve Etiyopya'nın<sup>9</sup> buraya katılmaları da Afrika'nın BRICS ile ilişkilerinin önümüzdeki yıl ivme kazanmasına neden olabilecektir. Bilhassa Kızıldeniz'in jeopolitik öneminin 2024'te artacağı düşünülürse Etiyopya ve Mısır'ın BRICS'e katılımı, bölge ülkelerinin nüfus ve dinamiklerinin yanı sıra Kızıldeniz ve Nil Havzası'nda yaşanabilecek gelişmeleri de etkileyebilme imkanları dolayısıyla dikkat çekicidir. Bu süreçte Türkiye'nin Mısır'la normalleşme kapsamında ekonomik iş birliği arayışında olması ve Etiyopya'yla zaten olumlu seyreden

7 Burc Eruygur, “Russia Suspends Black Sea Grain Deal”, Anadolu Agency, 17 Temmuz 2023.

8 “Election Calendar”, Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa, <https://www.eisa.org/election-calendar/>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

9 Nsomot Gbadamosi, “BRICS Expansion Could Help Egypt's Ailing Economy”, Foreign Policy, 30 Ağustos 2023, <https://foreignpolicy.com/2023/08/30/brics-expansion-egypt-economy-ethiopia-investment-dollar-china-russia/>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

ilişkilerine kıtayla ticaret perspektifinden yaklaşması beklenebilir. Ziraat Kalkınma Bankası'nın 2023'te Somali'de faaliyet göstermeye başlamasının ardından<sup>10</sup> ekonomik ve ticari faaliyetlere duyulan güveni simgeleyen bu adımlar diğer Afrika ülkelerinde de atılacaktır.

Güvenlik hususunda Türkiye'nin bölgedeki güvensizlik ortamında dengeli bir tutum sergilemesi, bilhassa Sahel bölgesindeki gelişmeler ışığında, kritik önem taşımaktadır. 2024'te yapılacak seçimler ve seçim sonrası süreçlerde askeri müdahaleler görülmesi muhtemeldir. Demokrasinin tarafında olan Türkiye, Afrika ülkeleriyle kendi tecrübelerini paylaşmaya ve kıtada demokrasi, barış ve güvenliğe katkı sunmaya devam edecektir. Ancak bu sürecin bazı risklerle karşılaşabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Örneğin Sahel bölgesindeki askeri müdahalelerden sonra<sup>11</sup> Burkina Faso, Mali ve Nijer'in liderliğinde ECOWAS adlı bir alternatif blok kurulmuştur. Farklı blokların üyeleri arasında yapılacak transferler ile bölgedeki istikrarsızlık ortamı muhtemelen terör örgütlerine fayda sağlayacaktır. Bu nedenle bölgede yaşanabilecek güvenlik sorunları ve istikrarsızlık, Türkiye ile ekonomik ve ticari iş birliğine zarar verme potansiyeline sahiptir. Yine de bu süreçte terörle mücadele çerçevesinde, Türkiye ile Sahel ülkeleri ve civar ülkeler arasında iş birliği imkanları kadar riskler de mevcut olacaktır. Bu bağlamda Fransa'nın 2023 sonuna kadar Nijer'den tüm askerlerini çekmesi<sup>12</sup> radikal grupların ve terör örgütlerinin faaliyetlerine olumlu etki edebilecektir. Bu durum karşısında Türkiye'nin terörle mücadele konusunda tecrübe paylaşımı, Afrika ülkeleri için gerekli olduğu kadar ikili ilişkilerin bir sonraki aşamaya taşınması için de önemli bir fırsattır.

2024'te Sahel bölgesindeki terör örgütlerinin faaliyet alanlarını genişletmesi, saldırılarını yoğunlaştırması ve silaha erişimini artırması temel riskler arasındadır. Aynı zamanda El-Kaide'nin bir kolu olan JNIM örgütünün faaliyetlerinde de artış görülme ihtimali mevcuttur. Diğer yandan DEAŞ'ın Sahel kolu da Burkina Faso'nun güneydoğusu ve Nijer'in güneybatısında güç kazanarak bölgesel güvenliğe ciddi tehdit oluşturabilecektir. Bu bağlamda Çad, Kamerun, Sierra Leone ve Fildişi Sahili gibi yerlerde askeri müdahaleler, karşı darbeler veya kontrollü müdahaleler beklenebilecektir. Ayrıca Nijerya, Kamerun,

10 Demirtaş, "Tunç Demirtaş, Ziraat Katılım ve Afrika ilişkilerini Merhaba Afrika için Değerlendirdi".

11 Alexander Hudson ve David Towriss, "Two More Coups in Africa: Similarities, Differences, and What Comes Next", International IDEA, <https://www.idea.int/blog/two-more-coups-africa-similarities-differences-and-what-comes-next>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023).

12 "Niger: la France va fermer son ambassade pour une durée indéterminée", RFI, 22 Aralık 2023, <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20231222-niger-la-france-va-fermer-son-ambassade-pour-une-duree-C3%A9e-ind%C3%A9termin%C3%A9e>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2023).

Çad ve Nijer'i kapsayan Çad Gölü Havzası'nın yanı sıra Nijer, Togo ve Benin bölgelerinde ticaret, terör nedeniyle sekteye uğramıştır. Bu durum ise ticaret açısından ciddi risk oluşturmaktadır. Sahel bölgesinin ötesine baktığımızda da Mali-Fildişi Sahili, Somali-Kenya, Cezayir-Mali ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi farklı ülke ve bölgelerin ekonomilerinin terör tehdidiyle karşı karşıya olduğunu görebiliriz. Kısacası terörle mücadele, 2024'ün en kritik meseleleri arasında yer alacaktır. Bu bağlamda da Tanzanya ve Mozambik'teki terör örgütleriyle birlikte bu örgütlerin iki ülke arasındaki sınırları ve ekonomik güvenliği tehdit etmesi, başlıca risk faktörleri arasındadır. Türkiye'nin liderliğinde uluslararası partnerlerle hem Doğu hem de Batı Afrika'da artan teröre karşı başlatılacak bir girişim, Türkiye'nin küresel sistemdeki rolüne olumlu katkı sunacaktır.

Sahel bölgesinde yaşanan mülteci krizinin Sudan'daki savaş sebebiyle kötüleşmesi muhtemeldir. Ülkede 7 milyondan fazla sivil yerlerinden edilmiş olup, 25 milyon kişi de yardıma muhtaçtır.<sup>13</sup> Dolayısıyla Sudan'daki endişe verici durumun daha da kötüye gitmesi muhtemeldir. Bu durum, yardıma ihtiyaç duyan bölge yetkilileri açısından da yeni riskler ortaya çıkarmaktadır. Farklı hedefleri ve bölgesel çıkarları olan bölge dışı aktörlerin farklı gruplara verdiği desteğin bölgedeki koşulları kötüleştirme ihtimali düşünüldüğünde Türkiye'nin insani yardım faaliyetlerinde daha dikkatli olması gerektiği açıktır.

Türkiye'nin Somali'ye yönelik çalışmaları 2024'te yavaşlamayacaktır. Küresel sistemde yaşanan gelişmeler, Doğu Afrika'da terörle mücadele, Kızıldeniz jeopolitiği ve uluslararası ticaret yollarının güvenliği gibi temel güvenlik meselelerine etki etmektedir. Gerekli tedbirler alınmazsa, kritik bir kesişim noktasında bulunan Somali, bahsi geçen sorunlarla bağlantılı risklerle karşılaşabilecektir. Öte yandan Somali'nin güvenliğine ek olarak Türkiye'nin bölgesel krizlerin çözümünde oynadığı rol de küresel güvenliğe katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin 2024'te Şebab terör örgütüyle mücadelenin yanı sıra Somali ve Somaliland arasındaki müzakerelere önemli katkılar sunması beklenmektedir.

13 Ömer Erdem, "Sudan'daki İç Savaş Batıdan Doğuya Yayılıyor", Anadolu Ajansı, 22 Aralık 2023.



# TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELESİ: Yeni Gelişmeler ve Bölgesel Güvenlik Çözümleri



Sibel Düz

10

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 15 Mart'ta SDG'ye bağlı YAT unsurlarını taşıyan Eurocopter AS350 tipi helikopter, Duhok'un Choman bölgesinde düştü.
- 2 7 Nisan'da Süleymaniye Uluslararası Havalimanı'na düzenlenen İHA saldırısının SDG'nin sözde genel komutanı Mazlum Abdi'yi hedef aldığı iddia edildi.
- 3 18 Eylül'de Süleymaniye'nin Arbat bölgesindeki PUK iltisaklı askeri bölgeye ilk kez İHA saldırısı düzenlendi.
- 4 1 Ekim'de Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı binasına iki terörist tarafından bombalı saldırı düzenlendi.
- 5 6 Ekim'de Suriye'de bir Türk İHA'sı Amerikan F-16 uçağı tarafından vuruldu.



## GİRİŞ

Türkiye'nin üç önceliği –askeri operasyonların kapsamını genişletmek, savunma sektörünün desteklediği terörle mücadele faaliyetlerini artırmak ve dekapitasyon<sup>1</sup> operasyonları– 2023'te de aynı kaldı. Ancak terörle mücadelenin süreklilik arz eden tesiri, Türkiye'nin bölgesel politika çerçevesinin en önemli parçası olmasını sürdürmektedir. 2023'te Türkiye'nin terörle mücadelesini Irak ve Suriye ile gerçekleşen uluslararası ve bölgesel etkileşimler bağlamına oturtmak önem arz eder. Bunlar Türkiye'nin stratejisini şekillendirirken önümüzdeki yıllar için muhtemel belirleyiciler arasına girmektedir.

## TEMEL DİNAMİKLER VE GELİŞMELERİN ÖZETİ

### Irak: PKK/YPG ve PUK Arasındaki Karmaşık İlişkiler

Mart 2023'te Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) terörle mücadele birimi tarafından Eurocopter AS350 tipi bir helikopterin, PKK/YPG unsurlarını taşıırken Duhok'un Choman bölgesinde düştüğü ortaya çıktı.<sup>2</sup> Daha sonra Suriye Demokratik Güçleri (SDG), kendi terörle mücadele gücü olan YAT'ın dokuz üyesinin hayatlarını kaybettiğini teyit etti.<sup>3</sup>

Bu olay PKK/YPG ile PUK arasındaki karmaşık ilişkilere ışık tutması açısından önemlidir. İddialara göre kazaya karışan helikopterlerden biri Kanada'dan alınarak, Lahur Talabani'nin başkanlığını yaptığı IKBY İçişleri Bakanlığı bün-

1 Daha detaylı bilgi için bkz. Sibel Düz ve Muhammet İsmail Üzen, "Remote Control: Aerial Elimination of the PKK's Terrorist Leaders and Operatives", SETA, 14 Ağustos 2023, <https://www.setav.org/en/remote-control-aerial-elimination-of-the-pkks-terrorist-leaders-and-operatives/>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

2 "Irak'ta Düşmüştü: O Helikopterin Pilotu YPG'li Çıktı!", CNN Türk, 18 Mart 2023.

3 "SDG Kuzey Irak'ta İki Helikopterin Düştüğünü Açıkladı", Voice of America, 17 Mart 2023.

yesinde kurulan terörle mücadele birimine tahsis edilmişti. Ayrıca PKK/YPG mensuplarının Süleymaniye’de (iddiaya göre CENTCOM uhdesinde) pilotaj eğitimi ve teknik eğitimler aldığı dile getirilmişti.<sup>4</sup>

Kazanın ardından Türk hava sahasının 3 Nisan’dan itibaren Süleymaniye Uluslararası Havalimanı’ndan kalkan uçaklara kapatıldığı ve bu önlemin, PKK’nın faaliyetlerini yoğunlaştırması ve söz konusu havalimanına sızmasının uçuş emniyetini tehlikeye atması dolayısıyla alındığı duyuruldu.<sup>5</sup> Bu açıklamadan kısa bir süre sonra bahse konu havalimanı yakınlarında gerçekleşen insansız hava aracı (İHA) saldırısında SDG’nin sözde genel komutanı Mazlum Abdi ile üç ABD askeri personelinin hedef alındığı iddia edildi.<sup>6</sup>

ABD ile gerilimi tırmandıran İHA saldırısının sonrasında Kürdistan Yurtseverler Birliği (PUK) heyetinin Bağdat’ta Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) başkan yardımcısı ile gerçekleştirdiği toplantıda, Süleymaniye Uluslararası Havalimanı’ndan kalkan uçaklara hava sahasının yeniden açılmasının tartışıldığı öne sürülmüştür. Bu toplantının ardından İKBY Başbakan Yardımcısı Kubad Talabani ve beraberindeki PUK heyetinin Ankara’ya gelerek MİT Başkanı Hakan Fidan ile görüştüğü ve Fidan’ın bu görüşmede Türkiye’nin PUK’un SDG ve PKK ile ilişkisinden rahatsız olduğunu söylediği ifade edilmektedir.<sup>7</sup>

Bir başka önemli gelişme ise Hakan Fidan’ın Ağustos’ta dışişleri bakanı olarak Bağdat’a bir ziyaret gerçekleştirmesi ve burada PKK’nın terör örgütü ilan edilmesinin ön plana çıkması oldu.<sup>8</sup> Fidan’ın ziyareti kapsamındaki temasları sırasında uzun süredir çözüme kavuşturulamayan PKK ile mücadele, su meselesi ve Irak petrolünün uluslararası piyasaya ulaştırılması gibi konular da gündeme taşınmıştır. Irak’ın Türkiye ve İran sınırlarında görev yapacak bir sınır muhafaza gücü kurması, PKK’nın eğitim ve silah altına alma merkezi olarak kullandığı Mahmur Kampı’nı kontrol altına alma çabaları ve Sincar’daki PKK iltisaklı grupların faaliyetlerini sınırlandırma gayretleri, Bağdat’ın terör örgütüne bakışının kısmen değiştiği şeklinde yorumlanabilecektir. Öte yandan Türkiye, henüz PKK’yı terör örgütü olarak tanımayan merkezi hükümetten daha büyük ve somut adımlar beklemektedir.<sup>9</sup>

4 Necdet Özçelik, “Helikopter Vakası ve PKK Tehdidindeki Gerçeklik”, *Star Açık Görüş*, 25 Mart 2023.

5 “Türk Hava Sahası Süleymaniye Uçuşları için Kapatıldı”, *Anadolu Ajansı*, 5 Nisan 2023.

6 “Drone Strike in Iraq Targets Syrian Kurdish Leader, a U.S. Ally”, *The Wall Street Journal*, 7 Nisan 2023; “Pentagon’dan Süleymaniye Açıklaması”, *Voice of America*, 14 Nisan 2023.

7 “Kubad Talabani, MİT Başkanı Hakan Fidan ile Görüştü!”, *Rudaw*, 11 Nisan 2023.

8 “Dışişleri Bakanı Fidan, İKBY Başbakan Yardımcısı Talabani ile Görüştü”, *Anadolu Ajansı*, 24 Ağustos 2023.

9 Bilgay Duman, “Fidan Irak’a Neden Gitti?”, *Fikir Turu*, 23 Ağustos 2023, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/vidan-iraka-neden-gitti/?ysclid=lq0phicnrxr143104691>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024); Sibel Düz, “Uzmanlar Cevaplıyor: Dışişleri Bakanı Hakan Fidan’ın Kapsamlı Irak Ziyareti”, *SETA*, 25 Ağustos 2023, <https://www.setav.org/uzmanlar-cevapliyor-disisleri-bakani-hakan-fidanin-kapsamli-irak-ziyareti/>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

Süregelen diplomatik temaslara rağmen Eylül'de PKK ile yakın ilişkiler kurmayı sürdüren PUK'a uyarı mahiyetinde bir olay yaşandı. İlk defa Süleymaniye'nin Arbat bölgesinde bulunan PUK iltisaklı bir askeri bölgenin İHA saldırısına uğraması bir paradigma değişimini beraberinde getirdi. Bu tesiste PUK'a bağlı Terörle Mücadele Grubu (CTG) üyelerinin PKK ve YPG ile birlikte eğitim aldığı tespit edildi.<sup>10</sup> Arbat'taki eğitim merkezi, bilhassa PUK lideri Bafel Talabani'nin ziyaretleri dolayısıyla son dönemde tartışma konusu oldu.

## Suriye: Demografik Dinamiklerin Aktif Çatışmanın Sürekliliğindeki Rolü

İlaveten Suriye'nin Deyrizor bölgesinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin bölgedeki terörle mücadele politikasına dolaylı ancak muhtemelen güçlü bir etkide bulundu. Böylece demografik dinamiklerin bölgedeki çatışmaları nasıl sürekli hale getirdiği dikkat çekti. PKK/YPG ile (Akıdat, Busairiya ve Baggara adlı Arap aşiretlerinin çoğunlukta olduğu) Deyrizor Askeri Konseyi arasında uzun zamandır yaşanan gerilimler, terör örgütünün sözde grup komutanı Ahmad Abu Khawla'yı gözaltına almasıyla açık bir çatışmaya dönüştü. Çatışmalar Rakka, Haseke ve Halep'te bulunan Münbiç kasabasına yayılırken muhtelif Arap aşiretleri de içine çekti.<sup>11</sup>

27 Ağustos-13 Eylül arasında yapılan operasyonlar sırasında Arap aşiretler toplam 33 köyü teröristlerin elinden aldı. Ancak terör örgütünün misillemesi neticesinde Arap aşiretleri bu köylerden ayrılarak ABD ile müzakereye başladılar.<sup>12</sup>

Söz konusu gelişmeler, ABD'nin Suriye'de tek bir etnik veya mezhepsel grubu destekleme stratejisini gözden geçirmesine neden olabilir. Nitekim Savunma İstihbarat Teşkilatı, YPG'nin SDG üzerindeki Arap etkisini azaltmaya çalışmasından duyduğu endişeyi daha önce ifade etmişti. Bu da ABD'nin SDG'yi dengeleme yoluna gitmesine neden olabilecektir.<sup>13</sup> Sonuç olarak Türkiye, SDG içerisinde YPG'nin nüfuz kaybetmesinden istifade edebilir.

10 "Dışişleri Bakanlığından, Süleymaniye'deki Arbat Havalimanı'na Yapılan İHA Saldırısına İlişkin Açıklama", Anadolu Ajansı, 19 Eylül 2023.

11 "Deyrizor'da Terör Örgütü PKK/YPG ile Araplar Arasında Çatışmalar Sürüyor", Anadolu Ajansı, 29 Ağustos 2023; "Deyrizor'da PKK/YPG Baskısı Altındaki Arap Aşiretleriyle Terör Örgütü 12 Gündür Çatışıyor", Anadolu Ajansı, 7 Eylül 2023.

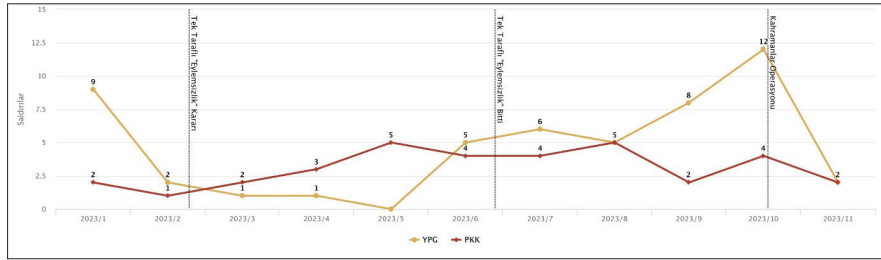
12 "Deyrizor'da Arap Aşiretleri ile Terör Örgütü PKK/YPG Birçok Noktada Çatıştı", Anadolu Ajansı, 28 Kasım 2023.

13 "Operation Inherent Resolve Lead Inspector General Report to the United States Congress", Department of Defense Office of Inspector General, 13 Mayıs 2020, [https://media.defense.gov/2020/May/13/2002298979/-1/-1/1/LIG\\_OIR\\_Q2\\_MAR2020\\_GOLD\\_508\\_0513.PDF](https://media.defense.gov/2020/May/13/2002298979/-1/-1/1/LIG_OIR_Q2_MAR2020_GOLD_508_0513.PDF), (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

## Türkiye: Operasyonel Hedefleri Çeşitlendirme Kararı

Türkiye bağlamında PKK terör örgütü, 9 Şubat-13 Haziran arasında bir “eylemsizlik” kararı açıklamıştı.<sup>14</sup> Bu dönemde siyasi propaganda faaliyetlerine ağırlık veren örgütün sözde liderleri, neredeyse her gün PKK iltisaklı medya kuruluşlarına konuşarak cumhurbaşkanı seçimi ve Türkiye’deki siyasi süreçler hakkında açıklamalar yaptı. Bu sırada PKK’nın Irak ve Suriye’deki saldırıları devam etti.

### Grafik 1. Türkiye, Suriye ve Irak’ta PKK/YPG Saldırıları (Ocak-Ekim 2023)



**Kaynak:** Terrorism Analysis Platform

Ayrıca terör örgütü, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı binasının önünde bir bombalı saldırı gerçekleştirmiştir.<sup>15</sup> Şiddeti yeniden Türkiye’ye yönlendirme çabasının bir yansıması olarak görülen bu saldırıyla hem örgütün Türkiye’deki moralsiz unsurlarına bir mesaj verildiği hem de Türkiye’deki stratejik hedeflere saldırma kapasitesine halen sahip olduklarının gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.<sup>16</sup>

Saldırının ardından Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, PKK/YPG terör örgütünün Irak ve Suriye’deki tüm altyapı, üstyapı ve enerji tesislerinin meşru hedef sayılacağını<sup>17</sup> açıklamış ve Suriye’nin kuzeyindeki Tel Rıfat, Cezire ve Malikiye’de bulunan terör hedeflerine hava saldırıları düzenlenmiştir. Bu kapsamda örgüte ait petrol kuyuları ve depolama tesisleri de hedef alınmıştır. Bununla birlikte Irak’ın kuzeyindeki Metina, Gaza, Hakurk, Kandil ve Asos bölgelerine hava saldırıları düzenlenmiştir. Ayrıca saldırganların Türkiye’ye Suriye’den geldiğinin tespit edilmesinin ardından MİT Başkanlığı tarafından İHA ope-

<sup>14</sup> “PKK’den Seçim Sürecine İlişkin Yeni Karar”, Rudaw, 28 Mart 2023; “PKK, ‘Eylemsizlik’ Kararını Sona Erdirdi”, Euronews Türkçe, 14 Haziran 2023.

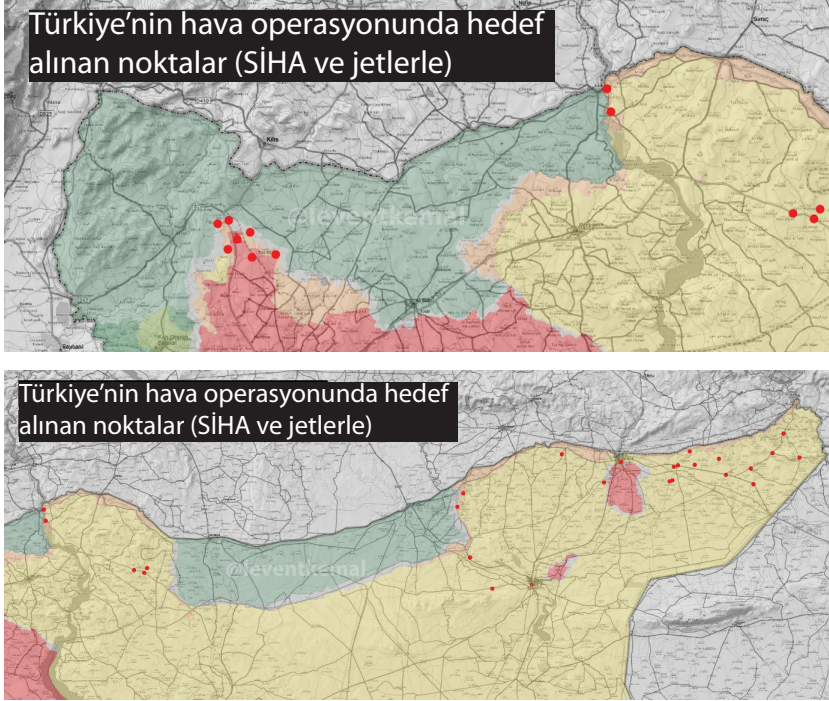
<sup>15</sup> “Ankara’da Bombalı Terör Saldırısı”, Anadolu Ajansı, 1 Ekim 2023; Sibel Düz, “The PKK’s Ankara Terror Attack Reveals a Larger Plan”, Politics Today, 4 Ekim 2023, <https://politicstoday.org/the-pkk-ankara-terror-attack-national-assembly/>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2023).

<sup>16</sup> Sibel Düz, “Ankara Saldırısının Gösterdikleri”, SETA, 3 Ekim 2023, <https://www.setav.org/odak-ankara-saldirisinin-gosterdikleri/>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

<sup>17</sup> “Bakan Fidan: (Ankara’daki Terör Saldırısı) İki Teröristin Suriye’den Geldiği Açıklığa Kavuşmuştur”, Anadolu Ajansı, 4 Ekim 2023.

rasyonları yapılmıştır.<sup>18</sup> Bir Amerikan F-16 uçağının Suriye’de Türk İHA’sını düşürmesiyle kısa süreli gerilim yaşansa da Türkiye söz konusu operasyonlarına devam etmiştir.<sup>19</sup> Hava saldırıları ve istihbarat operasyonlarıyla birlikte İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya tarafından bir operasyon başlatılarak PKK/YPG’nin Türkiye’deki gizli istihbarat yapılanması hedef alınmıştır.<sup>20</sup>

### Harita 1. Türk Hava Saldırılarının Hedefleri



**Kaynak:** Levent Kemal, X, 6 Ekim 2023, <https://x.com/leventkemal/status/1710257768421007816?s=20>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2023).

## 2024'TE TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELE POLİTİKASI

Basra Limanı'nı kara ve demir yollarıyla Türkiye'ye bağlayacak olan Kalkınma Yolu Projesi, bir ekonomik katalizör ve fırsat olabilecektir. Ayrıca söz konusu proje, Türkiye'nin Irak'a –bilhassa PUK kontrolünde bulunan Süleymaniye

18 "Suriye'nin Kuzeyine Hava Harekatı: 30 Hedef İmha Edildi", TRT Haber, 6 Ekim 2023; "Irak'ın Kuzeyine Yapılan 3 Hava Harekatında 58 Hedef Vuruldu", TRT Haber, 5 Ekim 2023; MİT, PKK/YPG Hedeflerini Vurdu", TRT Haber, 5 Ekim 2023.

19 "ABD F-16'ları Türk İHA'sını Düşürdü", NTV, 6 Ekim 2023.

20 "Türkiye Genelinde PKK'ya Yönelik Kahramanlar Operasyonu", NTV, 3 Ekim 2023.

çevresinde artan PKK faaliyetlerinin merkezi hükümetçe kontrol altına alınması amacıyla– diplomatik baskı yapmasını sağlayabilir.<sup>21</sup>

Arbat'ta yaşananların ortaya koyduğu üzere Türkiye, önemli bir figür haline gelerek İran destekli Şii gruplar ve SDG ile yakın ilişkiler kuran Bafel Talabani'yi yakından takip etmelidir. Hatta Bafel Talabani'nin hem PUK'un altyapı ve kaynaklarını kullanarak PKK'ya Süleymaniye'de alan açtığı hem de “Kürt hareketi” içerisinde lider konumuna gelmeye başladığı ve böylece Türkiye'deki Kürtlere yakın gelecekte etki edebileceği yorumu yapılmaktadır.<sup>22</sup>

PKK'nın KDP-PUK geriliminin yanı sıra PUK içerisindeki Talabani grubundaki liderlik mücadelesinden istifade ettiği ve PUK'un altyapı ve kaynaklarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Bu da Türkiye'nin, PKK'nın kapasite ve kabiliyetini azaltma çabalarına sekte vurabilecektir.

Duhok'ta yaşanan helikopter kazası, Türk hava sahasının Süleymaniye'ye kapatılması, Süleymaniye Havalimanı civarında SDG'nin sözde genel komutanı Mazlum Abdi ve ABD askerlerinin içinde olduğu bir konvoyun vurulması ve son olarak Arbat'ta yaşanan saldırı, PUK açısından önemli bir uyarı mahiyetindedir. Eğer PUK bu uyarıları göz ardı ederek mevcut politikasına bağlı kalırsa Türkiye'nin daha sert bir söylem benimseyip, süregelen diyalog süreçlerini sonlandırması mümkün olabilecektir.<sup>23</sup>

Suriye konusunda birkaç faktör –ki bunların arasında YPG'nin Arapları zorla silah altına alarak endoktrine etmesi, petrol gelirlerini kontrol etmesi ve bölgesel yönetim üzerinde hakimiyet kurması sayılabilir– birçok ekonomik, siyasi ve askeri boyutun göz önünde bulundurulmasına neden olmaktadır.<sup>24</sup> Buna rağmen aşiretlerin girişimi, bölgede YPG'ye alternatif silahlı oluşum ve mekanizmaların kurulması tartışmasını yeniden başlatmıştır. Bu da Türkiye açısından olumlu bir gelişmedir. Birçok paydaş, alternatif bir askeri oluşumun (İran destekli gruplarla doğrudan karşı karşıya gelmeyi halen reddeden) YPG ile (bölgede artan İran tehdidine yanıt vermek isteyen) ABD arasındaki görüş ayrılığını bitirebileceği kanaatinde.

Çatışmaların yeniden başlaması ABD'nin Suriye'de tek bir etnik veya mezhepsel grubu destekleme stratejisini gözden geçirmesine neden olarak, ABD'nin

21 Bilgay Duman, “Fidan Irak'a Neden Gitti?”, Fikir Turu, 23 Ağustos 2023, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/fidan-iraka-neden-gitti/?ysclid=lq0phicnrx143104691>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

22 Bilgay Duman, “Arbat'ta KYB ve Terör Örgütü PKK İttifakı”, Anadolu Ajansı, 27 Eylül 2023.

23 Duman, Arbat'ta KYB ve Terör Örgütü PKK İttifakı”.

24 Serhat Erkmen, “YPG ve Arap Aşiretlerinin Çatışması Ne Anlama Geliyor?”, Fikir Turu, 7 Eylül 2023, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/ypg-ve-arap-asiretlerinin-catismasi/?ysclid=lq0x5vl0o600125568>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).

SDG'yi dengeleme yoluna gitmesine neden olabilir. Türkiye de YPG'nin SDG içerisindeki etkisinin azalmasından faydalanacaktır.

Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'nin –Pençe-Kılıç Operasyonu'yla başlayıp Ankara saldırısından sonra devam eden– operasyonel hedefleri çeşitlendirme yönündeki stratejik kararı, önümüzdeki yıllarda petrol ve gaz tesislerine odaklanarak devam edecektir. Diğer yandan PKK'nın yeni çatışma alanlarına açılması beklenmektedir. Örgütün sözde lideri Murat Karayılan da tünel savaşını muharip takım taktikleriyle harmanlayacaklarını duyurmuştur. PKK'nın operasyonel stratejileri, “pire ısırtığı” olarak da bilinen daha rafine ve nüanslı bir yaklaşıma evrilecektir. Böylece küçük ve izole grupların baskın ve sürpriz saldırılar düzenlemesi ağırlık kazanacaktır. Bu gruplar da eş güdümlü “arı sürüleri” gibi davranacaktır. PKK'nın Türk hava kuvvetine etkin bir yanıt vermesi mümkün değildir. Dolayısıyla örgüt, mevcut tünelleri komuta merkezlerine dönüştürerek Türkiye'nin hava operasyonlarına karşı stratejik bir sığınak olarak kullanma niyetindedir.<sup>25</sup>

25 “Karayılan: Bizim Savaşımız Bir Gelecek Yaratma Savaşıdır”, ANF News, 25 Kasım 2023, <https://firatnews.com/kurdistan/karayilan-savasimiz-bir-var-olma-ve-gelecek-yaratma-savasidir-190845>, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2024).





# SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA ALIMLARI



Rifat Öncel

11

# 2023'ÜN ÖZETİ

- 1 Biden yönetiminin destek açıklamasına rağmen Türkiye'nin F-16 alım sürecinde ciddi gecikmeler yaşandı.
- 2 Türkiye, Eurofighter Typhoon satın alma niyetini resmen beyan etti. Ancak Almanya'nın bu talebi engellediği ifade edildi.
- 3 Yıl boyunca TSK'nın farklı birimleri, milli savunma üretiminin devam etmesi neticesinde önemli platformlar elde etti.
- 4 Türkiye, dış politikada savunma iş birliğine ağırlık vermeyi sürdürdü. Bu yaklaşım, mevcut ortaklıkları derinleştirirken ilişkilerin tamirine katkı sundu.

## GİRİŞ

2023'te savunma politikasının gündemini, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) için geçici çözümler geliştirilmesi, Deniz Kuvvetlerine yapılan önemli teslimatlar, savunma sanayiinin dış politikada artan ağırlığı ve bilhassa Yunanistan'la ilişkiler ışığında bölgesel güç dengesinin değişmesi oluşturdu. Türkiye'nin ABD'den F-16 Block-70/72 alım talebi konusunda ilerleme kaydetmesi bir kez daha mümkün olmazken Türk karar alıcılar resmi olarak Eurofighter Typhoon satın alma niyetlerini beyan etti. Donanma envanterine, TCG Anadolu başta olmak üzere hayati platformlar katılırken Türkiye'nin zaten güçlü olan filosu tahkim edildi.

Savunma sanayiinin dış politika gündeminde oynadığı rol artmaya devam etti. Bu durum Türkiye'nin yabancı devletlerle ilişkilerinde güçlü bir trende dönüştü. Böylece insansız hava araçları (İHA) ve zırhlı araçlardan elektronik ve iletişim araçlarına kadar farklı silah sistemleri ve savunma teknolojileri, ikili anlaşmalar kapsamında mevcut ortaklıkların derinleştirilmesine veya ilişkilerin tamirine katkıda bulundu.

## TEMEL DİNAMİKLER

### 4.5'inci Nesil Uçak İhtiyacının Karşlanması

Türk Hava Kuvvetlerinin Milli Muharip Uçak KAAN envantere girene kadar kullanılmakta olduğu F-16 filosunun modernizasyonu, Türkiye'nin savunma politikasında ciddi bir endişe kaynağıdır. Dünyanın en büyük F-16 filolarından birine sahip olan Türkiye, bu uçakları 1980'lerin sonundan itibaren kullanmıştır. Filonun önemli bir bölümü ise 1987-1995 arasında hizmete alınan 160 Block-30 ve Block-40'tan oluşmaktadır. Söz konusu uçaklar, özellikle radar ve sensör teknolojilerinde yaşanan gelişmeler dolayısıyla artık teknolojik olarak geride kalmıştır.

Türkiye Ekim 2021’de ABD’ye 40 F-16 Block 70 uçağı ile envanterdeki uçakların bir kısmını Block 70 seviyesine çıkaracak olan 79 modernizasyon kiti alımı konusunda bir talep mektubu sunmuştu. Uzun bir süre bekleyen Biden yönetimi, Ocak 2023’te Kongreye satış konusunda gayriresmi bir bildirimde bulunarak, Türkiye’nin önemli bir NATO müttefiki ve Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısıyla tehlikeye giren bölgesel istikrara katkı sunan önemli bir aktörü olduğunu kaydetti. Ancak anlaşmaya karşı çıkan Kongre üyeleri, o dönemde seslerini yükselterek Türkiye’yi sert bir biçimde eleştirmeyi sürdürdü. Bu kapsamda Türkiye’nin bazı taleplerini karşılamaması halinde satışın gerçekleşmeyeceğini söylediler. Bu durum, ABD Dışişleri Bakanlığının resmi bildirimde bulunmasını engelleyerek muhtemel satışın değerlendirme sürecinde takılmasını beraberinde getirdi.

F-16 sürecinin uzamasından rahatsızlık duyan Türk kamuoyunda Türk Hava Kuvvetlerinin NATO uçaklarını kullanmaya devam etmesini teminen Eurofighter Typhoon alımı yapılabileceği bir süredir konuşuluyordu. Üst düzey askeri yetkililerin ziyaretlerinden anlaşıldığı üzere Türkiye bu uçakla gerçekten ilgileniyordu. Ancak Eurofighter Typhoon alımıyla ilgili ilk resmi niyet beyanı Kasım’da gerçekleşti. Türkiye’nin son konfigürasyon (Tranche 4) uçakları mı yoksa Birleşik Krallık’tan ikinci el jetleri mi almak istediği açıklanmasa da müzakerelerde her iki seçeneğin de ele alındığı söylenebilir.

## SAVUNMA İŞ BİRLİĞİ VE SAVUNMA İHRACATI

Türkiye’nin milli savunma sanayiinin yükselişi dış politikaya da etki etmiştir. Böylece son yıllarda Türk silah sistemlerinin ve teknolojilerinin ihracı, diplomatik görüşmelerin ana gündem maddeleri arasında yer almaya başlamıştır. Türkiye sektörün sürdürülebilirliğini temin etmek için savunma ihracatını artırmayı arzu ederken Türk ürünlerinin savaş koşullarında etkisini kanıtlaması da yabancı devletlerin ilgisini artırmaktadır. Tüm bunlar yaşanırken savunma sanayii ile dış politika arasındaki ilişki 2023’te daha da güçlenmiştir.

Örneğin 2021’de Pakistan’a ilk modernize Agosta 90B denizaltıyı ulaştıran STM Savunma, ikinci teslimatı da 2023’te gerçekleştirmiştir. İnsansız platformlar alanında da Türkiye ve Suudi Arabistan arasında bir sözleşme imzalanmış ve bu kapsamda Baykar tarafından Suudi topraklarında İHA platformları üretilecektir. Ayrıca Türkiye ve Malezya arasında bir sözleşme imzalanmış ve bu kapsamda Tusaş/TAI tarafından Malezya’da bir ANKA fabrikası kurulması noktasında mutabık kalınmıştır. Kara platformları konusunda ise Nurol Makina tarafından Macaristan’da Ejder Yalçın tipi zırhlı araçlar üretilecektir. Benzer örnekler Türkiye’nin savunma ürünlerini ihraç etmenin ötesinde müttefikleri ve dostlarıyla ileri teknolojisini paylaşmaya hazır olduğunu da göstermektedir.

## GELECEĞE BAKIŞ

### 4.5'inci Nesil Uçak İhtiyacının Karşılanması

ABD, geçmişte birçok kez önemli silah sistemlerinin Türkiye'ye satışına belirli politika konularında yaşanan anlaşmazlıklar dolayısıyla sıcak bakmamıştır. Örneğin Bill Clinton döneminde terörle mücadelede kullanılan AH-1W Super Cobra helikopterlerinin satışı onaylanmamıştı. Barack Obama döneminde de Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde ihtiyaç duyduğu Predator ve Reaper tipi İHA'lar ülkemize satılmamıştı. Tüm bu örneklerde Kongrenin farklı siyasi sebeplerle ilgili anlaşmalara itirazı önemli rol oynamıştır. Geçmiş tecrübeler ışığında Kongrenin herhangi bir satışa itiraz ettikten sonra genelde geri adım atmadığı dolayısıyla mevcut sıkıntıyı aşmanın da güç olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türkiye, Biden yönetimini 2024'te Kongreye daha çok baskı yapmaya itmek zorunda kalacaktır.

Kongrenin Türkiye'ye F-16 satışına bakışını etkileyen temel hususlardan biri (Kongrede her iki partinin de destek verdiği) İsveç'in NATO üyeliğine Türkiye'nin onay vermesidir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Vilnius'ta düzenlenen NATO zirvesinde İsveç'in katılımını destekleyeceğini açıklamasına rağmen söz konusu anlaşma henüz Meclisten geçmemiştir. Ancak Türkiye İsveç'in üyeliğine yeşil ışık yaksa dahi bu adımın Kongreden F-16'lar için onay çıkmasına yetmemesi muhtemeldir. Birçok konuyla birlikte Hamas'ın 7 Ekim saldırısı ile İsrail'in bu saldırıya orantısız yanıtı Türkiye ile ABD arasında derin bir görüş ayrılığına neden olmuştur. Dolayısıyla satış konusunda ilerleme kaydetmek de zorlaşmıştır. Bu sebeplerle Türkiye'nin 2024'te F-16 alma ihtimali gözle görülür şekilde düşmüştür.

Türkiye, Eurofighter konusunda anlaşma sağlansa bile yeni F-16 alımına yönelik çabalarını sürdürecektir. Almanya'nın Eurofighter satışına karşı çıkması, Suudi Arabistan'a uçak satılmasına da itiraz eden Almanlardan zaten memnun olmayan konsorsiyum üyelerinin Berlin'e daha çok baskı yapmasına neden olabilir. Avrupa savunma sanayiinin sürdürülebilir olması silah ihracatına bağlıdır. Fransa'nın agresif savunma ihracatı politikası da bu endişenin yansımasıdır. Yine de Almanya'nın silah satışı konusunda daha önce benimsediği tutum, anlaşmayı sorunlu kılmaktadır. İlaveten Türkiye ve Almanya'nın İsrail-Filistin çatışmasına bakışının taban tabana zıt olduğu ve bu görüş ayrılığının Almanya'nın anlaşmaya onay verme ihtimalini azalttığı ifade edilmelidir.

Buna karşılık Türkiye'nin hem Birleşik Krallık hem de İspanya ile güçlü savunma ilişkilerine ve siyasi münasebetlere sahip olması olumlu bir etkidir. Eurofighter konusunda bir başka önemli sorun ise Türkiye'nin satın alacağı uçakların konfigürasyonu olacaktır. Türk Hava Kuvvetlerinin 4.5'inci nesil

uçak ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda yeni model Tranche 4 Eurofighter alımının tercih edileceği söylenebilir. Diğer seçenek ise Genelkurmayın gerek görmesi halinde ilave ikinci el jetler alınması olacaktır.

## SAVUNMA İŞ BİRLİĞİ VE SAVUNMA İHRACATI

Geçtiğimiz yıllarda Türk karar alıcılar ve üst düzey savunma liderlerinin savunma ihracatına büyük önem verdiği ve ihracatın, sektörün sürdürülebilirliğinin ve büyümesinin en büyük itici güçleri arasında olduğu görülmüştür. Bu hedef ise savunma sanayii ile dış politika arasında sinerji oluşturarak Türkiye'nin dış politikasında savunma diplomasisine ağırlık vermesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla Türk savunma diplomasisinin önümüzdeki yıllarda ivmesini koruması ve milli savunma ürünlerinin dış politika gündeminde daha fazla yer tutması beklenebilir. Türk İHA'larıyla birlikte zırhlı personel taşıyıcılar ve elektronik-iletişim sistemleri de Türk savunma sanayiinin yabancılardan ilgili gören kalemleri arasındadır. Tüm bu sistemlerin kademeli olarak entegrasyonu da bu ilgiyi artıracaktır. Bu nedenle 2024'te ihracatın artması ve Türk İHA'larının başarısının bilhassa insansız deniz platformlarına ilgiyi körüklemesi muhtemeldir.

### **MURAT YEŞİLTAŞ**

Lisans ve yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde sırasıyla 2003 ve 2009 yıllarında tamamladı. Doktorasını ise 2012'de Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden "Locating Turkey: Geopolitical Mentality and the Army in Turkey" başlıklı teziyle aldı. 2008-2009 yıllarında Lancaster Üniversitesi Avrupa Çalışmaları ve Uluslararası Siyaset Bölümünde, 2010-2011 yıllarında ise Virginia Tech Üniversitesi'nin Yönetim ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde misafir araştırmacı olarak bulundu. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde profesör olan Yeşiltaş, SETA Vakfı'nda da dış politika direktörü olarak görev yapmaktadır.

Yeşiltaş'ın güncel araştırma alanlarına uluslararası güvenlik, terörizm, askeri çalışmalar, etnik ve dini radikalleşme, devlet dışı çatışmalar ve Kürt meselesi girmektedir. "Kürt Jeopolitik Alanının Yükselişi", "Ortadoğu'da Sınır Güvenliği" ve "Ortadoğu'da Yeni Bölgesel Güvenlik Projesi" başlıklı araştırma projelerinde çalışmaktadır. Güncel kitapları arasında *Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar* (Edit, Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), *Jeopolitik Zihniyet ve Türkiye'de Ordu* (Kadim, 2016) ve *Non-State Military Actors in the Middle East: Geopolitics, Strategy and Ideology* (Edit, Palgrave MacMillan, 2017) yer almaktadır.

### **BİLGEHAN ÖZTÜRK**

King's College Londra'dan Ortadoğu ve Akdeniz Çalışmaları'nda yüksek lisans, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde doktora eğitimlerini tamamladı. Dış politika araştırmacısı olan Dr. Öztürk, Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi başta olmak üzere Türk dış ve güvenlik politikası alanında çalışmalar yapmaktadır. Araştırma alanlarına devlet dışı silahlı aktörler, iç çatışma, şiddetli aşırılıkla mücadele, Türk-Rus ilişkileri ve büyük güç rekabetinin dinamikleri gibi birçok farklı başlık girmektedir.. Aynı zamanda küresel medyada yorumculuk ve analistlik yapan Dr. Öztürk, CNN International, Al Jazeera ve TRT World gibi mecralarda uluslararası ilişkileri yorumlamaktadır. Yazılı analiz ve görüş yazıları ise Middle East Eye, The New Arab, TRT World, Politics Today ve *Daily Sabah* gibi önemli platformlarda yer bulmuştur.

### **GLORIA SHKURTI ÖZDEMİR**

Lisansını Arnavutluk'ta Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında tamamladı. Yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi'nden "A Lethal Weapon that Became the Cure-all for Terrorism: Discursive Construction of the U.S. Dronified Warfare" başlıklı teze aldı. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde doktor adayı olan yazarın tezi, ABD-Çin rekabeti üzerinden yapay zekanın askeri alanda kullanımına odaklanmaktadır. Araştırma konuları arasında ABD dış politikası, *drone* savaşları ve yapay zeka bulunur. SETA Vakfı'nın Dış Politika Direktörlüğü'nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca SETA Vakfı tarafından *Insight Turkey* dergisinin yardımcı editörüdür.

### **KUTLUHAN GÖRÜCÜ**

Lisans derecesini Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden aldı. Halen Kocaeli Üniversitesi Siyasi Tarih Bölümünde yüksek lisans çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırmalarını Suriye devrimi, devlet dışı silahlı aktörler, Suriye Türkmenleri ve DEAŞ özelinde Ortadoğu üzerine devam ettiren Görücü, SETA Vakfı Dış Politika Direktörlüğü'nde araştırma asistanı ve Suriye Gündem'inde editör olarak çalışmaktadır.

### **MEHMET SALAH DEVRİM**

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde doktora öğrencisi ve SETA Vakfı'nda araştırma asistanıdır. Türk savunma sanayii ve terörizm gibi konularda araştırmalarını sürdürmektedir.

### **MEHMET ÇAĞATAY GÜLER**

Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olduktan sonra ODTÜ'de Avrasya Çalışmaları yüksek lisansını tamamladı. Roma'da bulunan La Sapienza Üniversitesi'nde siyaset bilimi okuyan Güler, yüksek lisans tezi için Hamburg Üniversitesi Barış Araştırmaları ve Güvenlik Politikası Enstitüsü'nde (IFSH) araştırma yaptı. Doktora çalışmalarını Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde sürdürmektedir. *Building a Nuclear Empire: Nuclear Energy as a Russian Foreign Policy Tool in the Case of Turkey* (Cinius Publishing, 2020) adlı kitabın yazarıdır. SETA Vakfı Dış Politika Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak görev yapmaktadır.

### **TUNÇ DEMİRTAŞ**

Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2012'de mezun oldu. 2013'te Uludağ Üniversitesi'nde araştırma asistanı olarak çalışmaya başladı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden yüksek lisans derecesini 2015'te "Soft Power in Turkey's African Policy" başlıklı teziyle alan Demirtaş, halihazırda Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Risks and Opportunities in State Re-building: The Case of the Horn of Africa" başlıklı doktora tezi üzerine çalışmaktadır. Araştırma ve ilgi alanlarına Afrika Boynuzu siyaseti ve Türkiye-Afrika ilişkileri girmektedir.

### **SİBEL DÜZ**

ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdikten sonra kariyerine 2014'te SETA Vakfı'nda araştırma asistanı olarak başladı. 2019'da oluşturulan kapsamlı bir veri tabanı ve internet portalı olan Terörizm Analiz Platformu'nun (TAP) proje koordinatörlüğünü yürütmektedir. 2021'den bu yana SETA'da araştırmacı olarak görev yapan Düz, SETA tarafından yayımlanan "The Ascension of Türkiye as a Drone Power: History, Strategy, and Geopolitical Implications", "Unpacking the Debate on Turkish Drones" ve "Remote Control: Aerial Elimination of the PKK's Terrorist Leaders and Operatives" başlıklı raporların yazarıdır. Başlıca araştırma konuları arasında askeri teknoloji ve strateji, terörle mücadele ve ayaklanma ve insansız sistemler bulunmaktadır.

### **RIFAT ÖNCEL**

ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora öğrencisidir. Araştırma alanları arasında savunma politikaları, silahlı kuvvetler ve yükselen askeri teknolojiler bulunmaktadır.

### **MURAT ASLAN**

1991'de Kara Harp Okulu'nun Yönetim Bölümü'nden mezun olmuş ve TSK bünyesinde muhtelif görevler almıştır. Aynı dönem içinde ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2006-2010 arasında yüksek lisans, 2011-2017 arasında doktora eğitimini tamamlamıştır. Eğitimi süresince yumuşak güç kavramının Çin pratiğini kültür çalışmaları ve Afrika Kıtası politikaları üzerinden analiz etmiştir. Doktora çalışmalarında istihbarat ve propaganda kapsamında barış odaklı askeri girişimleri analiz etmiş, BM ve NATO'nun Bosna ve Afganistan'daki uygulamalarını yerinde incelemiştir. Aslan, Ortadoğu özelinde çalışmalara ağırlık vermiş, Libya'da güvenlik sektörünün reform sürecine yönelik yönetsel araştırma ve yayınlar yapmıştır. Savunma ve güvenlik çalışmaları kapsamında güç kavramı, istihbarat ve propaganda kavram ve uygulamaları üzerinde yoğunlaşmış, bölgesel ilgi alanı Ortadoğu olmasına rağmen Afganistan, Balkanlar, ABD ve Çin'de yapmış olduğu saha çalışmaları nedeniyle farklı bölgelerin etkileşimi ve küresel politikada konumlanması üzerine yoğunlaşmıştır. Halen Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğretim üyeliği ile birlikte SETA araştırmacısıdır. Muhtelif akademik makalelerinin yanında *Security Sektör Reform for Libya: A Crucial Step Towards State Building*, *Yüz Yıllık Kriz: Afganistan ve Intelligence and Propaganda in the Cases of Bosnia and Herzegovina and Afghanistan* isimli kitapların yazarıdır.





# SETA GÜVENLİK RADARI

## 2024'TE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ORTAMI

*Editörler:* Murat Yeşiltaş, Bilgehan Öztürk

Türkiye'nin stratejik ortamına dinamizm ve çeşitlilik damga vururken bu yeni durum, ülkenin yeni bölgesel ve küresel yönelimine meydan okuyan kısıtlayıcı bir bölgesel atmosfer oluşturacaktır. Türkiye'nin yakın coğrafyasında krizler yaşansa da bunların jeopolitik etkisi ve anlamı değişiklik göstermektedir.

*SETA Güvenlik Radarı'nın son sayısında, 2023 boyunca Türk dış, güvenlik ve savunma politikalarını şekillendiren önemli olayları derinlemesine inceliyoruz. Analizimiz, Türkiye'nin gelişen stratejik ortamının etkileşim içindeki boyutlarına odaklanıyor. 2023'ün temel dinamiklerini yakından inceleyerek Türkiye'nin dış politikasının 2024'teki muhtemel seyrine projeksiyon sunmayı hedefliyoruz.*

